

წიგნის მალაზია „სოღნა“-ს გამოცემა № 49.

K268.104
3

K

იმერეთის მეფე

სოლომონ მეორე

(1808-1910 წ.)

ალ. ხახანაშვილისა.

თ ე ი ლ ი ს ი.

1911 წ.

წ. თაყაიშვილი

ვეფხე ივერეთისა

სოლომონ მე-II

K 268.104
3

ისტორიული წერილი

პროფ. ალ. ხახანაშვილისა.

თბილისი.

სტამბა „გუბინაერკი“, ოლგ. კუთ. სლუბც. ქ. № 1.

1910

მეფე იმერეთისა

სოლომონ მე-II

წინასიტყვაობა.

1910 წელს შესრულდა ასი წელიწადი, რაც იმერეთის სამეფო შეუერთდა რუსეთს. იმერეთის უკანასკნელი მეფის მოღვაწეობა დაკავშირებულია იმ რთულ გარემოებათა ვითარებასთან, რომლის გამანსკვამ და შემდეგ ხმდით გაკვეთამ მოუღო ბოლო დასაწყის სქანთგულის სამეფოს. ამიტომ ჩვენ გვსურს მოკლეთ გავაგონოთ მეფის ცხოვრება სოლომონ II მეფისა და მივუწიოთ ტანჯულს გვირგვინისა იმ საწყაოთი, რომლის ღირსიც გახდა იგი მოუდგომელ ისტორიის მსჯავრის წინაშე.

სოლომონ II, მეფე იმერეთისა, ტახტზე ასვლამდე იწოდებოდა დავითად. იგი იყო ძმისწულად სოლომონ პირველისა, ძე არჩილისა, შვილის-შვილი ირაკლი მეორისა და დარეჯან დედოფლისა. როცა გარდაიცვალა სოლომონ პირველი (1784 წელს), დავითი დარჩა თორმეტის წლისა. რადგანაც ამ სოლომონ მეფეს არა ჰყავდა ვაჟი-შვილი, ამიტომ ირაკლი II-ს მოეწადინა იმერეთის ტახტის მემკვიდრედ აღიარებულ ყოფილიყო მისი შვილის-შვილი, მოხსენებული დავით არჩილის ძე-სოლომონ მეფეც დასთანხმდა და შვილად-მემკვიდრედ მიიღო დავითი. მაგრამ როცა სოლომონ I გარდაიცვალა, ერმა მეფედ მოისურვა ისეთი პირი, რომელიც ასაკში იყო მოსული, და არა მცირე-წლოვანი ყმაწვილი, როგორც იყო დავით არჩილის ძე. სასახლის კაცებმა ტახტის ღირსად დაინახეს მეორე ბატონიშვილი, ისიც სახელად დავით, ხოლო ძე გიორგისი-გიორგი იყო ძმა სოლომონ პირველისა. ამ გიორგის ძე, დავითი, 29 წლისა გახდა, როცა გარდაიცვალა სოლომონ I. იგი ცხოვრობდა კაი ხნით აღმოსავლეთ საქართველოში, მაგრამ იღროვა და მეფის სიცოცხლეშივე დავით გიორგის ძე დაბრუნდა ტფილისიდან იმერეთს, სადაც ჩაიბარა მეფისაგან წართმეული საუფლისწულო მამული. აი, ეს დავით გიორგის ძე, 29 წლის ვაჟკაცი, ამჯობინეს 12 წლას დავით არჩილის ძეს და ერთხმოდ აღიარეს იმერლებმა თავიანთ მეფედ. სარდარმა პაპუნა წერეთელმა დიდი სამსახური გაუწია დავით გიორგის ძეს, თავის ცოლის ძმას, და გაამეფებინა იგი იმერეთში. მოსალოდნელი იყო არეულობა დავით არჩილის ძის ზედის გაშოსაბრუნებლად, მაგრამ რუსეთის წარმომადგენელმა პოლკოვნიკმა ბურთაშევმა და მაქსიმე კათოლიკოსმა მიიღეს საშუალება, რომ ხალხი დროებით დაეწყნარებინათ და ეცნათ კანონიერ მეფედ გიორგი დავითის ძე.

*) Бутковъ. Матеріалы для новой исторіи Кавказа.

ავიდა რა იმერეთის ტახტზე დავით გიორგის ძემ მაშინვე გაგზავნა ელჩები რუსეთში, მსგავსად სოლომონ I მაგალითისა, და ითხოვა დედოფლის ეკატერინე მეორისაგან შეწყნარება და მფარველობა. ელჩებად იყვნენ ამორჩეულნი სარდარი და სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი, ძმა მოხსენებულის პაპუნა წერეთლისა, პირველი მღვიანბეგი დავით კვინიხიძე და კათოლიკოზი მაქსიმე. ზურაბ წერეთელმა 1785 წ. 8 ივლისს მიართვა პეტერბურგში თავ. პოტიომკინს წერილი, სადაც განმარტავდა, რა სარგებლობის მოტანა შეეძლო რუსეთისთვის იმერეთის შეერთებას. ამავე დროს მეორე წერეთელი, პაპუნა, ზურაბის ძმა, ძირს უთხრიდა მეფეს დავით გიორგის ძეს შიგ იმერეთში. პაპუნას დამხარებით გამეფებული დავით გიორგის ძე მოექცა სრულიად სხვა პირის გავლენის ქვეშ და არ გაუმართლდა პაპუნას სამეფოში პარაზობას იმედი; მეფესთან დაახლოვებულმა ქართლიდან გამოქცეულმა ელიზბარერისთავმა, როგელსაც ბრალდებოდა ირაკლი მეორის წინააღმდეგ შეთქმაში მონაწილეობის მიღება, არ დააკმაყოფილებინა არც მცირე-წლოვანი დავით არჩილის ძე, სოლომონ პირველის მიერ მემკვიდრედ აღიარებული, და არ დააჯილდოებინა თვით პაპუნა წერეთელი იმ ციხე-სოფლებით, რომელთა დასაკუთრებისთვისაც მას ხარბი თვალი ექირა. ამგვარად, მცირე-წლოვანი ირაკლი მეფის შვილის-შვილი დავით არჩილის ძე და პ. წერეთელი შეაერთა ბედმა და ჩააფიქრა, როგორ დაედწიათ თავი მოულოდნელად გაბმულა ქსელიდან. რაკი ირაკლი მეფემ თავის შვილის-შვილი მხოლოდ დავით მეფის კეთილ სინილის მიანდო და მათ განხეთქილებაში მონაწილეობას არ იღებდა, ამიტომ წერეთელმა და მასთან თავადმა წულუკიძემ მიჰმართეს ახალციხის ფაშას სოლემანს და თავიანთ განზრახვას მომხრენი მოუპოვეს.

სოლემან-ფაშა ახალციხელი და მასთან ომარხანი ავარელი საქართველოს ორივე მხრიდან სწყეწდნენ. ამათ სასიამოვნოდ დარჩათ იმერეთში აღგზნებული შინაური განხეთქილება და არე-

დარევა. ამით მხარი დაუჭირეს მეფე დავითის მოწინააღმდეგე დასს. პაპ. წერეთელსა და თავ. წულუკიძეებს 1786 წ. ზამთრის დღეებში ჩააბარეს 500 ლეკი და 1000 თურქი იმერეთზედ დასაცემად და ასაკლავად. მაგრამ ბედმა შემოსეულს ჯარს უმტყუნა: მეფე დავით გიორგის ძის რაზმმა დაამარცხა შემოსეული მტერი და მათ წინამძღვართ—წერეთელსა და წულუკიძეს, წაართვა სოფლები და მამული. 1787 წ. შემოდგომამდის გამაგრდნენ დასჯილნი თავადნი მიუვალს ციხეში და შემდეგი გაიქცნენ და თვით მცირე-წლოვანი, მეფედ აღიარებული დავით არჩილის ძე, იძულებული შეიქმნა თავი შეეფარებინა ახალციხეს, სადაც დარჩა 1789 წლამდის.

ამგვარად, გამარჯვებული დარჩა დავით გიორგის ძე და შეუდგა სამეფო ტვირთის ზიდვას. მის განმტკიცებას ხელი შეუწყო რუსის მთავრობამაც. როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, დავით გიორგის ძემ ტახტზე ასვლის შემდეგ გაგზავნა ელჩები რუსეთს მფარველობის სათხოვნელად. მართლაც, დავით გიორგის ძეს მოუვიდა გენერალ პოტემკინისაგან 4000 ოქრო და ამასთანავე დაავალა თავის მხრივ იმერეთში გამოგზავნილ პოლკოვნიკს ჟეგულინს მშვიდობიანობა ჩამოეგდო იმერთა შორის, შეერიგებინა მეფე დავით გიორგის ძე ამბოხებულ თავადებთან და დაემეგობრებინა დადიან-გურიელთან გარეშე მტერთა მოსაგერებლად. ხოლო რადგან სრული წესისა და ერთსულობის განმტკიცება მოითხოვდა მცირე-წლოვანის დავით არჩილის ძის იმერეთიდან განდევნას, ამიტომ უნდა ჩაეგონებინათ ამ ბატონიშვილისთვის წასულიყო რუსეთს დედოფლის მფარველობის ქვეშ იმ იმედით, რომ შემდეგ ბედს იქნება ერგუნებინა სოლომონ მეფის მემკვიდრეობა.

დავით არჩილის ძემ არ მიიღო ეს მოწოდება. ამან არჩია ახალციხეში დარჩენა და, ხუთი-ექვსი წლის ბრძოლის შემდეგ, მიზანსაც მიაღწია. დავით არჩილის ძემ შეწყობა სთხოვა ირაკლი მეფეს, რაკი მიაღწია ახალციხიდან ტფილისამდე. ირაკლიმ გაგზავნა იგი ოდიშს გრიგოლ კაციას ძე დადიანთან.

ამ უკანასკნელისა და ქართლ-კახეთის ბატონიშვილის დავითის დახმარებით დამარცხდა იმერთა მეფე; დავით გიორგის ძე ტახტიდგან გადმოაყენეს 1790 წ., სამეფო სკიპტრა აიღო დავით არჩილის ძემ და დაირქვა სოლომონ მეორე. დავით გიორგის ძე კი გაიქცა ახალციხეში და იქვე გარდაიცვალა 1795 წ., ხოლო დავით არჩილის ძე, გამეფებული სოლომონ მეორის სახელით, შეითვისა ირაკლი II-მ, როგორც საყვარელი შვილის-შვილი და სანატრელი მემკვიდრე იმერეთის ტახტისა.

სოლომონ მეორეს ამის შემდეგ მოელოდა განუწყვეტელი უსიამოვნობა. ჯერ ეს ერთი, რომ განდევნილი მეფე დავით გიორგის ძე არ შეურიგდებოდა უბრძოლველად თავის მწარე სვეს. მართლაც, პატივ-ახლილი მეფე შემოესია იმერეთს დაქირავებული ლეკების ჯარით, დაამარცხა სოლომონ II და განდევნა სამეფოდან. ხალხმა მეფედ იცნო კვლავ დავით გიორგის ძე. ახლა სოლომონ მეორეს გაუხდა სახვეწარი საქმე. მოვიდა იგი ქართლს, შეაბრალა თავი ირაკლის და ამის შვილის-შვილის იოანეს დახმარებით დააბრუნა იმერეთის ტახტი და განდევნა ლეკები და თურქები, რომელნიც დავით მეფეს ეხმარებოდნენ. სოლომონ მეფემ დროებით დაამშვიდა იმერეთი და თვით განდევნილს დავითს, ირაკლისა და ახალციხის ფაშის დახმარებით, პირობა დაადებინა, რომ წინააღმდეგობას აღარ გაუწევს და მოხრილა თავით დარჩება საცხოვრებლად იმერეთში.

მაგრამ ამით, რასაკვირველია, არ გათავდებოდა დავითის ფარული მოძრაობა სოლომონის წინააღმდეგ. მიიმხრო-რა მან გრიგოლ დადიანი, ოსმალთაგან 1784 წ. მეფედ წოდებული თავადი აბაშიძე და ახალციხის ფაშა, დავითმა განიზრახა სოლომონის მოკვლა. როცა ეს საიდუმლოება გამომჟღავნდა, დავითმა შეჭვიცა ერთგულებაზე და ამანათად გაუგზავნა სამის წლის შვილი კონსტანტინეც, რომელიც სოლომონ მეფემ რაჭაში მუხურის ციხეში დაატუსაღა. ამის შემდეგაც

არ დასცხრა მინც დავითი; ქიშობა არ მოისპო. მან აღა-
შფოთა გრიგოლ დადიანი და ომით შეება იმერეთს.

სოლომონმა დაამარცხა დადიანი, გააქცია იგი აფხაზე-
თისკენ და მის ადგილას გაბატონა უმცროსი ძმა მისი მანუ-
ჩარ, ხოლო თვით დავით კი გაიქცა ახალციხეს.

არ გავიდა დიდი ხანი და სოლომონს კვლავ წინააღმდეგა
გრიგოლ დადიანი აფხაზთა, გურულთა და ლეკთა დახმარე-
ბით. შეერთებული ჯარი მოადგა კოტატიის *), მაგრამ, და-
მარცხებულნი სოლომონის მიერ, გაიფანტნენ და დროებით
გაყუნჩნენ. გადაყენებული დავით მეფე, მომწყვდეული ახალ-
ციხეში, იმედს არა ჰკარგავდა თურქთა დახმარებით ტახტი
დაებრუნებინა. რუსეთმა კი თავის ბედის წერას მიანდო იმე-
რეთის საქმეები. ირაკლი II დახმარებას არ აკლებდა სოლო-
მონს და მოაშველდა კიდევ ბატონიშვილი ალექსანდრე არ-
ტილერიით. იმერეთში საომრად სამზადის ბოლო მოულო-
დნელად მოელო. 1795 წ. თებერვალში გარდაიცვალა ახალ-
ციხეს ყვავილით დაავადმყოფებული მეფე დავით. ამის შვილი
კონსტანტინე დარჩა მხეველად სოლომონს, ხოლო იმის ცო-
ლმა ანნამ თავი შეათარა ირაკლი მეფის მფარველობას. სო-
ლომონ მეფე, ირაკლის შუამავლობით, შეურიგდა გრიგოლ
დადიანს და დაუბრუნა მას სადადიანო. ერთობის გასამტკი-
ცებლად სოლომონმა შეირთო ცოლად დადიანის დაი, ხოლო
გრიგოლ დადიანმა დაიწერა ჯვარი ირაკლი მეფის შვილის-
შვილზე, ნინო გიორგის ასულზედ. ამ ნათესავური კავშირის
დაჭერით ისარგებლა სოლომონ მეფემ იმერეთის სამეფოს
საქმეების მოსაწყობად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

იმავე წელს (1790), როდესაც სოლომონ II ავიდა ტა-
ხტზე, იგი შეეკრა ხელწერილით — ტრაქტატით მეფე ირაკლის
და გურია-სამეგრელოს ბატონებს. ამ ტრაქტატის ძალით, ირა-

*) Дубровинъ. Исторія войны и владычество русск.
на Кавказѣ, т. III и IV.

კლი II, სოლომონ II, დადიანი გრიგოლ და გურიელი სიმონ აღიარებდნენ ერთობას გარეშე მტერთა წინააღმდეგ, ჰპირდებოდნენ ერთმანეთს დახმარებას მშვიდობიანობის დასამყარებლად, აღუთქვამდნენ ზრუნვას ოჯახის კეთილდღეობისათვის. რაკი სასურველი განწყობილება დაიჭირა მონათესავე მეფე-ბატონებთან, სოლომონმა ახლა მოინდომა რუსეთთანაც კავშირით დამეგობრება. ამ მიზნით მან გაგზავნა 1791 წ. პეტერბურგს ელჩად ცნობილი გეორგი ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი), რომელმაც ტფილისიდან გამოდევნის შემდეგ მასთან შეათარა თავი. ბე'იკს დაევალი გამოსახოკოს რუსეთის მთავრობას იმგვარი ტრაქტატის ხელშეკრულება, რომელიც ეკატერინე მეორემ დაუდო ქართლ-კახეთის მეფის ირაკლის 1783 წ.; გარდა ამისა, სოლომონის ელჩს უნდა ერჩია რუსეთისათვის დაეწესებინათ საკონსულო თანამდებობა ახალციხეს, ბათუმსა და გურიაში; დაერწმუნებინა რუსის მთავრობა, რომ მისთვის დიდად სასარგებლო იყო ნავთსადგურის გაშართვა ფოთში, ბათუმში და ანაკლიაში (ოდიშში). ამასთანავე ბესიკს უნდა განემარტა აფხაზეთის ოსმალთა ბრწყინებისაგან განთავისუფლებას აუცილებლობა, რათა ამ სამთავროში კვლავ აღორძინებულყო ქრისტიანობა და რუსეთისადმი ერთგულება.

ხელშეკრულობამ *), რომელიც დაიდო ქართველთ მეფეთა და ბატონთა შორის, დაავალა მეფე სოლომონს დახმარება გაეწია ირაკლისთვის, როდესაც რუსეთთან დაახლოვებით საქართველოზედ განრისხებული სპარსეთის შაჰი აღამაჰმად-ხანი დაეცა 1795 წ. ტფილისს. სოლომონი კარგად ჰხედავს, რომ ქართლის დამკარება და შესუსტება იმერეთისთვისაც საწინააღმდეგოა, და ამიტომ იგი 2000 კაცით გამოეშურა თავის პაპასთან, ირაკლი მეფესთან, მტერთან გასამკლავებლად.

*) Цагарели. Документы, относящиеся до истории Грузии, т. II, вып. I.

სოლომონი გაჰყვა ირაკლის ერევნისაკენ სპარსეთის შაჰის წინააღმდეგ, მაგრამ ჩქარა უკანვე დაბრუნდნენ. როცა შაჰი მოადგა ტფილისს, ომის წინ გამარჯვების უამედონი ჯარის სიმციროს გამო, იმერეთის რაზმი გამობრუნდა თავის წინამძღოლით—ზურაბ წერეთლითურთ. ამ სასტიკს შეტაკებას ქართველთ და სპარსთა შორის რუსეთი შორიდან უყურებდა, თუმცა 1783 წ. ტრაქტატის ძალით მეფე ირაკლსა და იმპერატრიცა ეკატერინეს შორის, რუსეთი ვალდებული იყო დახმარება აღმოეჩინა. არამც თუ თვით რუსეთის მთავრობამ მოთხოვნილი ირაკლის მიერ 3000 კაცი არ გამოუგზავნა და მხოლოდ ქაღალდების მიწერ-მოწერით კმაყოფილდებოდა, არამედ კავკასიის მთავარ-სარდალს, გრაფს გულოვიჩს, პეტერბურგიდან აგონებდნენ კიდევ, რომ მაინც და მაინც მეფე სოლომონს ნუ წააქეზებ ირაკლის მხარში ამოუდგეს დიდ განსაცდელის დღესაო. ამ საქციელით რუსეთს უნდოდა სტამბოლა არ მოედურებინა, რადგან იმერეთს ხონთქარი უყურებდა, როგორც თავის სამფლობელოს. ამიტომ გარსევან ჭავჭავაძეც პეტერბურგის გარეშე საქმეთა კოლეგიას ურჩევს ტფილისის სპარსელების-მიერ აღების შემდეგ იმერეთს ნუ ააშფოთებთ და მოძრაობაში ნუ მოიყვანთ, თორემ ოსმალეთი მაშინვე ჯარს მიუსევს და დაიჭერს იმ სიმაგრეებს, რომელიც ქუჩუკ კაინარჯის პირობის ძალით იმერეთს დაუთმოო.

მართლაც, უკვე 10 ოქტომბერს 1796 წ. გენერალი ზუბოვი სწერს ირაკლი მეფის ელჩს თავ. გარსევან ჭავჭავაძეს, რომ, პოლკოვნიკის სიროხნევის ცნობით, ოსმალონი აპირებენ ჯარის შესევას იმერეთში, რომ სოლომონ მეფე გადააყენონ და ტახტზე დასვან განსვენებულის დავით მეფის შვილი. ეს ხრიკები არ გამართლდა და სოლომონი დარჩა მეფედ. იმისი ხასიათი და სიმტკიცე მაშინ გამოჩნდა, როცა ქართლ-კახეთის ბედი გადაწყდა. ირაკლი მეფის შვილმა გიორგიმ დიდხანს ვერ იმეფა. 1801 წ. განუტევა მან სული და საქართველოს ისტორიის ჩარხიც სხვანაირად დატრიალდა. ტახტის

მემკვიდრედ უკვე დამტკიცებული იყო დავით ბატონიშვილი, პირმშო გიორგი მე-XII, მაგრამ რაღაც კალბად შედგენილ, ვითომ ირაკლის მიერ, ანდერძის ძალით, დავითს ტახტს წამოედება ბატონიშვილი იულონი, ძმა გიორგი მეფისა. ქართლ-კახეთი ორ დასად გაიყო: ერთი ნაწილი თხოულობდა დავითს, მეორე — იულონს. ამ უთანხმოებით სარგებლობდნენ მტერ-მოყვარენი და შინაურს განხეთქილებას ამწვავებდნენ. ამ ქვეყნის დამღუპველს ძმათა ბრძოლაში გახვიეს სოლომონ მეფეც. ბატონიშვილებმა ვახტანგმა და მირიანმა მიიბზრეს სოლომონი და მიაწერინეს იპვერატორ პავლესთან წერილი თხოვნით, რომ ქართლ-კახეთის ტახტი მიეცეს იულონს. ეს უთანხმოება ბიძასა და ძმისწულს შორის გათავდა მით, რომ რუსეთმა ორივეს გამოსწერა ტახტი, უკან ჩამოაყენა დავითიც და იულონიც და საქართველო თავის სამფლობელოდ გამოაცხადა.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ჯერი მიდგა იმერთებზედ. რუსეთის მთავრობა ცდილობდა ჩარეულიყო იმერეთის შინაურს საქმეებში და რჩევით თუ ცბიერებით სოლომონის სამეფოც დაეჭირა. შემთხვევაც ეძლეოდა ეტვირთნა უზენაესი როლი დაჩაგრულთა მფარველობისა და მშვიდობიანობის მცველისა! რუსის ჯარი იმოსებოდა შინაური განხეთქილების დროს მფარველ-ანგელოზის სამოსლით. როცა სოლომონ მეფემ მოინდომა დავით მეფის ქვრივის დედოფლის ანნას შეპყრობა ხეფინისხევში, კაპიტანმა ბარტენევმა იმერთა რაზმი გაჰფანტა და დედოფალი განსაცდელს გადაარჩინა. დაინახა რა ანნამ თავისი გასაჭირი მდგომარეობა, გამოსწია ტფილისისკენ და 1801 წ. სთხოვა მფარველობა გენერალს კნორრინგს. შეიწყნარეს დედოფლის ჩივილი და ნება მისცეს პეტერბურგში წასვლისა უმაღლესის კალთის ქვეშე დასამკვიდრებლად. ამასთანავე, განგებ დანიშნულის მოხელის სოკოლოვის პირით მოსთხოვეს სოლომონს, რომ ბატონიშვილი კონსტანტინეც გაენთავისუფლებინა და გაეგზავნა რუსეთს...

სოლომონმა ამის მაგივრად მოითხოვა, რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას გრ. დადიანთან გასამკლავებლად. ამგვარად, ქართლ-კახეთის ბატონიშვილების საქმეში ჩამბმა და ბრძოლა გრიგოლ დადიანთან ხდებოდა რუსეთის მთავრობის მხრივ შეტაკების საბუთად სოლომონ მეფესთან. ეს ორნაირი დამოკიდებულება მეზობელ სამფლობელოებთან ვახდა იმერეთის დაცემის მიზეზად.

სოლომონ მეფე თუმცა ტახტზე ავიდა გრიგოლ დადიანის დახმარებით, მაინც მას არ ენდობოდა და უმცროსი ძმისთვის, მანუჩარისთვის, უფრო უცემდა გული *). სოლომონისა და ახალციხელი შერიფ-ფაშას დახმარებით მანუჩარი ეურჩებოდა გრიგოლ დადიანს. მაგრამ როცა შერიფ-ფაშა ახალციხიდან განდევნეს, გრიგოლ დადიანმა ძალა მოიკრიფა აფხაზთა შემწეობით და შეწუხება ბევრი აჩვენა სოლომონ მეფეს. ასე ვაგრძელდა საქმე 1802 წლამდის, როცა სოლომონ მეფემ გაიმძღვარა მანუჩარი და სამეგრელოს თავად აზნაურნი ლეჩხუმის დასაქვრად. სოლომონმა გაიძარჯვა იმდენად, რომ გრიგოლ დადიანს შერჩა მხოლოდ ორი ციხე — მური და ჩვეისი. ამ გაქირვებულს მდგომარეობაში გრიგოლ დადიანმა, მთავარ-მართებლის თავ. ციციშვილის შუამდგომლობით, მიჰმართა რუსეთს და ითხოვა მისგან მფარველობა. რუსეთმა სათხოვარი შეუსრულა: 1803 წ. სამეგრელო რუსის ხელმწიფის ფრთას მოეთარა, თვით გრიგოლ დადიანი წმ. ალექსანდრეს ორდენით იქმნა დაჯილდოვებული და რუსის ჯარისკ გაუგზავნეს ორგულთა შესაბოქელად. სოლო-

მანუჩარი სოლომონის ციხეში დასაქვრად — ანუ

ლოურ*) ბატონიშვილი დავით (მასალები საქართველოს ისტორიისათვის 1740—1840 წწ., ტფ. 1906, გვ. 56) ამბობს: წელსა 1799 ვინაიდვან მეფე იმერთა მარადის სცდრობდა, რათა დასჩაგროს და გარდაადოს დადიანი გრიგოლ, ამისთვის კვალად გარდაბირა მეფემ ქაიხოსრო გელოვანი, მოუტრავი ლეჩხუმისა. დადიანმა მიიყვანა თვისთან გელოვანი და დალატით მოკლა იგი და წარუგზავნა თავი მეფესა იმერთს.

შონმა ხმა გაიკმინდა და დროთა ვითარების მიმდინაერობას უკური წაუგდო.

შუღლი და განხეთქილება სამეგრელოსთან ამით უნდა მოსპობილიყო. მაგრამ ერთსულობა და ნათესაობა ქართლ-კახეთის სასახლესთან სოლომონ მეფეს ავალეზდა ბატონიშვილების საქმისთვის თვალი ედევნებინა, და რამდენადაც შეეძლო, დახმარება აღმოეჩინა. ეს საქციელი კი, რუსეთის მთავრობის შეხედვით, ღალატი იყო, და ღალატი კი თხოულობდა სასჯელს უღმობელსა და სასტიკს.

სოლომონ II კარგად ხედავდა, რა განსაცდელში იყო, როცა უარჰყო რუსთ ხელმწიფის ბძანება და კონსტანტინე ბატონიშვილი, თანახმად სოკოლოვის წინადადებისა, არ განთავისუფლა მუხურის ციხიდან. დაახლოვებულნი მეფესთან პირნი, როგორც ქაიხოსრო წერეთელი, ურჩევდა მას დადიანთან ომის გაგრძელებას, იქნება იმიტომაც, რომ ამ სარდალს იმედი ჰქონდა დაეჭირა სამეგრელოსაგან ომით წართმეული მამულები. ვარდა ამისა, სოლომონის დიდის დედა, დედოფალი დარეჯან, მეუღლე ირაკლისა, აგონებდა იმერეთის მეფეს არ შეეწყინარა რუსეთის მოთხოვნილება კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლების შესახებ, რადგან რუსის მთავრობა განიზრახავდა დატყვევებული მეგკვიდრის ვამეფებას იმერეთში. ამავე აზრის გამგონებელნი იყვნენ ირაკლის შვილები იულონ, ალექსანდრე და ფარნაოზ, რომელთაც თავშესაფარად იმერეთი აირჩეს და იქიდან აქეზებდნენ აჯანყებულს ქართლ-კახეთს.

სპარსეთიც ბანს აძლევდა ამათ და სოლომონს აფრთხილებდა — რუსის მთავრობას არ დაემორჩილო. შაჰი ბაბა-ხანი სწერდა მას, რომ საქართველო შეადგენს მ-ს სამფლობელოს ნიწილს და იმიტომ, თუმცა გიორგი მეფემ რუსის ჯარი ჩააყენა ტფილისში, მაინც სპარსეთი არ დაუთმობს რუსეთს და აგზავნის რაზმს იულონის დასახმარებლად და გასამეფებლად. სოლომონსაც იულონის მხარე ეჭირა და ელოდა სპარსეთის მხრივ დახმარების შედეგს.

რაკი ეს მიდრეკილება სოლომონისა შეჰნიშნა რუსის მხრივ საქართველოში მთავარ-მართებლად დანიშნულმა გენერალმა ციცივილიმა, მიზეზი მიეცა ჩარეულიყო როგორც სამეგრელოს საქმეების მოწესრიგებაში, აგრეთვე თვით სოლომონის დასატუქსავად იმის ორგულობისთვის რუსეთის წინაშე. რადგანაც სამეგრელო რუსეთის მფარველობის ქვეშ*) იყო, ამიტომ თავადმა ციცივილიმა მოისურვა დადიანის და სოლომონის შეტაკებაში მონაწილეობა მიეღო. ხონთქარმა ხელი მოუმართა ამ საქმეში ჩასარევად. მართალია, სამეგრელო ოსმალის უზენაეს უფლობას ემორჩილებოდა, მაგრამ რუსეთთან მისი დახლოება სტამბოლს არ აწუხებდა, ხოლო ახალციხის დათმობას ხონთქარი არ შეიწყენებდა. რაკი რუსეთსა და ოსმალეთს შუა მიწერ-მოწერით ამგვარად შეთანხმება მოხდა სამეგრელო-ახალციხის შესახებ, გენერალმა ციცივილიმა შეადგინა სამეგრელოს შემოერთების პირობის გეგმა და გაუგზავნა გრიგოლ დადიანს. ამან მოიწონა დადებული პირობა და მოითხოვა მხოლოდ სწრაფად დახმარება სოლომონის წინააღმდეგ. მოლ-პარაკება და დახმარება კი არც ასე ადვილი აღმოჩნდა. სოლომონი არ აძლევდა დადიანისა და ციცივილის შუაკაცებს იმერეთზედ მისულა-მოსვლის ნებას. მაინც ბოლოს მოხერხდა სამეგრელოს სურვილის ასრულება და 4 დეკემბერს 1803 წ. გრიგოლ დადიანმა ფიცი დასდო რუსთ ხელმწიფის ერთგულებაზე.

სამეგრელოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ იმერეთი

*) დავით ბატონიშვილი ასე მოგვითხრობს (მასალები, გვ. 69): მეფე იმერთა სოლომონ მარადის სტყვენიდა ოდიშსა, და ლეჩხუმსა და ხდენიდა დადიანს გრიგოლს, ამაღ უძალე ენილმან დადიანმან შეიტანა თავი თვისი მფარველობისა ქვეშე რუსეთისასა და აუწყა ციცივილისა. მსმენელი ამისი ციცივილი ფრიად მხიარულ იქმნა, ვინაითგან სწადდა გაცემაცა იმერთა მეფისა და დაპყრობა იმერეთისა. ამან ყოველივე თხოვნა აღუსრულა. გამოვიდა ყირიმით ბელეცკის პოლკი, მოვიდნენ ხდისს პირს და აღაშენეს ციხე ყულევს და დადგნენ მუნ.

შოქეცა ორს წყალს შუა: ერთის მხრივ ქართლი და მეორეს მხრივ — დადიანის სამფლობელო გადავიდნენ რუსთა უზენაეს გამაგობაში და ასეთივე დღე მოელოდა იმერეთსაც. სოლომონი კარგად გრძნობდა განსაცდელს, მაგრამ გრიგოლ დადიანთან მშვიდობიანობის დამყარება შეუძლებლად მიაჩნდა. ამის მიზეზად გახდა დედოფალი დარეჯანი, ირაკლის მეუღლე. რაკი გრიგოლ დადიანმა შეირთო ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი მე-XII ქალი ნინო, დარეჯანი გადაუდგა სამეგრელოს და მოწყალეების თვალი განსაკუთრებით სოლომონ მეფეს, თავის შვილის-შვილს, მიაპყრო. დადიანისა და მეფის შორის უსიამოვნობის გაღიზინებას ხელს უშარბავდა ლეჩხუმი (სივრცით 80 ვერსი სავაჭრითა და 40 სივანიტა), რომელიც ხან იმერეთისა და სამეგრელოს შთავრებს ექირათ ხოლმე. სოლომონ II მოინდომა ლეჩხუმის დასაკუთრება, და რადგან დადიანი სუსტი გამოდგა თავის ძაო-ლონით გამკლავებოდა იმერეთის მეფეს, მიენლა რუსეთს თავ. ციციშვილის შუამავლობით. სამეგრელოში რუსის შთავრობის შესვლამ მოახლოვა იმერეთის სამეფოს დაცემაც. მაშინდელი აწეწილ-დაწეწილი ხაქეები და საერთო დეღვა საქართველოში საბ მს აღლევდა გენერალს ცაცაშვილს სოლომონი ნიშანში ამოელო და მის დამორჩილების სურვილით წაქეზებულიყო.

სხვა-და-სხვა გზით დაუწყო სოლომონს შევიწროება საქართველოს მთავარ-მართებელმა: თავდაპირველად მან მოითხოვა, ბრონფსკის შუაკაცობით, რომ იმერეთის მეფეს გაენთავისუფლებინა დატყვევებული ბატონიშვილი კონსტანტინე. მეორეს მხრივ იგი თხოულობდა, რომ იმერეთში თავ-შეფარებულნი ბატონიშვილები იულონ და ფარნაოზ ირაკლის ძენი გადაეცა რუსის შთავრობისათვის. მართალია, იმერეთისათვის სამძიმო შეიქმნა ქართლიდან გამოქცეული ბატონიშვილების შენახვა; ხალხი შევიწროვდა ახალი გარდასახადის დადებით; რომელიც ქართლ-კახეთის ტახტის მეძიებელთათვის დაიდვა; მაინც სოლომონ II ნათესაური გრძნო-

ბა ვერ ჩაიკლა გულში და თავშესაფერი გაუჩინა დევნილს მეფის შეილებს. ამ გარემოებამ ჩააფიქრა სოლომონ მეფე და მეტადრე გრიგოლ დადიანის რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამ აიძულა თითონაც ეთხოვა რუსის ხელმწიფისაგან უზენაესი გამგეობა იმ პირობით, რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას დადიანის დასამორჩილებლად. სოლომონი დასთანხმდა კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლებას ათის წლის ტყვეობის შემდეგ, ბრონევსკის მეცადნეობით. მაგრამ იულონი და ფარნაოზი კი ვერ დაიყოლია ნებაყოფლობით წასულიყვნენ პეტერბურგს, ძალის ხმარება კი მათზე არ მოისურვა.

ამ მოლაპარაკებასთან ერთად შეუდგა სოლომონ მეფე იმერეთის საქმეების მოწყობას რუსეთთან შესაერთებლად. მან გაგზავნა პეტერბურგს სოლომონ ლეონიძე მფარველობის სათხოვნელად. რაკი ძალადატანებულმა სოლომონ II განთავისუფლა ტყვეობიდან ბატონიშვილი კონსტანტინე იმ პირობით, რომ იგი იმერეთიდან გასულიყო, იძულებული იქნა რუსთა მფარველობის ქვეშე შესულიყო, რომ აეცილებინა თავიდან კონსტანტინეს გამეფება ჩრდილოეთის ძალის დახმარებით. ამით აიხსნება შეერთების ტრაქტატში იმ პირობის შეტანა, რომლითაც სოლომონ გამოითხოვდა უმაღლეს დამტკიცებას იმერეთის ტახტზე როგორც თავის, აგრეთვე თავის ჩამომავლობისასაც: ხელშეკრულებაში მოხსენიებული იყო, რომ მხოლოდ მეფის უშვილობის გამო შესაძლო ყოფილიყო მემკვიდრედ ბატონიშვილ კონსტანტინეს გამოცხადება.

სოლომონ მეფე მოწადინებული იყო, რაკი საქმე ძალას ატანდა, გრიგოლ დადიანისთვისაც კი გაესწრო და იმაზე აღრე შეჰკროდა რუსეთს პირობის დადებით; ამავე დროს საიმედოდ ამრკოლებდა გენერალ ციციშვილისა და სამეგრელოს მთავრის დაახლოვებას და არც მასთან უშლით არა

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სცხრებოდა. თავ. ციციშვილი აფრთხილებდა მეფეს, მაგრამ დადიანისადმი სიმძულვარე იმდენად შეუღრეკელად ამოქმედებდა, რომ დადიანის შუაკაციც-კი მოაკვლევინა *). ეს გარემოება აძლევდა რუსის მთავარ-მართებელს კანონიერს საბუთს გაეგზავნა, თანახმად პეტერბურგიდან მოწერილ ბრძანებისა, ჯარი იმერეთის მეფის დასატუქსავად.

26 ოქტომბერს 1803 წ. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანება სოლომონის წინააღმდეგ საქმის დაწყებისა. მიზეზად ჩამოღვილია სხვა-და-სხვა დანაშაული, რომელიც ბრალდებოდა იმერეთის მეფეს. იგი არა სპობდა მისვლა-მოსვლას ხონთქართან და მან ვერაგულად მოაკვლევინა სამეგრელოს მთავრის კაცი. ამიტომ იმპერატორი აღექსანდრე I აცნობებდა თავ. ციციშვილს, რომ დაწყებული მოლაპარაკება სოლომონის ელჩთან — ლეონიძესთან — მოსპობილ იქმნა. აქსთანავე ქართლ-კახეთის მშვიდობიანობის დასაცველად იმ არეულობისაგან, რომელიც ძლიერდებოდა იმერეთში, საქაროდ და აუცილებლად დაუნახავთ იმერეთის დაქერა რუსის ჯარით, მით უმეტეს, რომ სამეგრელო, უკვე იმპერატორის მფარველობაში შესული, თხოულობს დახმარებას თავის დაუდევარი მეზობლის წინააღმდეგ. პეტერბურგის მთავრობა ბოლოს აცნობებდა ციციშვილს, რომ მისთვის მიუზღვიათ გადაწყვეტა, იმერეთი დაიჭიროს პირველად, თუ სამეგრელო.

გენერალი ციციშვილი სწორედ ამ ნებართვას ელოდა სოლომონის მოსახრელად. მაგრამ იმერეთში შესვლა მაინც სწრაფად ვერ გაბედა, რადგან ჩრდილოეთ კავკასიიდან მოელოდა ტფილისში ორს პოლკს. ესენი მოვიდნენ მხოლოდ ნოემბერში 1803 წ., როდესაც თავ. ციციშვილს მოუხდა განჯაზე ვალაშქრება. რამდენისამე თვის შემდეგ კავკასიის მთავარ-მარ-

*) ამ მოციქულის გვარი იყო კვინიხიძე. ამ დანაშაულობისთვის გორანცოვი სწერს ციციშვილს (15 სექტ. 1803 წ.), იმერეთი ახლავე ჯარით უნდა დაეჭიროთო. Акты Кавказс. археогр. ком. II, № 714.

თებელი, პეტერბურგიდან სრულის უფლებით შემოსილი სამოქმედოდ თავისი სურვილისამებრ, შეუდგა იმერეთის დაპყრობას. გაგზავნა რა რაზმი სურამისაკენ, თავ. ციციშვილი აცნობებდა სარდალს ქაიხოსრო წერეთელს, რომ ქარიზხალი მოელის იმერეთს ჩრდილოეთიდან; სოლომონს შეუძლიან აცდინოს ეს განსაცდელი სამეფოს, თუ თავს მოიდრეკს. მაშინ საქმე გათავდება მშვიდობიანობით და იმერეთს გამოუბრწყინდება დიდებული მზე. თავ. ციციშვილს სურდა მოლაპარაკებით დაეყოლიებინა სოლომონ მეფე, რათა აცდინა ომი, რომელიც მოითხოვდა დროს და ჯარს, მთავარმართებელს კი აწუხებდა ერეენის ხანი და მისს მოხრას იმერეთთან შეტაკება დააგვიანებდა.

სოლომონ მეფეც ცოტა მოიხარა, რაკი გრენადერის პოლკი იმერეთის საზღვრებს გაუსწორდა. ვითომ განჯის აღების მისალოცად, მეფემ გაუგზავნა თავად ციციშვილს ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია წულუკიძე თანაშლელბლებით და თან წერილიც აახლა, სადაც ითხოვდა რუსის ქვეშევრდომობას იმ პირობით, რომ დადიანისაგან წართმეული ლეჩხუმი იმერეთისთვის შემოეერთებინათ. ციციშვილი ამ პირობაზე არა სთანხმდებოდა და მოლაპარაკება მოისპო. მთავარმართებელი ამბობდა, რომ იგი ნებას არ მიცემს რუსის ქვეშევრდომის—გრ. დადიანისთვის—ლეჩხუმი გამოეწიროთ; ხოლო მეფის წარმომადგენელნი ვერ აღევედნენ გადაწყვეტილს პასუხს, რადგან არ იყვნენ აღჭურვილნი უფლებით ლეჩხუმი დაეთმოთ. ციციშვილმა მისცა 12 დღე ვადა მოსაფიქრებლად, და საქმის მოსაწყობლად თავის მხრივ გაგზავნა ქუთაისს პორუჩიკი—კამერგერი გრაფი მ. ს. ვორონცოვი. მეფემ პატივისცემით მიიღო ვორონცოვი, მაგრამ გამოგზავნილს პირობას ხელი არ მოაწერა.

რაკი დიპლომატიურის მოლაპარაკებით არა გამოვიდა რა, თავ. ციციშვილმა მიჰმართა იმერთა მოსყიდვას, მოქრო-ვერცხლის ავანგარდმა ჩქარა გავლენა მოიპოვა. მოთავედ ციცი-

შვილმა დანიშნა გიორგი აბაშიძე, სარდალ ქაიხოსრო წყრეთლის სიმამრი. ამ 60 წლის მოხუცის გამჭრიახობას და ორი თთვის მოუსვენარ მისვლა-მოსვლას ქ. გორსა და სოლომონის რეზიდენციის შორის, უნდა მიეწეროს ის გარემოება, რომ გავლენიან პირთ შეიცვალეს აზრი რუსის ქვეყნებში დროობაზე და აგონებდნენ ჩუქურთვას აცხილებინა სამეფოსათვის მოვლინებული განსაცდელი. სოლომონმა ამ მდგომარეობაში მოისურვა პირადად მოლაპარაკება მთავარმართებელთან. თავ. ციციშვილმა ერთი ეგერთა როტა გაგზავნა ვახანს, აართლის სოფელს, იმერეთის საზღვარზე. სოლომონი დიდის ამალით წამოვიდა და ჩამოხტა სოფ. ლეღვანში. 19 აპრილს 1804 წ. შეხვდნენ ერთმანეთს დაბალაზნაურში. სოლომონმა კვლავ მოითხოვა პირობად ლეჩხუმის იმერეთთან შემოერთება. ციციშვილმა შეწყვიტა მოლაპარაკება და გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი იძულებულია სხვაგვარი შეხვედრა იქონიოს სოლომონთან, ესე იგი ომის ველზე. მეორე დღეს ციციშვილმა გაგზავნა ჯარი იმერეთის უახლოეს სოფლებში მცხატონეთა და გლეხთა რუსეთის ერთგულებაზე დასაფიცლებლად. ბევრმა მართლაც იფიცა. ამ შემთხვევამ შეარყია სოლომონი და კიდევ გამოუგზავნა ციციშვილს თავის მახლობელი მრჩეველნი მოსალაპარაკებლად. მეფე თანხმობას აცხადებდა ხელი მოეწერა ტრაქტატზე, სადაც ჩამოთვლილია სათხოვარი მუხლები, იმ პირობით მხოლოდ, რომ მუხტოს ლეჩხუმის დაბრუნებაზე სამეგრელოს მთავრისთვის ციციშვილი ნუ მოიყვანდა აღსრულებაში, ვიდრე თვით ხელმწიფემ არ განიხილოს მეფის უფლება ამ დაჭერილს მამულზე. ციციშვილი ხელწერილით დასთანხმდა ამ პირობის დამატებაზე და დაუტოვა სოლომონს აღებულნი ლეჩხუმის ციხე-სოფლები უმადლეს განკარგულებამდე. ამის შემდეგ 25 აპრილს 1804 წ. სოლომონ და ციციშვილი მორიდდნენ შეხვდნენ ერთმანეთს. მეფემ მიიღო ფიცი თავის დიდებულებით და მოაწერა ხელი სათხოვარს მუხლებს. მთავარ-

მართებელმა აღმასით შემკობილი ალექსანდრე ნეველის ორდენი მიართვა. ასე გადაწყდა 25 აპრილს 1804 წ. იმერეთის ბედის პირველი ნაბიჯი.

თავ. ციციშვილმა სასიხარულო მოხსენება გაგზავნა პეტერბურგს: იმერეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ოლქად გადაქცაო და საქართველო, 1390 წ. ალექსანდრე I მეფისაგან გაყოფილი, შერტებულ იქნაო რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე პირველის მიერო. გაგზავნილი აქტი ხელმწიფემ შოაწერა 4 ივლისს 1804 წ. და მეფის სახელზე გამოიცა წყალობის სიგელი, სადაც ნათქვამია: „ვისმინერა თხოვნა თქვენი და თქვენის ქვეშევრდომ ხალხისა შესახებ მიღებისა ჩვენს ხელმწიფებასა ქვეშე და საუკუნო ქვეშევრდომად ჩვენი იმპერიისა,—რაისთვისაც თქვენ უპირველესის თავადებით იმერეთის ხამფოისა ფიციც ჩვენსა და ჩვენის შეკვიდრების წინაშე მიიღეთ, უშომწყალესად ვინებეთ და დაგამტკიცეთ, ჩვენი საყვარელო ერთგულო მეფე იმერეთისაგ სოლომონ, ამ თქვენს ხარისხში, რომელიც ჩვენ-მიერ ამ ბოქებულას სიგელის ძალით თქვენი მემკვიდრენიც მარად ჟამ ჩვენგნით ვალდებულნი არიან მიიღონ და ჩვენი ბრძანება ასრულონ. მოგანდობთ რა იმერეთის ხალხის გამგეობას სიმშვიდითა და სიმართლით, დაგიმტკიცებთ სრულის ძალით ყველა თქვენ სათხოვარს მუხლებს და აღიდებულად გიცხადებთ და ჩვენი იმპერატორობითი სიტყვით გპირდებით, თქვენ და თქვენი იმერეთის ხალხი, ვითარცა ჩვენი ერთგულნი ქვეშევრდომნი, და ყველა თქვენი მომავალი მემკვიდრე დავიცვათ თქვენის მტრისაგან, რადგან დარწმუნებულნი ვართ, რომ თქვენ და თქვენი მემკვიდრენი ერთგულები იქნებით და პირიანად აღსრულებაში თქვენის მოვალეობისა დარჩებით შეურყეველნი“.

ქვემოთ, მოგვყავს სათხოვარი მუხლები სოლომონ მეფისა, რომელნიც უმაღლესად დამტკიცებულ იქნენ. ახლაკი მოკლედ განვიხილოთ, რამ აიძულა მეფე იმერეთი რუსეთის მფარველობისთვის მიენდო.

სოლომონ II, როგორც თანამედროვენი მოწმობენ, იყო ქკვიანი, გამჭრიახი და შორსმხედველი კაცი. ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთებამ დაანახვა სოლომონს, რომ, დღეს თუ ხვალ, აუცილებლად იგივე ეწვეოდა იმერეთსაც. მისი თავმოყვარეობა და დიდების სურვილი შეეტაკა ისტორიულს ისეთს ვითარებას, რომ მოქმედების გეგმა უნდა შეეცვალა. როცა სოლომონი პირველად ტახტზე ავიდა, მან მოისურვა იმერეთის გაცოცხლება და განდიდება. იგი ოცნებობდა დაკარგული მამულების შემოერთებაზე, განდგომილ მთავრების დამორჩილებაზე დამთელ დასავლეთის საქართველოს ერთს სამეფოდ გადაქცევაზე. ამ განზრახვას წინააღმდეგ სამეგრელოს მთავარი დადიანი და ამიტომაც მოუხდათ დაუძინებელი მტრობა და გაუთავებელი ომიანობა.

სოლომონს გამარჯვება არ აკლდა—დადიანს ციხე-სოფლები წაართვა და დიდად შეაფიწროვა, თითქმის მთელი სადადიანო დაიჭირა და მთავარი ფოთისა და აქარის საზღვრებში იმალებოდა *). გენერალი ლაზარევიც, რომელიც 1801 წ. ტფილისში რუსის სამხედრო კომისარად იყო, ჩააფიქრა იმერეთის მეფის გაძლიერებამ და პასუხი მოსთხოვა, რა მიზნით ამრავლებდა ჯარს. მეფემ დაამშვიდა ლაზარევი და აცნობა, რომ მისი სამზადისი დადიანის წინააღმდეგ არის მიმართული. თუმცა 1801 წ. ქართლ-კახეთი შეუერთდა რუსეთს, მაინც იმერეთის დაჭერას რუსის მთავარ-მართველი ვერა ბედავდა, რადგან სოლომონს შეეძლო დაეცვა თავისი დამოუკიდებლობა გაწვრთნილი ჯარით და ოსმალოს დახმარებით, რომლის უზენაესს მფარველობას იმერეთი ზნეობით ტვირთულობდა.

სოლომონ მეფე კარგად ხედავდა განსაცდელს. იგი ორ ცეცხლს შუა იყო. ერთის მხრივ მხარს აძლევდა ბატონიშვილს

*) Рапортъ подполковника Симоновича къ ген. Пазареву отъ 18 дек. 1802 г. Акты К. А. К., II, № 683.

ალექსანდრე ირაკლის ძეს, რომელსაც სპარსთა დახმარებით ვანეზრახა რუსების განდევნა საქართველოდან, მეორეს მხრივ იმერეთის მეფე იძულებული იყო რუსეთთან კარგი განწყობილება დაეჭირა და მოთხოვნების მიხედვით მიეღო იმპერატორის მფარველობაც იმ პირობით, რომ სამეფო ხარისხით შეენარჩუნებინა და მემკვიდრეებისთვისაც გადაეცა. რუსეთისთვის კი იმერეთის დაქერა დიდად სასარგებლო იყო იმ მხრივ, რომ გზა ეხსნებოდა მას შავი ზღვისკენ, და ამიტომაც გენერალს კნორრინგს პეტერბურგიდან ამ საგანზე საიდუმლოთ კიდევ აგონებდნენ. მაინც ხონთქრის კრძალვით რუსეთი ვერა ჰბედავდა იმერეთის ძალით დაქერას. ამიტომ თავ. ციციშვილი დაეკითხა რუსეთის ელჩს სტამბოლში იტალინსკის, — როგორ შეხედავს ოსმალეთის მთავრობა იმპერატორის სურვილს — იმერეთი, სამეგრელო და გურია ჯარით დაიპყრეთ? ოსმალეთმა პროტესტი არ გამოაცხადა და რუსეთს სამოქმედო ასპარეზი გაუხსნა. სამეგრელოს შეერთებაზე ციციშვილს მიწერ-მოწერა უკვე დაწყებული ჰქონდა. რუსთა დახმარებით დადიანს უნდოდა ლეჩხუმი შეენარჩუნებინა. სოლომონმა განიზრახა დაასწროს დადიანს რუსეთთან შეთანხმება და თვით შეეკრას ტრაქტატით იმ პირობით, რომ ლეჩხუმი იმერეთის ტახტს დარჩეს. სათხოვარი მუხლები შეადგინა მეფემ და გაატანა თავის მდივანბეგს — სოლომონ ლეონიძეს. ამავე დროს განაგრძო ომი დადიანთან და შეუკრა გზა მას ციციშვილთან მისასვლელ-მოსვლელად. მაშინაც, როცა დადიანი რუსეთის ქვეშევრდომი გახდა, სოლომონ მეფე არა სცხრებოდა: წაართვა ციხე ტაბაკონა და მოლაპარაკება დაიწყო ხონოქართან. სოლომონის ამგვარი საქციელი აცნობა ციციშვილმა პეტერბურგს და ამიტომაც ლეონიძეს*)

*) დავით ბატონიშვილი (მასალები, გვ. 79) სწერს: მდივანბეგი სოლომონ ლეონიძე კარგა ყმა მეფისა ირაკლისა, რომელიც გარდასრულიყო... და იყოფებოდა მეფისა სოლომონისა თანა, იყო ფრიად განსწავლული და გონიერ ვითარცა ქართულისა, აგრეთვე რუსულიცა და გამოცდილ ფრიად საქმეთა შინა დროსა ირაკლი მეფისა.

არ აღიარეს იმპერატორის აუდიენცია და უპასუხოდ გამო-
ისტუმრეს. ხოლო ციციშვილმა აცნობა სარდლს ქაიხო-
სრო წერეთელს, რომ, რუსთა ხელშეწყობის ბრძანებით, იგი
შემუსრავს სოლომონს, თუ უკანასკნელი არ დაშორჩილდება
ნებაყოფლობით. მართლაც, მორჩა რა განჯის აღებას, ცი-
ციშვილმა მოაყენა იმერეთს გრენადერის პოლკი. რადგან
სამღვდელოებამ და თავად-აზნაურობამ ითხოვეს ქრისტიანთა
სიხლის ღვრიდან დახსნა, ციციშვილი შეუდგა მოლაპარაკებას.
ტფილისში გაემგზავრნენ ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია
წულუკიძე ციციშვილთან განჯის აღების მისალოცად და
რუსის მფარველობაში შესვლის სურვილის გამოსაცხადებლად,
იმ პირობით კი, რომ ლეჩხუმი სოლომონს დარჩენოდა. ცი-
ციშვილმა ამ საგნის შესახებ უარი განაცხადა, იმ მიზეზით,
რომ ტრაქტატით ლეჩხუმი დასაკუთრებულთა დადიანის მიერ;
მაშინ მოციქულებმა ითხოვეს დესპანი პირადად სოლო-
მონთან მოსალაპარაკებლად. ციციშვილმა, როგორც მოგზ-
სენეთ, გაგზავნა გრაფი ვორონცოვი ქუთაისს, მაგრამ პი-
რადმა მოლაპარაკებამაც უშედეგოდ ჩაიარა.

მოგეხსენებათ, რომ მაშინ თავ. ციციშვილმა გაიმძღვარა
ოქრო-ვერცხლის ავანგარდი მოსასყიდად და გაიმარჯვა კი-
დეც. ამასთანავე, ლეონიძესაც, რომელიც შეესწრო გზად პე-
ტერბურგიდან ტფილისში, ციციშვილმა გაუზიარა აზრი,
რომ სოლომონი იძულებულია რუსის მთავრობის პირობებს
დაემორჩილოს და მოსალაპარაკებლად პირადი ნახვაც მოი-
სურვა. 19 აპრილს 1804 წ. ელაზნაურში თავ. ციციშვილი
და სოლომონ მეფე შეხვდნენ ერთმანეთს. რაკი ლეჩხუმს არ
უთმობდა მეფე, მთავარ-მართებელმა შესწყვიტა მოლაპარაკება
და უბრძანა პოდპოლკოვნიკს ერისთავს ერთი როტა ჯარით
იმერეთის მახლობელი სოფელი დაეჭირა და ფიცი ჩამოერთ-
მა რუსეთის ერთგულებაზე. მეფემ მაშინ ისურვა მოლაპარა-
კების განახლება და პირადი ნახვა ციციშვილისა. 25 აპრილს
1804 წ. უკანასკნელად შეხვდნენ ერთმანეთს და „სათხოვარი

მუხლები“ ორივე მხარემ შეიწყნარა. მეფემ შევფიცა რუსის ხელმწიფის ერთგულებაზე, ხოლო ციციშვილმა მიართვა ალექსანდრე ნეველის აღმასებით შემკობილი ორდენი *).

ოსმალეთის მთავრობამ სრული გრუღვრილობა გამოიჩინა სამეგრელოსა და იმერეთის მიმართ, როცა აცნობეს მათი შეერთება რუსეთთან, და რუსეთის ელჩს იტალინსკის არც კი ჩამოუგდეს ლაპარაკი ამ საგანზე. მხოლოდ ფოთის შესახებ საქმე ცოტათი გამწვავდა. იმერეთის დაქერა თავ. ციციშვილს იმიტომ უნდოდა, რომ თავისუფალი გზა გახსნოდა რუსეთს საქართველოსთან მისასვლელად შავი ზღვის ნავთსადგურებთან და რიონით. მთელის სამეგრელოს შემოერთებას ფოთის შეძენას ამჯობინებდა მთავარ-მართებელი თავის მოხსენებაში ხელმწიფისადმი 27 ივნისს 1803 წ., ხოლო ფოთის დაქერა იმპერატორმა ალექსანდრე I არ მოინდომა, რადგან ამ ციხეში იმ დროს ოსმალოს 50 კაცი მცველი ჰყავდა. თუმცა, კაინარჯის ტრაქტტით, ოსმალეთს უფლება წაერთვა ფოთის ციხის დაქერისა, მაინც რუსეთის გარეშე საქმეთა სამინისტრო ცდილობდა ხონთქრის უსიამოვნება არაფრით გაეღიზიანებია. მშვიდობიანად და ჩუმ-ჩუმად მოინდომეს ფოთის დასაკუთრება. თავად ჩარტორისკის აზრით, რომელიც მან აცნობა ციციშვილს 20 მარტს 1804 წ., შესაძლოა ამ საქმის მოწყობა შემდეგის ხრიკით: რადგან ყირიმიდან გზაენიან ფოთში სამეგრელოსთვის სურსათს, თავ. ციციშვილმა გაგზავნოს არჩეული რაზმი 50 კაცისა აფიკრის მეთაურობით, რომელმაც მიართვას კომენდანტს საჩუქარი და მოაზოვოს მცხოვრებთა ყურადღება კარგის განწყობილებით და გამოუცხადოს, რომ გამოგზავნილია იგი ფოთში ყირიმის სურსათის გასასტუმრებლად სამეგრელოში. ოსმალონი ნელნელა შეეჩვევიან ამ რაზმს და დარჩება იგი რუსეთის კოპისარად, ხოლო შემდეგ გარემოებათა მიხედვით, შევიქნებით შეურყეველი ბატონები

*) სათხოვარი პუნქტები ნახე წიგნის დასასრულს.

ფოთისა. ან შეიძლება ფოთის დაქერა მეორე-ნაირი საშუალებითაო: დადიანმა შეისყიდოს ციხის თავი იმ პირობით, რომ გააპარონ თურქთა რაზმი, ვითომ კომანდირით უკმაყოფილო, და მეგრელებმა, — ნახავენ რა ფოთს, მცველებს მოკლებულს, — დაიჭირონ იგი, ჩვენ კი გავამაგრებთ ამ ციხეს ჩვენის გარნიზონით და გამოვუცხადებთ ფაშას, რომ ფოთის დაქერას შევეშველეთ მეგრელებს სამეგრელოსა და იმერეთის დასაცველად სხვა-და-სხვა მძარცველ-მტაცებელთაგანაო.

ციციშვილი ერთად-ერთ საშუალებად სთვლიდა ფოთის ძალით დაქერას. სცადა მაინც სურსათის მისაღებად მოხელის ლიტვინოვის ფოთში გაგზავნა, მაგრამ ტაგანროგიდან მოსული გემები ოსმალების კომენდანტმა ნაპირზედაც არ მიუშვა და უკან გააბრუნა. შესყიდვა ამგვარის კაცისა შეუძლებელი აღმოჩნდა. ეს სიმტკიცე ციხის თავისა მიაწერეს სოლომონ შეფეს, რომელსაც ხელს არ აძლევდა რუსის ჯარი დაბანაკებულიყო სამეგრელოს ახლოს ზღვის პირზე. ოსმალების მოძულებაც რუსებს არ უნდოდათ, ამიტომ, ერთის მხრივ, ხელი მიჰყვეს შავი ზღვის პირად შესაფერ ნავთსადგურის ძებნას და, მეორეს მხრივ, მიჰმართეს თავიანთ ელქს სტამბოლში ნება გამოეთხოვა ფოთში რუსის საქონლის მოტანისა საქართველოში გასაგზავნად. ნავთსადგურად აირჩიეს ხოპის შესართავში (ფოთიდან ჩრდილოეთით) უხვირო სიმაგრე რედუტკალე, სადაც დასადგურდა III ბელევის მუშკეტერის პოლკი.

ამ პოლკს ჩქარა მოუხდა პოლიტიკურს საქმეში ჩარეულიყო. სამეგრელოს მთავარი დადიანი დიდი ხნის ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 24 ოქტომბერს 1804 წ. და სოლომონს ბრალსა სდებდენ იმის სიკვდილში. მთავრის გემკვიდრეებად გამოცხადდნენ მისი ძმები მანუჩარ და ტარიელი, რადგან ძე იმისი ლეჟან ამანათად ჰყავდა აფხაზეთის მთავარს კელეშ-ბეის. მანუჩარ და ტარიელი, რა თქმა უნდა, შეებრძოლებოდნენ ერთმანეთს სამეგრელოს ტახტის დასაქერად. ამიტომ ლიტვინოვმა ერთი ბატალიონი გაგზავნა და პირობა

ჩამოართვა სამეგრელოს წარჩინებულს თავადებს, რომ გრიგოლ დადიანის უფროსს შვილს არ უღალატებდნენ. თავ. ციციშვილმა მოიწონა ლიტვინოვის ეს განკარგულება, რომელმაც მანუჩარის და ტარიელის გაიძვერაობას ფრთები შეაკვეცა, და უმაღლესად (26 იანვ. 1805 წ.) გამოითხოვა ინვენსტიტურა ახალი მთავრისთვის, ხოლო დროებით სამეგრელოს მმართველად, ლევანის სრულს წლოვანობას მოსვლამდე, დაინიშნა დედა მისი ბატონიშვილი ნინო, მეფის გიორგი XII ასული. თანაშემწედ ნინოს დაუნიშნეს ოთხი წარჩინებული პირი. რაკი კოლეშ-ბეი ლევანს არ ანთავისუფლებდა, ამიტომ ციციშვილმა უბრძანა გენერალს რიკგოფს ძალა ეხმარა აფხაზეთის მთავრის მოსაგრეხად. გენერალმა მაშინ აიღო აფხაზეთის საზღვარზე ანაკლიის ციხე და იძულებულ ჰყო კოლეშ-ბეი, ლევან დადიანი უვნებლად გაენთავისუფლებინა. ამიტომ რიკგოფმაც მეტად სცნო სოხუმისკენ გალაშქრება. ანაკლიის აღებაშეაწყუხა თავ. ციციშვილი: ეს ციხე ოსმალოს გარნიზონით იყო დაქერილი და ეშინოდა უსიამოვნობა არ ჩამოვარდნილიყო სტამბოლსა და პეტერბურგს შუა. რიკგოფს ებრძანა სწრაფად დაეცალა ციხე და ხონთქართან ბოდიში მოეხადნათ მოულოდნელად მეგობარ სახელმწიფოს შეწუხების გამო.

9 ივლისს 1805 წ. ბანძაში ახალმა სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა, თანადასწრებით თავის ბიძის მანუჩარისა, აფხაზეთა მთავრების ლევან და მანუჩარ შერვაშიძეებისა და ოდიშის თავადებისა, დაწესებული ფიცი მიიღო რუსეთის ერთგულებაზე. ლიტვინოვმა მართვა მას სიგელი, დროშა და წმ. ანნას პირველი ხარისხის ორდენი და ხმალი. აფხაზეთის თავადმა მანუჩარ და ლევან შერვაშიძეებმაც იფიცეს, როგორც ბატონებმა იმ მამულისა, რომელიც ძველადგან ეკუთვნოდა სადადიანოს.

სამეგრელოს მთავრები ამის შემდეგ შეიქმნენ რუსეთის ერთგულნი. მეფე სოლომონი კი რუსთ ხელმწიფის ერთგუ-

ლებაზე შეფიცვით 25 აპრ. 1804 წ. იმედობდა ლეჩხუმის დაქე-
რას. რაკი ეს იმედი გაუცრუვდა, გული ეთანადრებოდა რუსის
მთავრობაზე. თავ. ციციშვილმა შენიშნა მას ორგულობა;
შეფემაც ექვი აილო, რომ მთავარ-მართველს განზრახვა აქვს
მას იმერეთის ტახტი გამოსწიროს. სოლომონ ცდილობს მო-
მავალი განსაცდელი თავიდან აიცილოს. იგი ხელში ჩაიგ-
დებს კონსტანტინე ბატონიშვილს, თავის მოქიშპეს და ტახ-
ტის მემკვიდრეს, რომელსაც თავ. ციციშვილი მფარველობას
არ აკლებდა. იმერეთის მეფე ამავე აზრით აგონებდა კოლეშ-ბეის
არ დაეთმო გენერალ რიკოფისათვის ლევან დადიანი. იმე-
რეთის მეფე ეწინააღმდეგებოდა ქუთაისში ბელეგსკის პოლკის
შესვლას; მან უარყო თავ. ციციშვილის წინადადება გაეზზავნა
ჰეტერბურგში დესპანები მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ
რუსეთმა მიიღო იმერეთი თავის მფარველობის ქვეშ. იგი არ
სწყვეტავდა კავშირს ახალციხის ფაშასთან. ეს აღწესებული
საქციელი სოლომონ მეფისა სახავდა მას რუსის მთავრობის
თვალში ხელმწიფის მოღალატედ. მოღალატეს კი დასჯა შეესა-
ბამებოდა, და თავ. ციციშვილიც არ დაახანებდა პასუხი გაეცა
სოლომონისთვის, რომ სიკვდილს არ ესწრო მისთვის. ექვსი
წელიწადი გაუძლო იმერეთმა რუსეთის ლტოლვას—მოესპო
ეს უკანასკნელი დამოუკიდებელი ნაწილი ძველი ივერიისა.
ქართლ-კახეთი და სამეგრელო უკვე ეკუთვნოდნენ რუსეთს.
გურია, როგორც ნაწილი იმერეთის სამეფოსი, 25 აპრილს
1804 წ. სოლომონსა და ხელმწიფეს შორის დადებულ პი-
რობის თანხმად, ეკულებოდათ რუსთა სამფლობელოდ. ამის შე-
სახებ ცნობაც მიიღო თავ. ციციშვილისაგან მამია გურიელმა
29 მაისის თარიღით 1804 წ.: „რადგან იმერეთი შეუერთდა რუ-
სეთს, ამიერიდან გურიაც, როგორც მისგან დამოკიდებული,
რუსეთის მთავრობას ექვემდებარება“. ყველანი გარეგნულად
დამორჩილდნენ თავიანთ სვეს, მხოლოდ სოლომონ შეეცადა
თავისი ტახტი განემტკიცებინა. ამ მიზნით ერთ და იმავე დროს
სოლომონი რუსეთთანაც იქერდა საქმეს და ოსმალეთშიაც

გზავნიდა წერილებს და ითხოვდა დახმარებას რუსეთის წინააღმდეგ. როცა ხონთქარმა უარი შემოაუთვალა, სოლომონი მაინც არ დასცხრა. იმის ორპირობა ყველასთვის თვალსაჩინო იყო, ერთგულება მისი არავისა სწამდა. აი ამიტომ, როცა თავ. ციციშვილის სიკვდილის ამბავი იმერეთში მოვიდა, გენერალმა რიკგოფმა ჯარით დაიჭირა ქუთაისი და დაბა მარანი-მართლაც, სოლომონ მეფემ მოისურვა ესარგებლა მთავარ-მართებლის მოკვლით იმერეთის დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მან უარი განაცხადა პეტერბურგში დეპუტატების გაგზავნაზე და მოინდომა ერთი სანდო კაცის გასტუმრება ელიჩის უფლებით; წაახდინა გზა სამეგრელოსკენ მიმავალი, დაათვა ბევრს თავადს თავის ერთგულებაზე და აპირებდა ქუთაისის ძალით აღებას. ალექსანდრე ბატონიშვილი აქეზებდა მეფეს რუსთა წინააღმდეგ მოქმედებაში და ამედებდა ახალციხის ფაშის დახმარებით. მთელი იმერეთი დღეღავდა, რუსის ჯარი კი უღონო და მცირე იყო დაეწყნარებინა ხალხი. სურსათის შემოკლებამ ხომ მთლად შეაწუხა გაალმასებული მხედართ-მთავარი. სოლომონი ჰპირდებოდა საგზლის მიწოდებას, თუ რუსის ჯარს ქუთაისიდან გაიყვანდნენ. ამ პირობას კი ვერ შეასრულებდა გენერალი რიკგოფი, რადგან განგებ მოაყენეს იმერეთს ქართლიდან რაზმები სოლომონის დასატუქსავად. ჯერჯერობით კი შეუძლებელი იყო სოლომონის დასჯა, რადგან მოძრაობა თითქმის მთელს საქართველოს მოედო. ყველგან ლეკები თარეშობდნენ; ბაბა-ხანი, სპარსეთის შაჰი, თოფ-იარაღს ისხავდა განჯის ასაღებად; ხევსურებმა გამოდნენს ბოქაული და მთავრობას შეებრძოლნენ; დამორჩილებულ სახანოების თათრებიც არ იყვნენ რუსის ერთგულნი. ამ დროს დაინიშნა მთავარ-მართებლად გენერალი გრაფი გუდოვიჩი, მოკლულ (1806 წ.) თავ. ციციშვილის მოადგილედ. გუდოვიჩს დაავალეს საქართველოს და კავკასიის დამშვიდება. ანგულგარე მცდიწილედ ახლად ახლად მოსულმა მთავარ-მართებელმა ყურადღება მიაქ-

ცია იმერეთის მეფესაც. რუსეთმა მცირე აზიაში ომიანობის შემდეგ ისარგებლა ოსმალეთთან ჩაპოვდებულ მშვიდობიანობით, რომ იმერეთის მეფის კავშირი ხონთქართან მოსპობილიყო, მაგრამ ამავე მშვიდობიანობის ჩამოგდების მიხედვით გააერთიანეს ხმა, ახალციხიდან მოტანილი, რომ იმერეთს რუსეთი უბრუნებს ხონთქარს. სოლომონ მეფემაც, თავის მახლობელთა ჩავონებით, გამოაცხადა, რომ იგი სთვლის იმერეთს განთავისუფლებულად რუსეთის უზენაესის გამგეობისაგან. სოლომონმა მოსთხოვა გენერალ რიკოფს, რომ რუსის ჯარი გაეყვანა ქუთაისიდან. გრაფი გუდოვიჩი არ დასთანხმდა და არწმუნებდა მეფეს, რომ ჯარი მისი პიროვნობის დასაცველად უყენია ქუთაისში. მეფის ორგულობა რუსებისთვის ექვს გარეშე იყო, მეტადრე—როცა მან მოიშორა თავიდან ხელმწიფის მომხრე სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი და დაიახლოვა როსტომ ნიჟარაძე. ზურაბ წერეთელს შეხვდა გავლენიანი როლი იმერეთის სამეფოს მოსპობის ისტორიაში. იგი იყო პატივის მოყვარე, შორსმკვრეტელი და მოანგარე დიპლომატი. იმან პეტერბურგში ყოფნის დროს სოლომონ მეფის ელჩად, გააცნო რუსეთი და იცოდა მისი ძალა. ამიტომ იგი შეიქმნა რუსების მომხრე და ცდილობდა სოლომონის ტახტიდან ჩამოგდებას, რომ ახალი მთავრობის დახმარებით მეფის ადგილი თვით დაეკირა. ამ ოცნებებს განხორციელებაში რუსები, რასაკვირველია, ხელს არ გაუმართავდნენ, და ამიტომაც ზურაბ წერეთელი ხან თავის მეფის მხარეზე იყო და ხან რუსთ ხელმწიფის ერთგული მოხელე. მეორე მეფესთან დაახლოებული პირი, თავადი ლეონიძე, დაუძინებელი მტერი იყო რუსებისა. იგი სუყველაზე მეტად აგონებდა სოლომონს რუსების ურჩობას და მთავარმართებლის ჯილდო-საჩუქრებს ზიზღით უარჰყოფდა. ამავე პირების გავლენით სოლომონიც ირყეოდა რუსეთსა და ოსმალეთს შუა. თუმცა ხელმწიფეს ერთგულებაზე შეჰფიცა, მაინც ოსმალეთის დახმარების იმედით ოცნებობდა იმერეთის

დამოუკიდებლობის აღდგენაზე. გრაფი გუდოვიჩი კარგად ხედავდა, რომ სოლომონი „საიმედო ვასალი“ არ იყო და განიზრახა მეფის გადაყენება „იმერეთის დასამშვიდებლად“. მეფის გადაყენება მოუწონა გრაფს ზურაბ წერეთელმა, უკმაყოფილოდ დარჩენილმა სოფლად მას შემდეგ, რაც მეფემ იგი თავიდან მოიწყვიტა და როსტომ ნიჟარაძე დაიხლოვა. ზურაბი შორიდან თვალს აღევნა მეფის საქციელს და მის საიდუმლო განზრახვას ატყობინებდა რუსეთის მთავრობას. 1808 წლის დასაწყისს აცნობა გამოთხოვილს თავის სოფელში რუსის მთავრობის აფიცრებს, რომ სოლომონი აპირებს რუსების ქუთაისიდან განდევნას დაქირავებულ ლეკების დახმარებით. გადაკვრით ისიც შეატყობინა, რომ თუ მეფე არ შესცვლის თავის დამოკიდებულებას რუსის მთავრობასთან, მაშინ იგი გახდება მმართველად და განდევნის სოლომონს. გრაფ გუდოვიჩს არ უნდოდა ამგვარ სასტიკის ზომის მიღება, და რაკი არც დარწმუნებული იყო ზურაბ წერეთლის გამეფების სარგებლობაში, ამიტომ მისწერა გენერალ რიკვოფს თვალი ედევნებინა სოლომონისთვის და მხოლოდ აშკარა დალატისათვის დაექირა და ტფილისში გაეგზავნა იგი. სოლომონ მეფე შეეფარა იმერეთის მივარდნილს ადგილებს და იქიდან დაუწყა რუსეთის მთავრობას უფრო გაბედვით ბრძოლა და წინააღმდეგობა.

მეფის მიდრეკილება ოსმალეთისკენ და არ შეწყნარება რუსის მთავრობისა 1808 წ. აძლევს გრაფ გუდოვიჩს გააძლიეროს იმერეთში რუსის ჯარი, რომ საქიროების დროს ინმაროს იგი სომოლონის წინააღმდეგ. ახალი ბატალიონის ქუთაისში მისვლამ შეაწუხა სოლომონ მეფე. დარწმუნებული იყო იგი, რომ ეს ჯარი გაგზავნილია ქუთაისში იმ მიზნით, რომ მეფე ტახტიდან გადმოეგდოთ. ამიტომ დაიხმარა მან ზურაბ წერეთელი და მისი პირით გადასცა მთავარმართებელს, რომ გულწრფელად ინანიებს თავის შეცდომებს და ჰპირდება რუსთ ხელმწიფეს ერთგულებას. მაგრამ როცა მას

მოსთხოვეს ამანათები ნიშნად მისი ერთგულებისა, იგი გავიდა მიყრუებულს ტყეში ახალციხის საზღვრად და იქიდან კვლავ მოითხოვა ლეჩხუმის დაბრუნება და რუსის ჯარის ქუთაისიდან გაყვანა.

აი, ამ დროს მოვიდა ვარციხეში მდიდარის საჩუქრებით (ფირმანი, ხმალი და ქულქი) ახალციხის ფაშის წარმომადგენელი (ხონთქრის წინადადებით) სოლომონთან, რომ იგი შევიდეს ოსმალის მფარველობის ქვეშე. გამხნევებელი ხონთქრის ყუ-რადლებით, მეფე საყვედურით სავსე წერილსა სწერს გენერალს რიკოფს, რამდენად მოსტყუვდა იგი დაპირებულს ხელმწიფეს მოწყალეობაში: ლეჩხუმს არ უბრუნებენ, ქუთაისის სასახლე წაართვეს და თვით თავს აფარებს სოფლად და დაბად. „ამაზედ მეტი დამპირება-ლა იქნებაო?“.

ოთხი წლის გამოცდილებამ დაარწმუნა რუსის მთავრობა, რომ სოლომონის მოტეხა შეიძლება მხოლოდ გაბედულის მოქმედებით. ამიტომ იმპერატორმა ალექსანდრე I, თანახმად გრაფის გულდოვიჩის აზრისა, უბრძანა მთავარმართებელს გადაეყენებინა სოლომონ მეფე ტახტიდან და ოჯახობით რუსეთში გაეგზავნა. ხოლო იმერეთში, სამეფო წესის მაგივრად, დაენიშნა „დროებითი მართველობა“ რუსეთის ერთგული თავადების მონაწილეობით და შტაბ-ოფიცერის თანადასწრებით. ამ გეგმის აღსრულება ადვილი არ იყო. საჭიროდ მიიჩნიეს ზურაბ წერეთლის დახმარება, რადგან იგი რუსების ერთგულებაში გამოცდილ კაცად მიაჩნდათ. მას უბოძეს პოლკოვნიკის ჩინი და წელიწადში 1200 მან. პენცია დაუნიშნეს. ამასთანავე აღუთქვეს საიდუმლოდ პირველი ადგილი „დროებითი მართველობის“ გამგეობაში. ეს დაპირება არ აკმაყოფილებდა პატივმოყვარე ზურაბს, რომელიც იმერეთის გვირგვინზე ოცნებობდა: მან პირმოთენე კრძალულებით ზიილო იმპერატორის რესკრიპტი, აკოცა რამდენჯერმე, მაგრამ საქმე ისე წაიყვანა, რომ უფრო სოლომონს ეწეოდა, ვიდრე რუსებს. რაკი ტახტზე ასვლის იმედი უცრუვდებოდა, ისევ ირჩია სოლომონისთვის დახმარება გაეწია.

რასაკვირველია, მეფის ძალით განდევნა სუყველას ემჯობინებოდა, მაგრამ რაკი გუდოვიჩის თავისუფალი ჯარი ცოტა ჰყავდა და მეტი ყურადღება მიქცეული ჰქონდა სპარსეთისა და ოსმალეთის საზღვრებისაკენ, ამიტომ ვისიმე დახმარება შეიქმნა საქაროსოლომონის დასაქვად. ამ აზრის განსახორციელებლად გრაფმა გუდოვიჩმა, გენერალის რიგოფის სიკვდილის შემდეგ, დანიშნა იმერეთში დაყენებულის რუსის ჯარის კომანდირად გენერალი ორბელიანი, მკოდნე იმ მხარისა და დაკავშირებული მასთან ნათესავ-ნაცნობობით. ორბელიანს უნდა ეხმარა საიდუმლო ხრიკები და არა ძალა სოლომონის შესაბოქად. ზურაბ წერეთლის სამსახური ამ საქმეში მოსალოდნელი არ იყო, რადგან ორბელიანთა და წერეთლიანთ გვარში ერთმანეთისადმი უსიამოვნება და მტრობა სუფევდა. ზურაბ წერეთელი მართლაც-და თამამად ამოუდგა გვერდში სოლომონს და იცავდა მას ოსმალეთის დახმარების იმედით და თვით იმერეთის ტყიანი ბუნების დაცვა-ფარვის წყალობით.

მოვიდა თუ არა ქუთაისში, თავ. ორბელიანმა აცნობა ტყე-ტყე მოსიარულე მეფეს, რომ მას სურს პირადად ნახვა და გრაფის გუდოვიჩის წერლის გადაცემა. ექვიანი სოლომონ დიდხანს ამ მოწოდებას გარს უვლიდა, ბოლოს კი შეხვდნენ ერთმანეთს ყვირლის წყლის ნაპირას. სამი დღე გაგრძელდა მათი მოლაპარაკება და მეოთხე დღეს ორბელიანს მისცა მეფემ ნება გადასულიყო წყლის იმ ნაპირას, სადაც თვით იდგა. ყვირლა აღარ ჰყოფდა მათ, ბაასი ჰდებოდა პირდაპირ, მაგრამ უშედეგოდ და დაუსრულებლივ. სოლომონი უარს ამბობდა ქუთაისში დაბრუნებაზე, ვიდრე იქ რუსის გარნიზონი იდგებოდა, ზოლო რაც შეეცება პეტერბურგში დესპანების გაგზავნას, იგი ამ მოთხოვნის პირობად თხოულობდა ლეჩხუმის დაბრუნებას და ახალი ტრაქტატის დადებას. თუ ამას არ შემისრულებთ, რუსის ხელმწიფისთვის სამსახური მე არ შემიძლიანო.

აი, ამგვარს გარემოებაში იყო იმერეთის მდგომარეობა, როცა გრაფის გულდოვიჩის მაგივრად დაინიშნა კავკასიის მთავარმართებლად გენერალი ტორმასოვი. სოლომონ მეფემ გენ. ტორმასოვს აახლა ზურაბ წერეთელი, რათა ამან გააცნოს რუსის მთავრობას მეფის სურვილი და პრეტენზიები. ტორმასოვიც მოწადინებული იყო იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარებულიყო, მაგრამ სოლომონის პირობებს იგი უარყოფდა და გამოუცხადა ზურაბს, რომ მეფის განდევნა იმერეთიდან უმაღლესად ნაბრძანებიაო. ზურაბ წერეთელი ტორმასოვთან მოლაპარაკებამ იმაშიაც დაარწმუნა, რომ მის გამეფებას ოცნებაც რუსთა დახმარებით სამუდამოდ დაკარგულია. წერეთელს ისევ სოლომონის ბატონობა ერჩივნა, ამიტომ რუსებს ახლაკი გვერდი აუქცია. ზურაბმა ურჩია ტორმასოვს მიემართნა იმერეთის სამღვდელოებისა და თავად-აზნაურობისათვის, რათა იგინი შეერთებულიყვნენ იმერეთის კეთილ-დღეობის მისწრაფებით, ჩაეგონებინათ სოლომონისათვის უმაღლესი ბრძანება შეესრულებინა და იმპერატორის წყნარი ქვეშვარდომი გამხდარიყო. ამ მოწოდებას, წერეთლის აზრით, დიდი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა მეფეზე. ეს წინადადება მიიღო ტორმასოვმა და უბრძანა ორბელიანს მოწოდება გამოეცხადებინათ იმ შემთხვევაში, თუ სოლომონ მეფე არ შეასრულებდა იმ მოთხოვნილებას, რომელიც მთავარმართებელმა კერძოდ მის სახელზედ მიწერილს წერილში დაბეჭდვით აღნიშნა.

გავიდა სოლომონის მიერ დაპირებული ათი დღე, მაგრამ იგი პასუხს მაინც არ იძლეოდა. მაშინ ორბელიანმა გამოაცხადა ტორმასოვის მოწოდება. მაგრამ შთაბეჭდილება ამ მოწოდებისა არ შეეფერებოდა ტორმასოვის მოლოდინს. სოლომონის მრჩევლებმა, და მათ შორას ზურაბ წერეთელმაც, ჩააწვეთეს მეფეს ყურში, რომ გამოცხადებულის მოწოდება-პროკლამაციით მისს გამგეობას ეღება ბოლო და რუსეთის მთავრობა პირდაპირ მიჰპართავს ერს, ამიტომ, რომ მეფედ მას აღარა სცნობს მთავარმართებელი. აღელვებულმა და შეუ-

რაცხყოფილმა სოლომონმა მოიხმო ტყეში იმერთა თავადნი და შეიარაღებული ხალხი და მიჰპართა კითხვით: სურთ თუ არა მათ დარჩეს იგი მეფედ, და თუ სურთ, მოითმენენ იმ შევიწროებასა და დამცირებას, რომელსაც მათ რუსები აყენებენ? ხალხმა ერთხმად გამოუცხადა მას თანაგრძნობა და ერთგულება. თანამხლებელთა რიცხვმა უცებ ექვსი ათასს კაცამდის აიწია. ტორმასოვმა თავის მოწოდების მოულოდნელი შედეგი ვერაფრით ვერ ახსნა. ორბელიანს საყვედურს უცხადებს, რომ მან ხალხს ვერ აუხსნა, რომ მისი წინადადება სოლომონ მეფესა და თვით ერის სასარგებლოდ იყო განზრახული, რომ უმაღლესი წყალობა არ მოჰკლებოდათ მათ. სწყინდა ტორმასოვს აგრეთვე ისიც, რომ ზურაბ წერეთელმა მისის რჩევით მიმართულს მოწოდებას არ მისცა სამღვდელოებაში და თავად-ახაურობაში ჰემპარიტი განმარტება. ორპირობა წერეთლისა თვალსაჩინოდ შეიქმნა ტორმასოვისათვისაც. ამიტომ მთავარმართებელმა მოსთხოვა მას წერილობითი აღთქმა, რომ დაეხმარებოდა მეფის იმერეთიდან განდევნაში. წერეთლის მიკუბუღმა პასუხმა დაარწმუნა გენ. ტორმასოვი *), რომ იგი გადაუდგა რუსებს. რადგან არც საკმარი ჯარი ჰყავდა, არც დამხმარებელი პირნი, გენ. ტორმასოვმა მიმართა ისევ „კეთილგონიერს“ ჩაგონებას. სოლომონი ყურს არ იბერტყავდა და გააბა მოლაპარაკება ოსმალებთან. ისარგებლა რა იმ გარამოებით, რომ რუსის ჯარი ფოთის ასაღებად იყო მიყენებული, მეფემ გასწია ახალციხის საზღვრისკენ, სადაც პირადად ინახულა რუსეთის დაუძინებელი მტერი ბატონიშვილი ალექსანდრე ირაკლის ძე.

ამავე დროს გაუგზავნა ახალციხის ფაშას სელიმს სიძე თვისი მალხაზ ანდრონიკაშვილი და თავადნი როსტომ ნიქარაძე და რაჭის ერისთავი, რათა მათ მოიხმონ ფაშა საერთოდ ძალით

*) Утверждение русскаго владычества на Кавказѣ, т. II. Тифлисъ, 1902 г.

განდევნონ რუსნი იმერეთიდან. აცნობებდა აგრეთვე არზრუმის სერასკირს შერიფ-ფაშას დახმარება გაეწია ფოთის შევიწროებულის გარნიზონისთვის. ზოლო იმერეთში მეფის აგენტები — ქაიხოსრო წერეთელი, სეხნია წულუკიძე და სხვანი აღელვებდნენ ხალხს რუსთა წინააღმდეგ. სოფელს აფხელაურში მათ შეჰკრიბეს ოდიშელნი და ლეჩხუმელნი თავად-აზნაურნი და სამღვდელონი და დააფიცეს სოლომონის ერთგულებაზე, ჩამოართვეს პირობაც, რომ რუსის ჯარს არ მისცემენ წყალსა და პურს, არაფერს არ მიჰყდიან და თავიანთ სოფლებში არ შეუშვებენ.

ამგვარმა ხალხის მოძრაობამ ნაყოფი გამოიღო. ნ-ს ივლისს 1809 წელს იმერლები დაეცნენ სოფელ კლუდუანში ღონის ყაზახების კომანდას, რომელნიც მიემგზავრებოდნენ ყვირილიდან დაბა სურამს. სექტემბერში თოფ-იარაღიანი რაზმი როსტომ წერეთლისა და ლევან და დიმიტრი აბაშიძეების მოთავეობით ქართლში სოფ. ქეებს დაესხა არტილერიის ტრანსპორტს, მიმავალს ტფილისიდან ფოთში.

გაიგორა მთავარმართებელმა, რომ ტრაპეზუნის სერასკირი შერიფ-ფაშა წამოვიდა ფოთისაკენ, მიაშველა რუსის ჯარს, ფოთში ჩაყენებულს, ორი ბატალიონი გრენადერის პოლკისა სიმონოვიჩის უფროსობით. ამ პოლკოვნიკს ავალებდა ტორმასოვი შეიპყროს სოლომონი და გადასცეს მას, რა საშუალებითაც კი შეიძლებოდა. სიმონოვიჩის მისაშველებლად გაგზავნეს ზურაბ წერეთლის სიძე თარხნიშვილიც, რომელიც ცნობილი იყო, როგორც რუსეთის ერთგული და გრაფის გულდოვიჩის საიდუმლოებაში ჩახედული. სიმონოვიჩს უნდა ემოქმედნა ზურაბ წერეთლისა და თარხნიშვილის რჩევის თანახმად იმ საქმეში, რომელიც მათ დაევაღათ „რუსეთის ვასალის, ბრძენი სოლომონის მოსახელის წინააღმდეგ“. ტორმასოვი თვით სოლომონსაც სწერდა, რომ სიმონოვიჩს დახმარებას ნუ მოაკლებო. მაგრამ მეფე, დახმარების მაგივრად, ცდილობდა იმერეთში მოგზაურობა მისთვის დაემძიმებინა.

რუსის ჯარი გამოვიდა 23 ოქტომბერს 1809 წ. სოფ. ალი-
დან და 5 ნოემბერს ძლივს მოაღწია ქუთაისის, რადგან გზები
და ხიდები დანგრეული და გაფუჭებული დახვდა. ნინეხავრში
ქაიხოსრო წერეთლის წინამძღვრობით დახვდათ შეიარაღე-
ბული რაზმი, მაგრამ დაცემა ვერ გაბედეს. შეისვენა სიმონო-
ვიჩმა ქუთაისში ხუთი დღე და გასწია ფოთისკენ და მივიდა
იქ 16 ნოემბერს. რადგან ამ დროისთვის ფოთი რუსებს უკვე
აეღოთ, ტორმასოვის ბრძანებით სიმონოვიჩი დაბრუნდა ქუ-
თაისს და დააბანაკა თავის ჯარის ერთი ნაწილი გორის მაზ-
რაში, ხოლო მეორე ნაწილი—ზურაბ წერეთლის სოფლებში.

ამავე დროს, თანახმად თხოვნისა, გენერალი ორბელიანი
გადაყენებულ იქნა რიონის ჯარის უფროსობიდან და დაი-
ნიშნა მის მაგივრად სიმონოვიჩი. ტორმასოვი ამის გამო სწე-
რდა სიმონოვიჩს, რომ რაკი სოლომონის დაქვეა გაძნელდა,
უკეთესი იქნება შეურიგდნენ მეფეს, მაგრამ შეზღუდონ იგი,
რაც შეიძლება, მეტად. იგი უნდა დასახლდეს უთუოდ ქუ-
თაისში, გაუგზავნოს ამანათები ტფილისს და განათავისუფ-
ლოს ბატონიშვილი კონსტანტინე ოჯახობით.

თუმცა ტორმასოვი ტრაქტატის ახალი მუხლებით შევ-
სებასაც ჰპირდებოდა, სოლომონი მაინც ამ მშვიდობიან მო-
ლაპარაკებით თავს არ იტყუებდა. ტორმასოვი კი მოთმინე-
ბიდან გამოდიოდა. მაშინ მან სიმონოვიჩს უბრძანა ემოქმედნენ
გაბედულად და შეუდრეკელად. ახალი უფროსი რუსის ჯა-
რისა, ორბელიანის მაგივრად დანიშნული, სასურველი იყო
ზურაბ წერეთლისათვის, და ამიტომ ტორმასოვი უფრო დიდი
იმედით უყურებდა მის მოქმედებას. ზურაბის დახმარებას მა-
ინც კიდევ მოელოდა რუსის მთავრობა და ამიტომ მისს სურ-
ვილს პატივსა სცემდნენ. რაკი ფოთიც აიღეს, რუსის მთავ-
რობას შეეძლო მეტი ყურადღება და ძალა მიექცია სოლო-
მონის საქმისთვის, სოლომონ მეფე კი ცოტა იმედ-გაცრუე-
ბული დარჩა. ფოთთან დამარცხებული შერიფ-თაშა წავიდა
ახალციხეს, განდევნა იქიდან სელიმ-თაშა და თავის ახალს ბი-

ნაზე განმტკიცების სურვილმა დაავიწყა იმერეთის მეფე. ამ შევიწროებულს გარემოებაში მეფე ცდილობდა გაზაფხულამდის როგორმე გაედლო და შემდეგ კი აღიდებულის წყლებისა და გაშლილ ტყეების წყალობით მოახერხებდა ბრძოლის გაგრძელებას. ამავე მიზნით ზურაბ წერეთელი, შესაძლოა მეფის ჩაგონებით, სწერდა ტორმასოვს, — ჩვენი მეფე ცდილობს ერთგული ყმა იყვეს იმპერატორისა და ვთხოვთ მოწყალე თვალთ შეხედოთ და სასოება მისცეთ, რომ მშვიდობიანად იმეფებს და იცხოვრებს“.

ტორმასოვმა წერეთელს ამ წერილზე მიუგო, რომ ოთხი წლის განმავლობაში მეფემ იმდენჯერ დაამტკიცა თავისი უპირობა დამძულვარება რუსეთისადმი, რომ მეტად დაუჯერებელია, ვითომ ახლა იგი სწორე გზაზე დგებოდეს და რუსეთის ერთგული ხდებოდეს; სოლომონის ბედი გადაწყვეტილიაო, საჭიროა იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარდეს და მიკვირსო, — სწერს ზურაბს ტორმასოვი, — როცა ხელთ ვიგდეთ კარგი შემთხვევა უმაღლესი სურვილი შესრულებულ იქნას, თქვენ მოწადინებული რადა ხართ, რომ სოლომონ დარჩეს მეფედაო?

ზურაბ წერეთელი ორპირობას განაგრძელებდა. სიმონოვიჩს ურჩევდა სოლომონის დევნა უარეყო, ტორმასოვს კი აჩქარებდა მეფის ძალით შეპყრობას. სოლომონ მეფე სარგებლობდა რუსის ამ გამოურკვეველი პოლიტიკით და საბრძოლველად ემზადებოდა. იანვარში 1810 წ. ტორმასოვს გამოუგზავნა წერილი სოფრონ მიტროპოლიტის ხელით და უმტკიცებდა, რომ რუსებმა დაარღვიეს ციციშვილის დროს მასთან შეკრული ტრაქტატი: ლეჩხუმს დაჰპირდნენ და არ მისცეს, ციხე დეხვირის მცველნი ამოუწყვიტეს და თვით ციხე დალიანს გადასცეს. სტატსკი სოვეტნიკმა ლიტვინოვმა აგლიჯა მეფის ბექედი ქუთათური ვაჰრის დუქნიდან და საქონელი მისცა ვაჰარს, რომელზედაც მეფე განრისხებული იყო. 120 ვაჰრის მაგივრად (როგორც თავ. ციციშვილი დაჰპირდა) ჩააყენეს, საცა მოხვდათ, მეფის დაუკითხავად მრავალი ჯარი. წა-

ართვის ქუთაისი და თვით მინგრეულს მის სასახლეში დგანან
საღდათები თავიანთ საყვარლებით. არ დაინდევს მისი სიძვეც,
დავით წულუკიძე, სცემეს და თავი გაუტეხეს.

„მივიღე წერილი უპატივ-საცემელ მაღალ აღმატებულე-
ბისა თქვენისა,—სწვრდა მეფე გენ. ტორმასოგს,—რომელსა
შინა ცხადათ ჰყოფ მადლობასა მიცემისათვის ჩვენ მიერ პრო-
ვიანტთა და შეწვევისათვის მგზავრობისა მხედრობათა თქვენ-
თათვის. ნოწყალეო ხელმწიფეო ჩემო! მერწმუნე მე, ვითა-
რცა გვამსა პეტროსანსა და ვითარცა მეფესა ქრისტიანესა,
რომელ დიდთა გულსმოდგინებთა მსურს, რათა ყოვლითა
შეცლებითა ჩემითა და სამეფოსა ჩემისათა ვმსახურებდე მხედ-
რობასა რუსეთისსა და უმეტესად უკანასკნელითა ამით წე-
რილითა თქვენითა, რომლითა მოპეცა იმედოვნება, რათამცა
სრულ იქმნას ყოვლივე კეთილ-დაწყობილება მტკიცე და
უცვლელად შეკრულება საუკუნო ჩვენ შორის. კვალად
გებრძანათ წერილსა შინა თქვენისა: პუნქტებისა და პირობის
შეცვლა კანონი არ არის და ჯერ არს, რათა ერთ გზის მი-
ცემული პირობა წმინდათ და უცვალებლად დაიცვებოდესო.
ზეერ გზით განვაცხადე წერილით თქვენდა მიმართ, რომ უწი-
ნარეს თქვენსა მყოფთა დახსნეს ფიცა, პირობა და შეკრუ-
ლობა, და არა დაიცვას წმინდათ. უკეთუ დაიცვას წმინდათ,

ა) სად არს სამევიდრო სამეფობელო ჩემი ლეჩხუმი, რამეჯი-
თა შემოველ მთარეჯობას ქვეშე და რამეჯსა ზედა საშინელითა ფი-
ცითა მქვეს ხელ-მეწერილობა და პირობა თავ. ციციანოვის.

ბ) უკეთუ დაიცვას წმინდათ, შემდგომად გვაქვს ციხე ერთი
ლეხვირი საშუალ ლეჩხუმისა, რამეჯსა შინა მოგვიკლეს შერისოკნი
მუნ მყოფთა მისსხლეთა; ვთხოვეთ მას ზედა სამართალი; და ნაცვ-
ლად სამართლისა მოცემისა, წავგართვეს ციხეცა და მისცეს იგი და-
დასს.

გ) უკეთუ დაიცვას წმინდათ—ქუთაისის ქალაქსა შინა ჩვენსა
დაბეჭდელი იყო ჩვენ მიერ დუქანი ვაჭრის ჩვენისა; წინააღმდეგობად

ჩვენდა სტატუსის ზღვარებშია მოგვლავს სამეფო ბეჭედა ჩვენი, გატეხა ღუქანი, გამოადო საქონელი და მასცა ჩვენ მიერ გაწერამაღს ვაჭარს ჩვენს.

დ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ—ციციანოვმა გამოგვიცხდა ალწობილ ზუნტებთა შორის, რათა იდგეს სამეფოს შინა ჩემს მცირე ნაწილი მხედრობისა, როტა ერთა ას ოცა კაცი, სდაცა შენებოს, და დაგვიყენს მადრი ერთა ას ოცათა კაცითა. ხოლო აწ სდაც მე არა მნებავს, უკითხვად ჩემდა დგანს სამრავლე მხედრობისა.

ე) უკეთუ დაცულ არს წმინდათ,—გვამქვს ხელმწიფრობობა და ზირობა უფლის ფერთმარშლის დედოფიანისა, რათა თვინიერ მკვდრის მავიერის რეკრუტისა იმერეთს არა გარდმოკადანს სტურკელოანა სდაცათი არცა ერთი, ხოლო აწ ზღვარები დაზამთრებულ არაან.

ვ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—ქუთაისის სამეფოს სასახლეს და თვით სავაფს შინა ჩემს დაბაღთა მოხელეთა უსდათ ხასები, წართმეულნი თავადთა ჩემთა მუხლენი.

ზ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—წავკართვეს ქადაქაცა ჩვენი ქუთაისი, სდაც არღარ არს მეფობა ჩვენი ესეოდენთა წელაწადთა.

წ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—დააქციეს სამეფო სასახლე ჩემი ქუთაისის, ვადრე საფუძველამდე.

ტ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—ზირკული თავადი იმერეთისა წულუკიძე, თვით სიძე ჩემი დავით, სდაცათებმა შეაძერეს ქუთაისის, ათრაეს, გალახეს, თავი გაუტეხეს და სისხლათა შეღებოი წარმოდგა ჩვენთანა; ვსთხრეთ მასჯდა სამართალა, რაქიქა ზელაკა-ზასუხეს: თავ. წულუკიძეს, თუმც დანაშაული არა ჰქონა, მაგრამ სდაცათებს ვერ ეცნათ, თორემ არ გალახავდნენ.

ი) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—ესოდენთა წელაწადთა სდგანს მხედრობანი რუსეთისანი სამეფოს შინა ჩემს, ვითარცა სახლს შინა თვისსა, და იზრდებან შემათა, სახლათა ჩვენ მიერ მიცემულათ, ზროვიანტით, ფურაჟითა, ხარითა, ცხენითა, ურმითა, სასმელათა და სხვადეღითა და წარვლან დღეთა ზამთრისა და ზაფხულისათა მშვიდობით, გარნა სცვლად მადლობისა გვაგინებენ და შეურაცხვეფენ თავადთა და კეთილშობილთა ჩვენთა.

განვრცელებისათვის წერალისა არღარა დავსწერ რუსეთის უსარგებლოდ მრავალთა სხვათა მწუხარებათა ჩემთა, გარნა ვკითხავ მაღალ აღმატებულებასა თქვენსა: მოწყალეო ხელმწიფე ჩემო! მიჰხედე ზემო აღწერილთა და მიბრძანეთ, სად არის დაცვა წმინდათ და უცვალებლად პირობისა და შეკრულობისა უწინარე თქვენსა მყოფთაგან?!. განა, მე ერთმორწმუნებისათვის და შიშისათვის ყოვლად მოწყალისა ხელმწიფისა ჩემისა აღვწერე კვალად იგივე პუნქტნი, ციკანოვისაგან აღწერილნი, თვინიერ შეუძლებელთა, ვინაიდგან დაწერა შეუძლებელთა არს უსაფუძვლო და მისწრაფულად დარღვევა, და ვინაიდგან მსურს საუკუნოდ უკვალელებლად კოპია შესაძლებელსა შეკრულებასა შინა ჩემსა, აღვწერე პუნქტნი ჩემნი და მოვართვი კეთილმსახურსა განხილვასა თქვენსა. ხოლო დეპუტატთათვის მე ვგონებ რომელ იყოს კანონი ესრედ. რათამცა დეპუტატი მეფისანი იყვნენ იგინი, რომელთა ზედა განისვენებს აზრი მეფისა მათასა, გარნა პატრუისათვის თქვენისა იყოს დანიშნულიცა ერთი თქვენ მიერ და სხვა გამოჩინულ ჩვენგან და წარმოგზავნენ ახალთა ამათ შეკრულებათა ზედა, შემდგომად დამტკიცებისა უმაღლესითა ღრამატით...

დასასრულ გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათამცა სრულყოფად საუკუნოსა ამის კეთილ დაწყობილებისა და განცხადებად თქვენდა მიმართ კეთილ მისაღებელთა ფაქრთა ჩემთა, წარმოგზავნით ჩემდამი უფალი პავლე მიგიღვეცკი.

ყოველთა ამათ კეთილ დაწყობილებისა აზრთა და სათხოველთა ჩემთა ზედა წარმოგზავნეთ მაღალ აღმატებულებისა თქვენისადმი ყოვლად უსამღვდელოესი უფალი ნიკოლაფაზ წმინდელ მიტროპოლიტი სოფრანის, თავადი აბაშიძე როსტომ და უფალი შრატაფაზი გამანნი ნიკოლაფაზ, და გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათა მიიღოთ მამომბრავითა კეთილ მზრუნველობითა და შეაწყნაროთ აზრნი, მათდამი რწმუნებულნი ჩვენ მიერ“.

რამდენი წელიწადია რუსის ჯარი სარგებლობს იმერ-

ლების სახლებით, პურით, შეშით, და მადლობის მაგივრად, ლანძღვითა და მძულვარებით ამკობენო. აი, რანაირად დაარღვიეს რუსებმა შვერთების პირობა და მიაყენეს მეფესაც შეურაცხყოფა. რაც შეეხება გასაგზავნ დესპანებს, ეგ უფლებათვით მეფეს ეკუთვნისო, მაინც რახან მთავარ-მართებელს უნებებია, ერთი იყოს იმის მიერ დასახელებული პირი და დანარჩენებს მე ამოვირჩევ, ვიზედაც გული მერჩისო. ამანათები რა საჭიროა იმპერატორისთვის, და „ახალი მოვალეობის მუხლებს“ კი, როგორც შევიმუშავეთ, გიგზავნიო.

ასეთი იყო სოლომონის პრეტენზიები, როგლის დაკმაყოფილებაც შეუძლებლად დაინახეს. „მოლაღატეს“ ჩირქიც მოსცხეს, რადგან პირადად არ ისურვა ეოლაპარაკება და მივარდნილს ტყეში იმალებოდა.

სოლომონ მეფის სვე გადაწყვეტილი იყო, მის პირობებს ყურადღებას აღარ აქცევდნენ, შემუშავებულ იქმნა ზურაბ წერეთლის მოსაზრებითა და სიმონოვიჩის მონაწილეობით გეგმა მეფის შეპყრობისა და ტახტიდან გადაგდებისა. აღერსიანის მოპყრობითა და დაიმედებით, რომ ლეჩხუმისა და დაქვეყლი ქუთაისის ნაზღაურს აუყენებდნენ, ცდილობდნენ, მეფე როგორმე ქუთაისში შეეტყუებინათ, გაეგზავნათ დესპანები პეტერბურგში, ამანათად მიეცათ ბატონიშვილი კონსტანტინე და წარჩინებულნი თავადნი და ამის შემდეგ შესაფერი დრო ენახათ, რომ დაექირათ სოლომონ და გაეგზავნათ იგი ტფილისს.

სოლომონ ფრთხილად იქცეოდა. იგი ხედავდა რუსების სამზადისს და მათი ჯარის გაძლიერებას ახალციხიდან მოსალოდნელ განსაცდელის ასაცდენად. კი არა, როგორც მას არწმუნებდნენ, არამედ მის წინააღმდეგ. ტორმასოვი უარყოფდა სოლომონის მიერ ახალი პირობების შეკვრის სურვილს და უცხადებდა წერილით, რომ ვერგაბედავს იმპერატორი შეაწუხოს ამგვარის თხოვნით.

ახალი ტრაქტატის შეკვრაზე მეფეს იმედი მოუსპვს და

მიიღეს ზომები მის შესაპრობლად. ქუთაისში გაპგზანეს ქართლიდან თავადები ელიზბარ ერისთავი და ამირაჯიბი, რომ მათის იქაური ნათესავების დახმარებით პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს მისცენ გზა „შეადგინოს პარტია რუსეთის მომხრე პირთაგან. შეეცადნენ მიემხროთ თავიანთკენ გუზულნი და მეგრელნი და აეჯანყებინათ რაჭაც იმ პირობით, რომ იგი შემდეგ ზურაბ წერეთლისათვის დაეთმოთ. მეტადრე თავ. ლეონიძის მიმხრობას ურჩევდა ტორმასოვი სიმონოვიჩს, რადგან „ეგ თავადი შვიდი მეფის მოღალატეა და ფულის გულისათვის ყველაფერს მოიქმედებსო“. სიმონოვიჩის დასახმარებლად გამზადებული იყო აგრეთვე ჯარი გორში და სურამში. ამ ჯარის უფროსებს, მიმავალს იმერეთში, გზა-გზა ხალხი უნდა დაეფიცებინათ რუსის ერთგულებაზე.

თუმცა ტორმასოვმა გადასწყვიტა ეხმარა ძალა სოლომონის დასამორჩილებლად, მაინც ცდილობდა მეფეს ნება-ყოფლობით რუსთა მოთხოვნილება აღესრულებინა. ამიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის დანგრეული სასახლე მთავრობის ხარჯით განეახლებინა და მოსალაპარაკებლად ტფილისს გაეგზავნა იმერეთში გავლენიან მიტროპოლიტი გენათელი, იმპერატორის მომხრე. ტორმასოვმა ერთხელ კიდევ სცადა წერილით ჩაგონება და მეფის მორჯულება. იგი სწერდა, რომ ფილა იმპერატორის მოთმინებისა აღივსო და მრისხანებად შეიცვალაო. „ნაბრძანები მაქვსო, თუ მეფე სოლომონი კვლავ გაჰირვეულდება და მორჩილებას არ გამოაცხადებს, ძალით ჩამოაკლიან მას სამეფოს“. ამიტომ უკანასკნელად ცდილობს ტორმასოვი აღსასრულებლად პირობები წარუდგინოს მეფეს, რომ მის საკეთილდღეოდ მიექცეს იმპერატორის ყურადღება.

პირობები შემდეგი იყო:

1) წარუდგინოს სიმონოვიჩს სამის დღის განმავლობაში პეტერბურგში დესპანებად გასაგზავნად ბატონიშვილი კონსტანტინე, სიძე მეფისა მალხაზ ანდრონიკაშვილი, თავადნი: სოლომონ ლეონიძე, სენხია წულუკიძე, ქაიხოსრო წერეთელი

და როსტომ ნიჭარაძე. 2) გადავიდეს დაუყოვნებლივ საცხოვრებლად ქუთაისს; 3) გაგზავნოს დესპანთა ხელით უმაღლესი თხოვნა მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ იმპერატორმა სამუდამოდ მიიღო იმერეთი თავის ქვეშევრდომად, მოინანიოს თავისი საქციელი და აღუთქვას მშვიდობიანი ერთგულება. მაშინაო, — ბრძანებს ტორმასოვი, — შეგრჩებათ იმერეთის მართვა იმ უფლებით, რომელიც ტრაქტატით დაამობილი გაქვთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ხმლით დავიმორჩილებ გაუგონარს, განვდევნი სამეფოდან და მოვაწყობ ერთგულ იმერთა საქმესაო. ამას უმატებდა საყვედურს, რომ ხუთი წელიწადია, რაც ერთგულობის ტრაქტატით შეეკრა მეფე რუსეთს, მაგრამ მაინც სპარსელებთან, გაქცეულ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, ახალციხის ფაშასთან და ტრაპიზონის სერასკირთან კავშირს არა სპობდა რუსთა საფენებლად; ყაზახთა სადგური ააკლებინა და ერთი ყაზახიც მოაკვლევინა, გზას უკრავდა სიმონოვიჩს ფოთისაკენ და სხვ.

სიმონოვიჩს სამის დღის ვადა უნდა მიეცა მეფისათვის ტორმასოვის მოთხოვნის ასასრულებლად, და თუ არ მოხერხდა ქედს, წაეყვანა ჯარი იმერეთში და გამოეცხადებინა მთავარ-მართებლის პროკლამაცია. ამ პროკლამაციაში ჩამოთვლილია ზემო აღნიშნულნი მეფის დანაშაულობანი, რომლისთვისაც უმაღლესად ებრძანა მეფის იმერეთის სამეფოს მართვისაგან გაძევება, როგორც იმპერატორის ცხადი მტრისა, ტრაქტატის დამრღვევისა და ფიცის გამტეხისა. ამიტომ მთავარ-მართებელი მიმართავდა სამღვდელოებას, თავად-აზნაურობასა და ერს შეეფიცათ იმპერატრისთვის ერთგულებაზე და უარეყოთ სოლომონ მეფე და ყოველი მასთან დამოკიდებულება, რათა აეცდინათ მოსალოდნელი უბედურება. პროკლამაცია თავდებოდა იმით, რომ ინიშნებოდა „დროებითი იმერეთის მმართველობა“ იმერთა წარჩინებულ თავად-აზნაურობისაგან რუსის მოხელის თავმჯდომარეობით, და იგინი, თანახმად თავიანთ სვინიღისისა და ხალხის ჩვეულებათა, შეუდგებიან მშვიდობიანად და მოწყალეებით მართვასაო.

ეს წერილი და პროკლამაცია ტორმასოვისა გაეგზავნა სიმონოვიჩს, ვიდრე მას მოუვიდოდა მეფისაგან თხოვნა ეახლებინა მოსალაპარაკებლად მისთვის იმერეთში ნადვორნი სოვეტნიკი მოგალევსკი. გენ. ტორმასოვმა ამიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს პროკლამაციის გამოცხადების შეყენება, ვიდრე მოგალევსკისთან მოლაპარაკება არ ვათავდებოდა. მოგალევსკის კი ტორმასოვმა გაატანა მეფესთან წერილი, რომელშიაც არ იწყნარებდა ახალი ხელშეკრულების პუნქტებს. მოგალევსკი ინახულა აღელვებულმა მეფემ ვარციხეში. იგი ყოყმანობდა, მიელო მოგალევსკის წინადადება, თუ—ლეონიძისა და ქაიხოსრო წერეთლის რჩევით—უარეყო. მოგალევსკი ოფიციალურს პასუხს თხოულობდა: ან ჰო, ან არა, და შეთახმებაზე ლაპარაკს არ აგრძელებდა, რადგან ამის უფლება არა ჰქონდა მიცემული. დღე და ღამე გაუთავებელს ბაასში გავიდა და ბოლოს მოგალევსკიმ გამოუცხადა, რომ, მეფის სურვილისამებრ, თვით არ შეუძლიან გენ. ტორმასოვის მოთხოვნას რაიმე დაუკლოს, მაგრამ კურიერს გაგზავნის ტფილისს, იქნება მთავარ-მართებელმა „პატივი რაიმე სცეს“ სოლომონს.

აი, როგორ აგვიწერს მოგალევსკი მეფესთან მოლაპარაკებას ვარციხეში (ნახე ბ-ნ ხუსკივაძის წიგნი): „სოფ. ვარციხე ძლიერ ცუდ ადგილას მდებარეობს. სანამ მეფის სასახლემდის მივიდოდით, ორ ძლიერ ჩქარ მდინარეში უნდა გავსულიყავით—რიონსა და ყვირილაში. ამ მდინარეებზედ ხიდები არ იყო და განგებ ჩვენთვის გაწყობილ ნაგებით გავედით. ცოტა ხნის შემდეგ პირდაპირ წარვუდექით მეფეს და გადავეცით თქვენი წერილები, რომლის მიღებაზედ მეფე სულ სხვა ფერზედ დადგა. ჩამომართვა წერილები, მაგრამ ჩემთანვე არ გაუხსნია. მოკლე მუსაიფის შემდეგ მე დავეუკარი თავი და გავედი იმ ოთახში, რომელიც განგებ ჩემთვის იყო მომზადებული. აქ გამიშალეს სუფრა და თავ. ს. ლეონიძესთან ერთად სადილად დამსვენს. სადილად, ჩვენს გარდა, სხვა თავადებიც ისხდნენ. სულ ორი საათის დამსხდარნი არ ვიქნებოდით, რომ

მოგვივიდა მეფისაგან კაცი და გავეკანე იმ წამს. შევედი მეფესთან. მეფეს წაეკითხა თქვენი*) წერალები და ჩვეულებრივის კლიმანჭურის კილოთი დამიწყო მუსაიფი და ამ მუსაიფიდან გამოირკვა, რომ მეფეს რუსეთის მთავრობამ წაართვა ლეჩხუმის მაზრა, გაუოხრა სამეფო, დაუქცია ქუთაისში სასახლე (ეს სასახლე მე თვითონ ვნახე, მაგრამ იმას არამც თუ სასახლის სახელი არ ეწოდება, არამედ უბრალო სახლის სახელიც დიდია მისთვის), შეავიწროვა აქ დაყენებულმა რუსის ჯარმა და სხვანი... ამაზედ მე ვუპასუხე, რომ ამგვარის საჩივრებით თქვენ შეგიძლიანთ მიჰმართოთ პირდაპირ მისს იმპერატ. უდიდებულესობას და სთხოვოთ დეპუტაციის პირით დაგებრუნოთ ლეჩხუმის მაზრა, როგორც თქვენი საკუთრება, თუ-კი ამის დასამტკიცებლად რაიმე საბუთები მოგეპოვებათ ხელში-მეთქი. ამაზედ მეფემ ვერაფერი მიპასუხა და გაჩერდა. თავ. სოლომონ ლეონიძემ ისარგებლა ამ შემთხვევით და დაიწყო ჩამოთვლა ყველა ჩემ მიზეზებისა, რომლის გამოც იმერეთის სამეფო დამცირდა და დაბეჩავდა. ლეონიძეს კიდევ ბევრი რამ უნდოდა ელაპარაკნა, მაგრამ შევაწყვეტინე ლაპარაკი, ვსთხოვე მეფეს გულახდით ემუსაიფნა ჩემთან, რადგან მე მისის თხოვნითა და მთავარ-მართებლის მინდობილობით ვიყავი მასთან გაგზავნილი. ლეონიძემ უცებ შესწყვიტა ლაპარაკი; მეფემ-კი პირდაპირ მითხრა,—მე მსურს, რომ ლეჩხუმის მაზრა, რომელზედაც თავადის ციციანოვისაგან მოცემული ხელთაწერი საბუთი მაქვს (ეს საბუთი აქვე მაჩვენა), უკანვე დამიბრუნდეს და, მეორე, იმერეთის სამეფოდგან რუსის ჯარი გაყვანილ იქმნეს, რადგან ეს ორი მუხლი არც ერთი მე არ მიმიღია და არც ხელი მომიწერიაო. როდესაც ამაზედ ვუპასუხე მეფეს, რომ ეს ორივე მუხლი ჩართულია მის მიერ ხელმოწერილ ხელშეკრულობაში-მეთქი, მან აიღო ჯვარი და დაიფიცა, რომ ეს სულ ციციანოვის ხრიკები! იქნებაო: მე

*) ე. ი. გენ. ტარმასოვისა.

მის მიერ ხელ-მოწერილი საბუთი მომცა და ხელ-შეკრულო-
ბაში ცალკე შეიტანაო; მაშ თავ. ციციანოვმა გასტეხა ფიცი
და ხელშეკრულობის ძალაც მას დაურღვევიაო. ჯარის შესა-
ხებ მე მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთს დიდი ზარალი აქვს აქ
ჯარის დაყენებით, რადგან ჩვენი ჯარი აქაურს ვერც სურ-
სათს შეეჯავისა და ვერც ჰაერს, იხოცებიან საწყლები, მაგ-
რამ რა ჰქნას რუსეთმა, რომ, სანამ თათრები ომს არ გაათა-
ვებენ, იმერეთის სამეფო უნდა დაიცვას თათრებისაგან და ჯა-
რიც ამიტომ სდგას-მეთქი. როდესაც თათრებთან ომი გათავ-
დება და იმერეთშიაც აღარ იქნება საშიშო ცხოვრება, მაშინ
ჯარსაც გავიყვანთ და დავტოვებთ მხოლოდ იმდენს, რამდე-
ნიც საჭირო იქნება თქვენ დასაცველად-მეთქი. ამაზედ მე-
ფემ მიპასუხა, რომ ეს სრულებით საჭირო არ არის თქვენის
მხრივიაო: მე იმდენად ღონიერი ვარ, რომ არამც თუ თათრე-
ბისა, არც ერთ მეზობელ სახელმწიფოსი არ მეშინიან და ყო-
ველთვის იმედი მაქვს, რომ რუსეთის ჯარის დაუხმარებლად
დავსძლევ მათ, მაგრამ აქ სულ სხვა აზრი აქვს რუსეთს, და
არა ის, რასაც თქვენ მეუბნებითო. თუ ეს ორი ჩემი თხოვნა იქ-
ნება შეწყნარებული, მაშინ დებუტაციას გავგზავნი და მორ-
ჩილებასაც გამოვუცხადებ რუსეთის სახელმწიფოსაო. აქ კიდევ
ჩაერია მუსაიფში თავ. ს. ლეონიძე, მაგრამ მაშინვე შევაჩერე
და ვსთხოვე, რომ ნება მოეცა მეფესთან მარტო მუსაიფისა,
რადგან, მონდობილობის ძალით, ყოველივე საიდუმლოდ უნდა
გადავსცე მეფეს და ამისათვის თქვენი აქ ყოფნა ხელის შემ-
შლელი იქნება ამ შემთხვევაში-მეთქი. აქ-კი უნებლიეთ შე-
ჩერდა გესლით სავსე ენა თავ. ლეონიძისა, ენა-ჩაკმენდილი
გავიდა გარედ და თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც თან წაიყვანა.
დავრჩით მარტო მე და მეფე. მე გულახდილად და მოურჩი-
ლებლად მოვახსენე მეფეს, რომ თქვენის მეფობის დღე დათ-
ვლილია, მათი იმპერატ. უდიდებულ. დიდად განარისებულთა
თქვენზედ და, თუ ქედის მოხრითა და შეცდომების შეწინაებით
არ მიმართავთ ხელმწიფეს, იმ შემთხვევაში თქვენი ხსნა არსა-

იდან არ იქნება-მეტქი. ამაზე მკითხა:—მითხარით, რითი გან-
ვარისხე ასე რუსეთის ხელმწიფეო? ამის პასუხად ჩამოვთვალე
ყველა ის საქციელი მეფისა, რომლითაც ხუთის წლის გან-
მავლობაში ჩვენს ჯარს მოსვენებას არ აძლევდა. ამ მუსაიფის
დროს თუმცა ძლიერ აღელვებული იყო, მაგრამ მაინც არ
გამაწყვეტინა მუსაიფი და მისმენდა.

გავათაფე ლაპარაკი. მეფეს ხმა არ ამოუღია. მეც გავ-
ჩუმდი და ასე დუმილით გავატარეთ რამდენიმე წამი. შემ-
დეგ მეფემ აღელვებით მითხრა: „მე არც ერთს თქვენ ჩამოთ-
ვლილ დანაშაულობას არა ვკისრულობ, რადგან ისეთის კა-
ცების ნაღაპარაკებია, რომლებსაც სურთ ჩემის სამეფოს ხე-
ლში ჩადება და ჩემი თავიდგან მოშორება, მაგრამ ღმერთი
დიდია, იცოდეთ“!...

— მეფეო, — ვუპასუხე მე, — აბა ვინ არის დანაშაული იმაში,
რომ ქუთაისის ახლო დაეცნენ ჩვენს ჯარს და გაძარცვეს,
მოგვიტლეს ერთი კაზაკი, დაუხვდნენ სიმონოვიჩის ჯარს, შე-
უკრეს გზები და არ გაუშვეს დანიშნულს ადგილას?.. აქ კი
მეფე დამშვიდდა და წყნარის სახით მკითხა: — კარგი, დავანე-
ბოთო ყველაფერს თავი; მირჩიეთ, როგორ მოვიქცეო?

— არ, როგორ: ამ სამის დღის განმავლობაში გავზავნეთ
დაპუტაცია, მოაწერეთ ხელი ხელშეკრულობას, შევჭვიცეთ,
რომ მტკიცედ დაიცავთ ყველა იქ აღნიშნულს მუხლს, გად-
მოდით და დაბინავდით ქ. ქუთაისის სასახლეში და გაანთა-
ვისუფლეთ ბატონიშვილი კონსტანტინე მუხურის ციხიდან.

ამ სიტყვებმა ძლიერ შეაშინა მეფე, ხმა-ჩაკმენდილი იდგა
და მიყურებდა.

— მე კიდევ უფრო საშიში ამბავი უნდა გითხრათ-მეტქი, —
დავუმატე ჩემს მუსაიფს: — მისმა იმპერატ. უდიდებულესობამ
ვედარ მოითმინა ამდენი თქვენი დატყუება და გადასწყვიტა
წაგერთვას თქვენ ძალით სამეფო და დამყარდეს იმერეთში
მშვიდობიანობა. ამ აზრით ჩვენი ჯარი უკვე მზად არის: სუ-
რამში სდგას ერთი ნაწილი და მეორეც ქუთაისის გარშემოა.

გურია და მეგრელია ჩვენსკენ არიან და, როგორც-კი ვაცნობებთ, შეუერთდებიან ჩვენს ჯარს და ჩვენთან ერთად იბრძობენ. მაშ რაღა დაგრჩენიათ, თუ არ შენანიება და ქედის მოღრეკა. ისიც სულ ცოტა ხანში, თორემ თქვენთან კვლავ მუსაიფს აღარ აპირებენ-მეთქი.

რანაირად იმოქმედა ამ ამბავმა მეფეზედ, მე არ შემიწინააღმდეგ, რადგან სულ სამი საათი გაგრძელდა ჩვენი მუსაიფი, შეღამდა და მეფეს კი სანთლის მოტანა არ უბრძანებია. ჩვენ ბნელაში ვიჯექით და ვლაპარაკობდით. მეფის პირისახეს მე ვერ ვუყურებდი, მხოლოდ ერთმანეთის ხმა-ლა გვესმოდა. შემდეგ მიბრძანა: გადავდვათ სახვალიოდ ეს საქმე და ხვალ ყველაფერს გეტყვიო. მე მოვახსენე, თუ ხვალ დილას პასუხი არ მივიღე თქვენგან, მე ერთის ღამის მეტი დარჩენა თქვენთან არ შემიძლიან და, თუ რამე ცუდი დაგემაართოთ, თქვენსავე თავს დააბრალებთ-მეთქი. გამოვეთხოვეთ ერთმანეთს და წავედ-წამოვედით თავ-თავის ოთახებში. ამასთანავე ისიც მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთის მთავრობა დიდ ჯამაგირს დაგინიშნავთ და ხელმწიფეც არ მოგაკლებთ თავის მოწყალებასა და ყურადღებას-მეთქი, მაგრამ არც ერთი არ მიიღო, მხოლოდ მიიხრა, — მომცენ იმერეთში მეფობის ნება, გაიყვანონ იმერეთიდან თავისი ჯარი, მეტი მათგან მე არაფერი მოწყალება არც მინდა და არც ველიო.

შესანიშნავი ის მომენტი იყო, როდესაც მეფეს მოვახსენე — საცხოვრებლად ქუთაისში გადმობრძანდით-მეთქი. ეს ამბავი ისე ეუცხოვა და გაუკვირდა, რომ ორჯერ-სამჯერ მკითხა: „რაო, რაო? რას მეუბნებით? რას მირჩევთ?! გადავიდეთ საცხოვრებლად იქ, სადაც რუსის ჯარი სდგასო“?! და როდესაც მოვახსენე: „ღიად, ღიად-მეთქი“, — მიიხრა: „არა, ეს შეუძლებელია, ღიად, ყოვლად შეუძლებელია!! ვსწუხვარ, რატომღაც მთხოვთ იმას, რაც არაფრის გზით არ შემიძლია ავასრულოო“. ამასთან დაუმატა, რომ თუ მართლა ხელმწიფე იმპე-

რატორს ასე ვძულვარ და არა სურს, რომ მე იმერეთის მეფედ ვითვლებოდე, მომწეროს ეს ბარათით და მაშინ მე თვითონ დავანებებ თავს ჩემს სამეფოს და გავშორდებიო. ამას შემდეგ მე გამოვეთხოვე და ჩემს ოთახში წავედი. აქ თავ. ს. ლეონიძემ განკარგულება მოახდინა და ვახშამი მოგვართვეს; ვახშამად თვითონ თავ. ს. ლეონიძეც დარჩა ჩემთან. ვახშამზედ საქმის შესახებ არ ჩამოუგდია ლაპარაკი, მაგრამ გავრით გამაგებია, რომ მეფე ძლიერ შეწუხებულია, ძლიერ ეძინებოდა ამ საქმის გადაწყვეტა და მთელი ღამე არ უძინიაო. მეორე დღეს შევიტყვე, რომ მეფეს წუხელის ვახშამიც არ უჭამია, თუმცა-კი ჩვეულებრივად ყოველთვის ვახშამობდაო... ვახშმის შემდეგ წავიდა თავ. ს. ლეონიძე და თან გაჰყვა მას მთელი გროვა მეფის მოსამსახურეებისა, რომლებიც არიან უსაქმურად და მუქთად სჭამენ პურს. დავრჩი მარტო. გავგზავნე საიდუმლოდ კაცი თ. ზურაბ წერეთელთან და ვსთხოვე შემოსულიყო ჩემთან, მაგრამ თავადი შინ არ იყო, რადგან იმ ღამეს მეფეს დაებარებინა და მასთან შესულიყო. მის მაგიერ თავ. ქაიხოსრო წერეთელი შემოვიდა ჩემთან და მთელი ღამე საიდუმლოდ მელაპარაკა. თ. ქაიხოსრო წერეთელი სხვა ტანისამოსით იყო ჩაცმული და თითქო საიდუმლოდ მეფისაგან გამოგზავნილი...

თავ. ქაიხოსრო წერეთელსაც დიდი გავლენა აქვს მეფეზედ, იმასაც დიდად ენდობა მეფე. მუსაიფის დროს ვუთხარი თავად ქაიხოსროს, რომ მეფისთვის ერჩია რამე, ჩაეგონებია მორჩილება, რადგან მოკლე დროში დიდი უბედურება მოელის სამეფოს — იმერეთს; ვუთხარი, რომ მათი იმპერატორებითი უდიდებულესობა ამგვარის თქვენის ღვაწლისათვის დიდად დაგაჯილდოვებს თქვენ, როგორც ფულით, ისე ხარისხით და ადგილ-მამულით-მეთქი. თავ. ქაიხოსრო წერეთელი დამპირდა ყოველის ჩემის თხოვნის და წინადადების აღსრულებას და საიდუმლოდვე წავიდა. ამასთან მითხრა, რომ დილას, სანამ ინათებდეს, შემოვალ და ამბავს გაცნობებო, მაგ-

რამ არამც თუ მარტო ამაში მომატყუა, არამედ მეორე დღეს, როდესაც მეფემ რჩევა გაათავა და ამ რჩევის შედეგის გამო-საცხადებლად ჩემთან გამოგზავნილ არქივისკოპოზს სოფრო-ნოს, დეკანოზს ნიკოლოზს, თავად სოლომონ ლეონიძეს და თავ. სენია წულუკიძეს მოჰყვა თან, შემოვიდა და დაიწყო ისეთის კილოთი და ენით ლაპარაკი, რომ თითქოს მე პირ-ველად მხედავდა და არც რაიმე მოლაპარაკება ჰქონდა ჩემ-თან. დახმარების მაგიერ პირველი დამშლელი და მეფის მჩრე-ველი ის შეიქნა.

გვითხრა, რომ მეფეს მხოლოდ ერთი თქვენი წინადა-დება შეუძლიან მიიღოს, დანარჩენი კი არც ერთიო. მეფე თანახმა არის გაგზავნოს მხოლოდ დეპუტაცია, სხვა მუხლები დარჩება ისევ შეუცვლელადაო. ამაზედ მე ვკითხე თავ. ლე-ონიძეს, რომ ნუ-თუ ყველაფერი ეს, რაც თავადმა მიაბზო, მართალია-მეთქი, და იმანაც დამიმოწმა, რომ ეს ყველაფერი ნამდვილი და მართალიაო. მაშინ მე ვსთხოვე მოეხსენებინათ მეფისთვის, რომ მე მინახულოს, გამოვეთხოვები და ამ პასუხს გადავსცემ ჩემს გამომგზავნელს-მეთქი. აქ-კი დაფაცურდნენ თავადები: გაიქცნენ მეფესთან, გადასცეს ჩემი პასუხი და ხელ ახლავ დაბრუნდნენ ჩემთან, მითხრეს, რომ მეფე ძევ-ლად გზავნის გენათელს და ქუთათელს მიტროპოლიტსაო, რომლებიც ყოველგვარ პირობას მისცემენ მეფის მაგიერა-დაო. რაც შეეხება ბატონიშვილის კონსტანტინეს განთავის-უფლებას და ძველად გაგზავნას, ეს არასფრის გზით არ მო-ხერხდებაო, რადგანაც ბატონიშვილი კონსტანტინე ძლიერ უყვარს ხალხს და განთავისუფლებული რომ ჰნახოს, მეფე-ზედ მეტი სიმძლავრე იმას მიეცემაო. ამასთან მთხოვა მეფემ, რომ გენათელთანა და ქუთათელთან ერთად წავსულვიყავით და კარგი აზრი წარმედგინა როგორც მის შესახებ, ისე მი-ხის სამეფოს შესახებაც. „მე ყველაფერს შევასრულებ, ქუთა-ისშიაც გადმოვალ საცხოვრებლად და დეპუტაციისაც გავ-გზავნიო; მხოლოდ ბატონიშვილს კონსტანტინეს ვერ გავანთა-

ე. წულუკიძის დედა ბატონიშვილს მისი მამა მეფის

ვისუფლებო. ქუთაისშიც მხოლოდ მაშინ გადმოვალ, როცა დაბრუნდება დეპუტაცია და წერილობითს საბუთს მომიტანს ხელმწიფისაგან, რომ იმერეთის მეფედ დამტოვა მისმა იმპერატორებითმა უდიდებულესობამ და ამასთან უზრუნველ-მყოფს რუსეთის ჯარისაგანაო“. ერთის სიტყვით, როგორც მეფის სიტყვებიდგან, ისე მისი სასახლის თავადების სიტყვა-არჩევინდგან ის აზრი გამოვიტანე, რომ მატყუებდნენ და ტყუილად დროს მაკარგვინებდნენ, თორემ არც ერთი სიტყვა იმათი მართალი არ იყო. მე გამოვეთხოვე მეფეს და დავაპირე ქუთაისშივე დაბრუნება, მაგრამ მეფემ მიჩია კიდევ დავრჩენილვიყავი მასთან სოფ. ვარციხეში. მე მაინც აღარ მოვიცადე და წამოვედი. გზაში გამომყვნენ თავადები და დამპირდნენ მეფის დახმარებას, მაგრამ აღზად იმათაც ისე სჯეროდათ ჩემი სიტყვები, როგორც მე მათი. ქუთაისში დავბრუნდი, გადავეცი ყველაფერი სვიმონოვიჩს, რომელმაც იმ წამსვე აცნობა მამია გურიელს და მეგრელიის დედოფალს—დამზადებული ჯარები გამოეყვანათ და სამი დღის შემდეგ პირდაპირ ომი გამოეცხადებინათ. მე დარწმუნებული ვიყავი, ამგვარი მოძრაობა შიშის თავ-ზარს დასცემდა მეფეს და მორჩილების გრძნობებს აუშლიდა. თავ. ზურაბ წერეთელზედ ის უნდა გაცნობოთ, რომ ერთხელ სვიმონოვიჩის მოწოდებით უნდა მოსულიყო ქუთაისში და ვენახე მე, მაგრამ არ მოსულა. წამოსვლის დროს დავუბარე საიდუმლოდ, რომ მეფე დაეტოვებინა და ჩემთან ქუთაისში ჩამოსულიყო და კიდევაც შეასრულა, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ ვიშოვნე დრო, რომ მოველაპარაკო. ხვალ ან ზევ გავალთ მდ. რიონსა და ყვირილაში და დავეცემით ვარციხეს, სადაც გამაგრებულია მეფე თავის ჯარით. თავ. სოლომონ ლეონიძეზედ ყოველსავე უფრო დაწვრილებით შემდეგს წერილში გაცნობებთ, რადგან იგი ყველა თავადს გადააჭარბებს ეშმაკობითაც და ქკუითაც. ის ერთად-ერთი კარის კაცია, რომელიც ამაგრებს მეფეს, თორემ ამდენ ხანს მეფე ყველაფერში დავგმორჩილდებოდა.

ეს-ეს არის მოვიდა ჩვენს ჯარში ს. ვარციხიდან გელათის მონასტრის არქიმანდრიტი, რომელმაც გადმოგვცა, რომ მეფისაგან გამოგზავნილი ვარო, შეინანია მეფემ ყველაფერი და ვთხოვთ შებრალებასაო, მაგრამ ეს ყველაფერი სიცრუეა. მაშინვე გავგზავნე ჯაშუში და მოგვიტანა შემდეგი ამბავი: 19 ამ თვეს მეფემ გავგზავნა ახალციხის შერიფ-ფაშასთან თ-თ. ქაიხოსრო, სვიმონი და ბერი წულუკიძეები და სთხოვა მას დახმარება ჩვენის ჯარის წინააღმდეგ; მე დარწმუნებული ვარ შერი-ფაშა ამ თხოვნას კიდევაც შეასრულებს.

მოგალევსკიმ გავგზავნა სოლომონის თხოვნა ტორმასოვთან და დაუმატა თავის მხრივ, რომ ახლოა გაზაფხული დადგა, წყლები აღიღდნენ და ხეები გაიშალნენ. მეფე თუმცა ერთგულებას აცხადებს, მაინც სანდო არ არის, რადგან, როგორც კაცი სუსტი ჭკუითა და აზროვნობით, ყველას გავლენის ქვეშ არის. ამიტომ შესაძლოა მან უარყოს თავის ნათქვამი და საჭიროა მოემზადნენ გაბედული მოქმედებისთვისო. ეს აზრი მან გაუზიარა პოლკოვნიკ სიმონოვიჩსაც, რომელმაც გავგზავნა კაცები სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან, აგრეთვე სურამს პოლკოვნიკ სტალითან, რომ იმერეთისკენ წამოეყვანათ ჯარი და გზა-გზა ხალხი ერთგულებაზე დაეფიცებინათ. ბრძანების თანახმად, 20 თებერვალს იმერეთს მოადგნენ სოფელ ალიდან საჩხერესა და სვირს გამოგზავნილი რაზმი მაიორის პრიბილოვისა და სურამიდან რაზმი მაიორის რეუტისა. ამ რაზმში იყო თვით ტორმასოვიც. 20 თებერვალი დანიშნული ჰქონდათ უკანასკნელ ვადად, როდესაც მეფეს პასუხი უნდა შეეტყობინებინა. ამ დღისთვის გადასდეს მთავარ-მართებლის პროკლამაციის გამოცხადებაც. მიტროპოლიტი ქუთათელი, ზურაბ წერეთელი, მრავალნი თავად-აზნაურნი გამოცხადდნენ პრიბილოვთან და, მოისმინეს-რა პროკლამაცია, მისცეს ფიცი იმპერატორის ერთგულებაზე. მეფემ გაიგო რუსის ჯარის მოახლოება და განაახლა მოგალევსკისთან მოლაპარაკება: გაჩნდა მისვლა-მოსვლა ქ. ქუთაისსა და ვარციხეს შუა. მეფეს მოს-

დიოდა ცნობა, რომ ხალხი ფიცს აძლევს რუსებს, დანიშნული ვადაც ახლოვდებოდა და ამიტომ განიცდიდა დიდს სულიერს მწუხარებას. 19 თებერვალს გადასწვეიტა მისულიყო ქუთაისში და რუსების წინადადება მთლად მიელო, მაგრამ ამ დროს გაჩნდნენ ბატონიშვილი კონსტანტინე და თ. ლეონიძე, რომელთა გავლენითაც გაგზავნა უარი დამორჩილებაზე.

ასე დადგა 20 თებერვალი და პროკლამაციაც გამოცხადდა ქუთაისის ეკლესიაში. სიმონოვიჩმა დიდის ამბით დააფიცა ქუთათელები ერთგულებაზე. მცხოვრებლები გულგრილად შეხვდნენ ამ ცერემონიას და დაბრუნდნენ ეკლესიიდან ყველიერის მხიარულად გასატარებლად. მეორე დღეს მოვიდა ქუთაისში გელათელი არქიმანდრიტი დავით, რომელმაც აცნობა სიმონოვიჩს, რომ მეფე ცრემლით ინანიებს თავის მოქმედებას და ითხოვს მიტოვებასო. მოგალევსკიმ ეს ამბავი სარწმუნოდ რა მიიღო, რადგან გამცემლებმა შეატყობინეს, რომ 19-ს თებერვალს მეფემ კაცი გაგზავნა შერიფ-ფაშა ახალციხელთან ლეკების სათხოვნელად რუსების საწინააღმდეგოდ. ექვს გარეშეაო, — სწერდა მოგალევსკი ტორმასოვს, — რომ მეფე განიცდის ტრალიკულს მდგომარეობას, სწუხს და გრძნობს, რომ ორს წყალს შუა სდგასო. ერთნი ურჩევდნენ მეფეს დამორჩილებას, მეორენი აქეზებდნენ შესაბრძოლებლად. ზურაბ წერეთელი იმათ რიცხვში იყო, რომელთაც განეზრახათ ტორმასოვის ზოღობა და იმერეთის სამეფოს დღეთა გაგრძელება. ამ აზრით ზურაბმა 22 თებერვალს წერილით აცნობა ტორმასოვს, რომ იმერეთის დაქტრა გადაედო ზამთრისთვის, რადგანაც ამ გაზაფხულობით ბევრნაირი დაბრკოლება მოეღის ჯარსო. ახლა დაკმაყოფილდით მეფის ხელწერილითა და ამანათებით და ნუ მოითხოვთ თვით სოლომონი მოვიდეს ქუთაისს. ამასთანავე გთხოვთო, მეფეს ნუ წაართმევთ სამეფოს, მიუტევთ, როგორც ჯერ არს კეთილისა და მოწყალე იმპერატორის მხრივო. ტორმასოვმა მიუგო ზურაბს, რომ სოლომონ ვალდებულია აღასრულოს ის, რაც იმპერატორისაგან ნაბძანებია,

და დარჩება მფლობელად სამეფოისა ძლიერ ხელმწიფის მფარველობის ქვეშე. ტორმასოვის პასუხი დაწერილი იყო სურამს 25 თებერვალს, ხოლო 21 თებერვალს სიმონოვიჩს მოუვიდა კაცი, რომელმაც გამოუცხადა, რომ მეფე თანახმაა მიცემული ყველა პირობები აასრულოსო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა ამის გამო აცნობა ტორმასოვს, რომ მეფეს მან უარი შეუთვალა, რადგან მას სამეფო უფლება უკვე აყრილი აქვს და იმერეთი რუსეთის იმპერატორის გამგეობაში გადავიდა. შესაძლოა კიდევ მეფის ბედი გასწორდეს, თუ იგი წავა ტფილისს და პირადად სთხოვს მთავარ-მართებელს იშუამდგომალოს იმპერატორთან მისი შეწყალებაო. ეს რჩევა ვახდა იმის საბუთად, რომ 24 თებერვალს ქუთაისში მოვიდნენ მიტროპოლიტი გენათელი და თავადი სენხია წულუკიძე მეფეს წერილით, სადაც ითხოვდა: 1) მიხი ზუამავალნი წაეყვანათ ტორმასოვთან, რათა გამოეგზავნათ მეფისთვის პირადი მოლაპარაკების ნებართვა სოფ. ვახანში, და 2) გენათელის მობრუნებამდე შეეჩერებინათ ერთგულებაზე დაფიცება. უკანასკნელი თხოვნა მაშინვე უარჰყვეს, ხოლო გენათელი და სენხია წულუკიძე ყაზახთა თანხლებით წავიდნენ სურამს გენ. ტორმასოვთან, მაგრამ გზიდან დაბრუნდნენ, რადგან ტორმასოვი ტფილისში წასულიყო. მთავარ-მართებელმა ნება დართო მეფეს პირადი ნახვისა იმ შემთხვევაში, თუ იმპერატორის ბრძანება აღსრულებული იქნება: მაშინ ან მე ვეახლები ქუთაისში, ან-და საცა დამინიშნავს, იქ შევხვდებით ერთმანეთსო.

ამ მოლაპარაკების დროს რუსის ჯარი ყოველი მხრიდან უახლოვდებოდა მეფის სადგურს. მცხოვრებლები გარბოდნენ ტყეში ან მაგრდებოდნენ ციხეში. თავ. ქაიხოსრო წერეთელმა დასტოვა ოჯახი მოდი-ნახეს ციხეში და ამაოდ შეებრძოლა პრიზეროვის რაზმს; გააქცია რა ქაიხოსრო, პრიზილოვი შიადგა „არწივის საბუღარს“ — მოდი-ნახეს, რომლის მცველად გამოვიდა ცოლი ქაიხოსროსი, ეკატერინე აბაშიძის ასული.

ძველად ეს ციხე მიუვალნი იყო ახლა კი, ხუთი დღის შებრძოლების შემდეგ ქაიხოსროს ცოლი იძულებული იქმნა, სისხლის ღვრის ასაცდენად, კარი გაეღო რუსებისთვის და ერთგულებაზე შეეფიცა!

იმ დროს, როცა იმერეთის აღმოსავლეთის ნაწილს აფიცებდნენ რუსეთის ერთგულებაზე, სიმონოვიჩს დასავლეთი და ჩრდილოეთი ნაწილები მოჰყავდა იმპერატორის ქვეშევრდომად. სამეგრელოდანაც ორი რაზმი წამოვიდა: მაიორების შჩელკაშევისა და გენდრიმოვიჩის წინამძღობლობით. პირველს მოსდევდა მილიცია მეგრელებისა — ლევან დადიანისა, და გურულთა — მაიას მოთავეობით. მარტის დასაწყისს 1810 წელს მხოლოდ სამხრეთ იმერეთს არ დაეფიცა რუსთა ერთგულებაზე და ემზადებოდა მეფის დასაცველად ბრძოლისათვის. მეფემ ჯერ 20 თებერვალსვე გაისტუმრა ცოლშვილი მთაში და თვით 4000 შეკაზმული კაცით ვარციხეში შეეფარა. მცხოვრებლები ნელნელა სტოვებდნენ მეფეს, მხოლოდ სამღვდლოება და თავად-აზნაურობა ერთგულად იცავდნენ მას. მაშინ კი, როცა პროკლამაციით რუსებმა გამოუცხადეს, რომ ურჩს წაერთმევა სამუდამოდ მამული და ყმაო, სოლომონის მომხრეთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა მოისაზრისა, რათა მეფეს გზა შეუკრას ახალციხეს ან ოსეთში გასაქცევად, შემოართყას ალყა სოლომონს და ისე მივიდეს ვარციხეზე. ამ მიზნით პოლკოვნიკმა დაიჭირა ზეგანის ხევის გზაზე სოფ. ხანი; შეერთებული ახალციხესთან; მაიორმა კალატოზიშვილმა და შტაბს-კაპიტანმა საგინაშვილმა დაიჭირეს რიონის და ყვირილის გაღმა გასავალი ვარციხესთან, რომ მეფეს არ შესძლებოდა გაქცევა მუხურის ციხეში ან ოსებში. მაიორი რეუტი ყვირილას უნდა გასულიყო და მისდგომოდა ვარციხეს. მოგალევსკიმ მიიმხრო რამდენიმე იმერელი და იმათის 17 ნავით გადავიდნენ რიონს ნ-ს მარტს. საშინელის წვიმა-თქეშით ისარგებლეს, რომ ჩუმად გადაპარულიყვნენ მეორე ნაპირას. დაიჭირეს რა ჰყვიში,

მიადგნენ ვარციხეს. მეფე სოლომონი, დატოვებული მსლებ-
ლების მხრივ, გაიქცა სოფ. ბაღდადში.

სოლომონ მეფემ ბაღდადიდან მიაშურა საქარას და აქ გამაგ-
რდა ხანელებს დახმარებით. მოულოდნელად სოფ. ხანში გაჩ-
ნდნენ რუსები ლისანევიჩის წინამძღოლობით და მოესპო მეფეს
შველის იმედი, რადგან გზა ახალციხისკენ, საიდანაც მოელოდა
ოსმალოს ჯარს, უკვე შეკრული ჰქონდა. ვარციხე და ბაღდადი
აიღეს. რაქა ფიცს აძლევდა იმპერატორის ერთგულებაზე. მხო-
ლოდ ხუთი გვარის თავადნი და 40 აზნაური დარჩნენ მეფის
მხარეზე. 9 მარტს 1810 წ. მოგალევსკი სწერდა ტორმასოვს,
მოსალოდნელიაო, რომ სოლომონ მეფეს შერჩება მხოლოდ
ბატონიშვილი კონსტანტინე და სოლომონ ლეონიძე; თვით
თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც კი აპირებსო გადადგომას. სი-
მონოვიჩი გაუდგა ხანის ხეობას, სადაც დამწყვდეულია მეფე,
და ამ ორ დღეში გადაწყდება მისი ბედიო.

ამ გაჭირვებულს მდგომარეობაში მეფემ, მოკლებულმა სა-
შუალებას, რომ გაქცეულიყო ახალციხეს, ან ერთ-ერთს იმ
ციხეში (მუხურა, საპაიქავო და ჭყვიში), რომელიც იმერთა
ხელში დარჩა, დაუწყო სიმონოვიჩს მოლაპარაკება. 8 მარტს
სოფ. ზეინდარს მოვიდნენ მისი დესპანნი მიტროპოლიტი გე-
ნათელი და სენნია წულუკიძე, რომელთაც დავალებული ჰქონ-
დათ, რომ სოლომონი უარს იტყვის სამეფოს გამგეობაზე, თუ
ხელწერილით დაჰპირდებიან, რომ იმერთში დასტოვებენ და
მისცემენ საცხოვრებლად მამულს, მისგანვე დასახელებულს. სი-
მონოვიჩმა უარი შეუთვალა და ურჩია მეფეს ენდოს ტორმასოვს,
ეახლოს ტფალისს და დარჩეს იქ, ვიდრე იმპერატორის გადა-
წყვეტილება მოვიდოდეს. მეფე იძულებული იყო მიეღო ეს
პირობა და მოისურვა სიმონოვიჩის და მოგალევსკის პირადად
ნახვა. სიმონოვიჩმა და მოგალევსკიმ, სოლომონ მეფის სურ-
ვილისამებრ, შეჰფიცეს ჯვარსა და სახარებაზე, რომ მეფეს არ
დაატყვევებენ და გზად სამეფო პატივს არ მოაკლებენ. 12
მარტს მეფე რუსებს მიენდო და ითხოვა, რომ ტორმასოვთან

შეხვედრა დაუნიშნონ მას გორის ახლოს, სოფელში და არა ტფილისში.

15-ს მარტს სოლომონ მეფე, მოგალავსკის თანხლებით, წამოვიდა ცოლის მამულში, სოფ. საზანოში. როცა გამოიარა ზეკარზე, წამოასხა ხანის ხეობიდან თავისი მხლებელი იმერლები. ხოლო ამათ რიცხვში არ იყვნენ მეფის მრჩეველები—თ.თ. სოლომონ ლეონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი: იმათ მოასწრეს გაქცევა ახალციხეს, და ეს მათი ღალატი აღონებდა სიმონოვიჩს. სამღვდლოება და თავად-აზნაურობა ფიცს აძლევდა იმპერატორს ერთგულებაზე და მეფე ამას არ ეწინააღმდეგებოდა. იგი აშოშმინებდა იმერლებს იმით, რომ მთავარ-მართველს მინდვრად შეხვდება, და თუ თხოვნა მისი არ ისმინეს, დაბრუნდება უკანვე იმერეთში მთიან ადგილას გასამაგრებლად და მაშინ კი მათი დახმარება დასჭირდება. ამგვარი შოწოდება მეფემ გაუგზავნა ციხის მცველებს საპაიჭავოსა და ზუტურაში. ამიტომაც ბევრგან რუსებს არ ემორჩილებოდნენ, მეტადრე გაუძალიანდა ციხე მუხური, რომელიც აიღეს მხოლოდ აპრილში.

საზანოში მეფე დარჩა სამი დღე და იქიდან მოგალავსკი, 500 შეიარაღებული იმერელი და რამდენიმე ყაზახი მოვიდნენ ბეკაშს, სულ ნახევარ ვერსზე სურამიდან! აქ მოუვიდა მეფეს ცნობა, რომ ტორმასოვმა დაუნიშნა მას შესახვედრად გორი, რომელიც „გზედ სდევსო ტფილისისაკენ, სადაც თქვენ უნდა ელოდოთ იმპერატორის მიერ თქვენის ბედის გადაწყვეტასაო“. როცა მოახლოვდნენ სოფ. დირბს, სოლომონმა მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და აქ ინახულოს იგი. მთავარ-მართველმა დაუთმო აქ ცოტა და დასთანხმდა შეხვედროდა სოფ. ვარიანში. მეფე სოლომონს გული კარგს არას აგრძნობინებდა და ამიტომ სცადა დირბიდან ოსებში გაბარვა. შეუმჩნევლად მას თვალ-ყურს ადევნებდნენ და ყველგან გზას უკრავდნენ. რაკი გაქცევის სურვილი გამოაქვეყნა, მოგალავსკიმ გამოუცხადა მეფეს, რომ ამის შემდეგ რუსთა

მცველების ხელშია და დაუყოვნებლივ უნდა წავიდეს ვარი-
ანში.

28 მარტს სოლომონ მეფე, როგორც „სახელოვანი ტყვე“, მოვიდა ვარიანში. ტორმასოვმა გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი თავის ბედის გადაწყვეტილებას უნდა ელოდოს ტფილისში. ერთის თვის წინად რომ მომხდარიყო ეს მათი შეხვედრა, სოლომონს, იქნება, შერჩენოდა ტახტი, ხოლო იმერეთს აცდენოდა სისხლის ღვრა, დანგრევა და აწიოკება. ახლა კი შებოქილი მეფე მოიყვანეს გორში. მისი მხლებელნი დააფიცეს და უკან გაისტუმრეს, გარდა ასი კაცისა, რომელნიც დასტოვეს მეფესთან. ტფილისში მეფე დააყენეს სუმბათაშვილის სახლში და დარაჯი დაუნიშნეს, რამაც ფრიად გააკვირვა იმერი თავად-აზნაურობა, სიმონოვიჩის დაპირებას მინდობილი. როცა მიტროპოლიტთა კრებამ მოითხოვა სოლომონის იმერეთში დაბრუნება, მთავარ-მართებელმა უპასუხა, რომ იმერეთი სამუდამოდ იმპერიასთან შეერთებულ იქმნა და მეფის მართებლობის მაგივრად ინიშნება „დროებითი გამგებაო“. აღელვების მიზეზის მოსასპობლად გენ. ტორმასოვმა უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის ქვრივი (დედოფალი დარეჯანი, გიორგი ბატონიშვილის მეუღლე) შვილებით სამეგრელოდან ტფილისში გამოეგზავნა. რაც შეეხება თვით სოლომონს, გენ. ტორმასოვი თხოულობდა მისსა და ბატონიშვილის კონსტანტინეს რუსეთში გადასახლებას, რადგან მეფისადმი ერთგულება მაინც მტკიცეა იმერეთში და მისი იქ ყოფნა საშიშიაო. მეფეს, იმის აზრით, დაენიშნებოდა შესაფერი პენცია და საცხოვრებლად რუსის სოფელი. ტორმასოვი დიდად კმაყოფილი იყო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში ურჩობით განთქმული მეფე ტყვედ ჰყავდა ტფილისში. მადლობა გამოუცხადა მან ჯარს, დააჯილდოვებინა სიმონოვიჩი გენერლის ჩინით და დანიშნა იმერეთისა, სამეგრელოსა და გურიის საქმეების მმართველად და სარდლად იქ მდგომის რუსის ჯარებისა. მშვიდობიანობის ჩამოვარდნა იმერეთში მაინც არ მოხდა. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის იყო,

რომ მეფე, თუმცა სასტიკი ზომები იყო მიღებული, 11 მაისს 1810 წ. გაიქცა ტფილისიდან და მიიმალა.

თავ. სუმბათაშვილის სახლები, სადაც სოლომონ მეფეს ინახავდნენ, მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა მხარეზედ, ავლაბრის ხიდის ახლოს. სახლი განმარტოებულად იდგა და გარს ერტყა მაღალი გალავანი ვიწრო ვასავალი კარით. სახლის დარაჯობა ტორმასოვმა დაავალა მიიორს კომენს. ამან ბალის კართან დააყენა ყურის მგდებელი. სუმბათაშვილის მოვალეობას შეადგენდა ყოველ-დღიურად იმ პირთა სიის შედგენა, რომელნიც მეფის სანახავად მოდიოდნენ, უნდა თვალი ედევნებინა მეფის ავი განზრახულებისათვის და საღამოდან მოყოლებული ვათენებამდის, მხლებელთა გარდა, არავინ გაეტარებინა სასახლეში. ქალაქის ბოქაულს ბარათაშვილს უბრძანეს დაენიშნა მეფის სამსახურისთვის ორი პოლიციელი და ღამით აგზავნიდნენ ბალის კართან სამს პოლიციელს, რომელნიც დარაჯს უსახელებდნენ მეფესთან შემსვლელს პირებს. მეფის მხლებელთა ცხენები მტკვრის გაღმა იყვნენ საძოვარზე და ბოქაულის დაუკითხავად გამოღმა ვერავინ გადმორეკავდა. მეფესთან შედიოდნენ ისინი, ვისაც ნება ჰქონდა აღებული. მეფეს განუწყვეტლივ ახლდა ერთი ოფიცერიც.

ამდენი გასაფრთხილებელი ზომების მიუხედავად, მეფე მაინც გაიპარა *), ხელშეწყობილი ოფიციალურ პირთა მიერ, რომელთაც ვალად ედოთ მისი დაცვა მის გაქცევამდე. ბოქაულის დაუკითხავად 20 ცხენი გადმოიყვანეს მდინარე ვერაზე. წინა ღამეს როსტომ წერეთელმა და გრიგოლ ერისთავმა გადმოარეკინეს თავიანთ კაცებს ექვსი ცხენი და მოიყვანეს მეჩეთის ნანგრევთან, რომელიც ექვს ნაბიჯზე იყო გალავნის კარებთან. კაკუცა აბიშვილმა ბოქაულს ბარათაშვილს აუხსნა, რომ ცხენები სჭირდებოდათ მეფის კაცებს, რომელნიც იმერეთში

*) ეს მოხდა, დავით ბატონიშვილის სიტყვით, 13 მაისს 1810 წ., ღამესა, რომელი თენდებოდა შუაზატიკის დღესასწაული.

მიდიანო, და უჩვენა ქალაქის ნაგლეჯი ბილეთის მაგივრად, რომელიც, ტორმასოვის ბრძანებით, თავისუფალ გზას უხსნიდა იმათ, ვინც იმერთაგანი ბრუნდება სამშობლოში. გაქცევის დამეს ორმა პოლიციელმა თავლის ბანზედ დაიძინეს, მესამე მთელის ღამით მეჩეთში მოეწყო. დარაჯი დარჩა მარტოკა. სოლომონმა იმ დამეს თავი მოიავათმყოფა და ადრე შევიდა დასაძინებლს ოთახში, ივანშმა ქაიხოსრო წერეთელთან, გაიხადა ტანისამოსი და დაწვა. თავ. წერეთელი გამოვიდა, ხოლო ათსაათზე დაბრუნდა სოლომონთან და შეატყობინა, რომ ცხენები მზად არიანო. მოხუცმა მოსამსახურემ *) მიართვა დამზადებული უბრალო ტანისამოსი, რომლის მაგივრად მომტანმა მეღუქნემ ბეჟან მურასოვმა წაიღო მეფის ძვირფასი ტანთსაცმელი. მეფემ გადაიკვა კაბა, ნაცრით პირი მოისვარა, საღვინე აიღო ხელში (ბატონიშვილ დავითის სიტყვით, წამოიკიდა ტიქქორა) და გავიდა ქაიხოსრო წერეთლის ოთახზე ბაღში. სოლომონმა ორს დარაჯს გაუარა და თამამად უბასუხა, რომ იგი მეფის მსახურია და მიდის მტკვარზე წყალის მოსატანად. ქუჩაში მას უტყვიდა ერთი იმერელი, რომელიც, ვითარცა საეჭვო, წინა ღღებში, კომენდანტის განკარგულებით, გადაყენებული იყო მეფის სახლის მცველობის მოვალეობისაგან. ამან გაატარა მეფე ქალაქით და მიიყვანა გასავალთან, სადაც დარაჯმა გააჩერა, მაგრამ რაკი დაინახა პოლიეცელი, სამსახურისთვის მიმავალი, გაატარა გალავნის გარედ. აქ დახვდნენ მეფეს ოთხი თავადი წერეთელი, მათ შორის ზურაბის შვილი, ძმანი ერისთავი, აბაშიძე, 23 ცხენოსანი, და ამათის თანხლებით გაუდგა სოლომონი „თრიალეთის კერძო“ (გზას?). ტორმასოვი ამ

განცხადდა, რომ იმ დროს მისი მსახურის მოვალეობისაგან გათავისუფლებული იყო.

*) ეს მოსამსახურე მეფესთან შეზრდილი აზნაური იყო. მას გაანდო საიდუმლოება ქაიხოსრო წერეთელმა; მოსამსახურე მეფის ლოგინში ჩაწვა და თავისი კაბა მეფეს მიართვა. („ერებული“ 1872 წ. № 10—12, ილარიონ ქართლელის ნაამბობი).

„ერებული“ 1872 წ. № 10—12, ილარიონ ქართლელის ნაამბობი.

დროს ტფილისში არ იყო: ყარაბახში მოლაპარაკება ჰქონდა სპარსელ მირზა ბეზიურკთან ზავის შესახებ. ამიტომ მეფის გაპარვის გამომჟღავნების შემდეგ პირველი განკარგულება მოახდინა საქართველოს მმართველმა გენერალმა ახვერდოვმა და ტფილისის სამხედრო გუბერნატორმა გენერალმა როზენმა. ბორჩალოს მოურავს ებრძანა გზები შეჰკრას დმანისიდან ახალციხისკენ მიმავალი. სიმონოვიჩს მისწერეს ეცადოს მეფე დაიჭიროს, თუ იგი იმერეთში დაბრუნდეს. მაგრამ ამაოდ ჩაიარა მიღებული ზომებმა. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეფის გაქცევამ იმპერატორ ალექსანდრე პირველზე. გარდა პოლიტიკურის მნიშვნელობისა, ეს საქციელი ამტკიცებდა „სოლომონის მიერ ორკეც შეურაცხყოფას მონარქის წყალობისა“ იმით, რომ ტფილისში მეფემ თავის ოთახში დასტოვა ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, უმაღლესად ბოძებული 1804 წ.

იმპერატორმა გამოუგზავნა ტორმასოვს ბრძანება მისცეს სამხედრო სამართალში გენარალი როზენი, როგორც ტფილისის ჯარის დროებითი უფროსი კომანდირი; დანარჩენნი პირონი, ვისაც რაიმე მონაწილეობა აქვს მიღებული მეფის გაქცევაში, სასტიკად და სწრაფად დასჯილ ყოფილიყვნენ. სამართალმა როზენი უდანაშაულო იცნო, ხოლო ტფილისის კომენდანტი კომენი ხუთის თვით დაიჭირეს და შემდეგ სამსახურიდანაც სამუდამოდ დაითხოვეს. პოლიციებისტერს ბარათაშვილს აზნაურობა აპყარეს და სალდათად გაგზავნეს. მეფის გაქცევაში უმთავრეს მშველელ პოლიციელებს ავთანდილოვს, პენტელეევსა და ერივანსკის, აგრეთვე მედუქნე მურასოვს, სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს. მეფის მსახურს ტაბუკაშვილს და დალაქს სალამაძეს ჩამოხრჩობა ტორმასოვმა ციმბირში გაგზავნაზედ შეუცვალა. ასის-თავს ფალანდიშვილს, რომელსაც ბრალდებოდა იმერთა ჯოგიდგან ცხენის გადმოყვანა მტკვრის გადმოღმა, გამოძიებამ ვერ დაუმტკიცა დანაშაული და „იმერთს მიანდო მისი საქმე“; ხოლო გენ. ტორმასოვმა სასამართლოს ამ რეზოლიუციას თავის ხელით მოაწერა: „დახვრიტეთ“!

ქირად დაუჯდათ იმერლებს მეფის განთავისუფლება *), მაგრამ უფრო მეტი მსხვერპლი მოელოდა მის შევიწროებულს სამეფოს.

ტორმასოვი დაბრუნდა საჩქაროდ ყარაბახიდან და შეეცადა იმერეთში არეულობა არ მომხდარიყო. სიმონოვიჩს ებრძანა ხანის და ზეგანის ხეობებს ადვენოს თვალი, დაიჭიროს ჯარით უსაქიროესი ადგილები და აუკვეთოს მეფეს იმერეთთან მისვლა-მოსვლა. ამ აზრით ფოთში დაატუსაღეს დედოფალი მარიამი, დაი მისი მიქელაძის მეუღლე და მალხაზ ანდრონიკაშვილის ცალი. მეფესთან გაქცეულ თავადთა ოჯახობა დაატუსაღეს და მათი მამული სახაზინოდ ჩაირიცხა, რომ მით დაეჯილდოვებინათ რუსთა ერთგულნი. ტორმასოვმა მიჰმართა იმერ მიტროპოლიტთა კრებას და ურჩევდა ამაოდ ნუ ცდილობენ „ღვთის მოწინააღმდეგე მეფის დაბრუნებას“.

გავიდა რა თრიალეთს, სოლომონი შეხვდა ლეკთა მხედრობას მაჰმად-ბელადის წინამძღოლობით და მათის თანხლებით მშვიდობით მიაღწია ახალციხის საზღვარს და 13 მაისს მივიდა სოფელს კოტელს, სადაც ამ დროს იყო ბატონიშვილი ალექსანდრე. ამან იმერეთს გამოუგზავნა მოწოდება ერთგულება დაემტკიცებინათ ბაგრატიონთა სახლისთვის. თვით სოლომონმაც მიჰმართა წერილებით იმერლებს, ხოლო მიტროპოლიტებს გენათელს და სოფრონს სთხოვდა დახმარებას რუსის მთავრობასთან. ამავე დროს სთხოვდა ლოსიათხვევლებს თავი გაეწიათ მის დასახსნელად, რომ არ დამართებოდა ისეთი ღღე, როგორც ქართლებს, რომელნიც რუსთა გავლენით წითელ პარასკევს ხორცსა სჭამენ და ხორცი თ იწვიან. რუსები დაპირდნენ მათ ოქროებს, ახლა კი ღარიბსა და მიცვალებულზედაც

*) სოლომონის გაქცევის ამბავს ცოტა სხვანაირად მოგვითხრობს გაბრიელ მოძღვარი ათონელ ილარიონ ქართლელის სიტყვით („კრებული“ 1872 წ., № X—XII). ბარათაშვილმა თვით გადასცა ცხენი დაქანცულ მეფეს, რომელსაც იგი შემოხვდა ქალაქს გარედ სოფლიდან მომავალი.

ყველას სამ-სამ მანეთს ართმევენ, სახლებს უპატიურებენ და ამცირებენ. ასეთი დღე მოგვლით თქვენცაო, თუ დამივიწყებთ მე, თქვენს კეთილ მოყვარესაო. მიტროპოლიტს დოსითეოსს სწერდა, რომ მან ირჩია მათთან სიკვდილი, ვიდრე რუსეთში დიდება, და ახლა თავზედ ხელი აეღო, რომ იმერეთში დაბრუნდეს. აუწერს-რა მომავალს განსაცდელს, მეფე სთხოვს დახმარებას ღვინითა და არაყით. ამგვართვე ცდილობს მიიპყროს თანაგრძნობა იმერეთის თავად-აზნაურობისა და თვით ზურაბ წერეთელსაც კი მიჰმართავს წერილით *).

სხვათა შორის, დიდის გრძნობით სავსე წერილი მისწერა ქუთათელს დოსითეოსს იმავე წელს 17 მაისს:

...„მეფე სრულიად იმერთა სოლომონ უსამღთოესს მარჯვენეს სსოცებით ამბორის ყოფას ზოგახსენებთ,—სწერდა მეფე მიტროპოლიტს.—მერმეთ, როდესაც გადაწყვეტით გული დავაჯერე, რომ რუსეთს მისტუმრებდნენ, თქვენის მოშორებისა და იმერეთის საუკუნოდ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს მოეგზნა; ცას ქვეშეთს დიდებას—თქვენთან ყოფნა, თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიკოცხლე და სიკვდილი ვირჩიე. ჩემი თავი გადავხდე და ათს ამ თვეს, ღამის ორ საათს, ღვთის მოწყალეებით ქალაქიდგან გამოვედი. ოთხნი წერეთელნი, ორნი ძმები ერისთავები და დაუშვნილი მათის კაცებით, ოც და სამი ცხენიანი, აქ—ახალციხეში, მშვიდობით მოვედით. თქმად შეუძლებელია დიდთა და მცირეთაგან ერთობით ჩემის მისვლისათვის ამათი სიხარული.

„აწ თქვენგან და მთელად იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის,— მე თუ სხვა სამსახური რამ დამიკლია იმერეთისათვის; ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივისცემისა და სიყვარულისაგან არაოდეს ჩემი გული არ გამაძლარა; აწ კიდევ სიკვდილისა და განსაცდელისათვის თავი გადავხდე თქვენ-

* დოსითეოსს მიმართული წერილი დღემდე არაა იპოვებულ.

*) ნახე „იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე“ თ. ხუსკივაძისა, გვ. 57—59, ყვირილა, 1903.

თან სიცოცხლისათვის. ამაზედაც ფიციით გარწმუნებთ, რომ თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც მე თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ჰხედავთ, რომ როგორც სხვა, თქვენი მეზობელნი, იმათ ხელში უნუგეზოდ კენესიან და დღე და დღე ოჯახის პატივიდგან მდაბლდებიან, სახლის და ცოლ-შვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზედ გულდასმული შეიქმნენ, მერე უმწარესი და ყოველს მეზობლებზედ უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მათის ოჯახის საცხოვრებელსაც წაართმევენ. დღეს რომ პატივსა სცემენ, ხვალ ყოველ ქვეყანისაგან იმერეთში უმეტესად დაკარგულ ცოლ-შვილის პატიოსნებას უპატიოდ განდიან. შეჰხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიციითა და ოქროთი მოატყუეს და დღეს აღარც სიმდიდრე უხარიათ და აღარც თავისი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავის ჩვეულებას თქვენთვის არ გამოცვლიათ; არც თქვენს მამა-პაპას არ იცნობდნენ, არცა აქვსთ სიყვარული და გულის შეტკინება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ.

„ეს არის დღე ერთგულებისა და ჩვენთვის დათხულებული მამა-პაპათა თქვენთა სისხლთა განახლებისა, რომ განთავისუფლებისა თქვენისათვის გამოაცხადოთ ერთგულება თქვენი, რომლითაც აქამდე ყოველს ქვეყანაზედ იმერეთი ჩინებული ყოფილა მემკვიდრის მეფის ერთგულობაზედ და უმეტესად თქვენი ოჯახი და თვით თქვენ ჩვენთვის თავდადებულნი ბრძანებულხართ. ნუ დაიდებთ საუკუნოდ საძრახისს საქმეს და ნუ დაიღუპებით ქართლსავით, რომელნიც სულიერად დიდ პარასკევს ხორცს სჭამენ და ხორციელად გატანჯულნი სიკვდილს ნატრულობენ. გაისარჯეთ თქვენებურად, ოჯახი დიდი თუ მცირე, თქვენი მოკეთებული, და თქვენი სამწყსო იმერეთში ყველანი

განამტკიცეთ და თქვენი ჩემზედ მამა-შვილური სიყვარული და შემძლებლობა დღეს გამოაცხადეთ. თუ დამაჯერებთ, მე თვითონ შემოვალ თქვენთან და უცხო ჯარებს აღარას დავეძებ, რომ ღვთისა და თქვენის შესაწუხებელი საქმე არ მოჰხდეს-რა და, როგორც თქვენგან პასუხი მომივა, ამად გული დააჯერეთ თქვენთან და იმერეთში ცხოვრებისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დავასრულო, იცოდეთ“...

ამგვარივე წერილები მისწერა მეფემ სახლთ-ხუცესს თავ-ზურაბ წერეთელსა და სხვებს... მეფე დიდ მზადებაში იყო. მას იმედი არ დაჰკარგოდა, რომ იმერეთის ტახტი ოდესმე ისევ ხელში ჩაუვარდებოდა.

მეფის მოწოდების გასანიაგებლად, სიმონოვიჩმა გამოუცხადა თავ.-აზნაურობას და სამღვდელოებას პროკლამაცია, რომ მათ მოსპონ სოლომონთან კავშირი და დამოკიდებულება. მეფის წერილების მიმტანს ჰპირდებოდა ჯილდოს, ვისაც კი შენიშნავდა მეფესთან დაახლოვებას, უქაღდა გაწკეპლვას და ციმბირში განდევნას და მამულ-დედულის წართმევას ერთგულთა დასაკმაყოფილებლად. მიუხედავად ამ სასტიკ ზომებისა, დამოკიდებულობას მეფესთან იმერნი არა სპობდნენ. დევნილმა მეფემ ხალხის თავალში მოიპოვა უფრო მეტი პატივისცემა და თანაგრძნობა. მისი წერილები მივარდნილს სოფლებშიაც უღვიძებდა ხალხს სურვილს მიეცათ მხარი ტანჯულ გვირგვინოსანისთვის. ხალხის მოძრაობას ისიც უწყობდა ხელს, რომ რუსის ახალი მმართველობა არ აკმაყოფილებდა მცხოვრებთა მოთხოვნილებას, გაპეგობა ისევ ძველს მოურავებს და ბოქაულებს დარჩათ.

იმერეთი არ დაწყენარდებოა, სწერდა სიმონოვიჩი, ვიდრე სოლომონი ისევ მეფედ არ იქნება, ხოლო სხვა პირის მეფობა ერს არა სურსო. რუსების მდგომარეობა ამიტომ შეიქმნა ფრიად საძნელო. მომხრე იმერეთში არავინა ჰყავდათ. ზურაბ წერეთელი, რომლის იმედიც ჰქონდათ, შორიდან უყურებდა სეირს. სიმონოვიჩს არა ჰქონდა გავლენა იმერეთში და სახელი გაიტეხა მით, რომ ჯვარ-სახარებზე შეპფიცა სოლო-

მონს ხელშეუხებლობა და ბოლოს კი მახეში გააბა. შემდეგ ასე მოატყუა კიდევ მარია დედოფალი, რომელიც დაპირებული ტფილისის მაგივრად გაგზავნეს საცხოვრებლად რუსეთს. აღთქმული ჯილდოც დამსახურებულ პირებს ვერ გამოუტანა. ტორმასოვმა იწყინა ეს მოხსენება სიმონოვიჩისა: უარპყოფდა, რომ მეფეს ტფილისში ტყვესავით ინახავდა და ამტკიცებდა, რომ არაფერში არ უმტყუნია სოლომონის წინაშე, რომელიც დამნაშავეა თავის მოუთმენლობით ბედის უკუღმა დატრიალებაში.

სიმონოვიჩს მართვაში დასახმარებლად, ტორმასოვმა სთხოვა ქუთაისში გადასვლა თავად ზურაბ წერეთელს, მაგრამ ამან უარი შემოუთვალა და წავიდა საჩხერეს იმ მიზეზით, რომ ქალს ჯვარსა ვწერ ლევან დადიანზეო. ზურაბმა აქაც, როგორც სიმონოვიჩი სამართლიანად იწერება მოხსენებაში, თავი დააღწია რუსებს გაჭირვებულს მდგომარეობაში და ორპირობითი საქაყელით ეჭვი დაუბადა, რომ იგი მხარს უჭერს მეფეს ტახტის დაბრუნების ცდაში. მაინც, ზურაბიც რომ მიშველებოდა, მთავრობა იმერეთს ვერ დაამშვიდებდა, რადგანაც სამეფოს მოედო საერთო და სტიქიური აღელვება; გზები შეიკრა. სიმონოვიჩის კაცებს და გაგზავნილ მოხსენებას აჩერებდნენ, მეფის ბინას უმაღავდნენ.

აჯანყებულნი შეადგენდნენ რაზმებს და დაუწყეს რუსებს დევნა. ქაიხოსრო აბაშიძის მოთავეობით მოქმედობდა რაზმი 2000 კაცამდის. სიმონოვიჩმა ამათ წინააღმდეგ გაგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი ორი როტით ლოსიათხევისკენ. აჯანყებულთ ვიწრო აღგილას შეიმწყვდიეს იგი, 50 მოჰკლეს და დასჭრეს, ამათ რიცხვში თვით კალატოზიშვილიც გამოასალმეს წუთი-სოფელს. ამისმა მოადგილემ ტიტოვმა დასძლია იმერლებს, — მოუკლა მათ ასი კაცი, მაგრამ კი ვერ გაჰვანტა: ივინი შეეფარნენ გამაგრებულს სოფელს ზაქარას *). ამ პირველი შეტა-

*) ბატონიშვილი დავითი ასე მოგვითხრობს ამ ამბავს: სცნეს რა იმერთა მეფისა აღსვლაი ახალციხეს, შეიქმნა მათ შორის აღრეულობაი

კების შედეგი ის იყო, რომ აღელვება მოედო მთელს მხარეს და შეჰკრა გზა აღმოსავლეთ საქართველოსთან. ეს გაქირვებული მდგომარეობა აცნობა ტორმასოვს ზურაბ წერეთელმა. სიმონოვიჩი, სჩანს, საქმის ვითარებას გულახდილად ვერ ატყობინებდა მთავარ-მართებელს.

24 ივნისს ტორმასოვმა მიაშველა ქართლიდამ სიმონოვიჩს მაიორის კნიაჟევიჩის კომანდობით ორი როტა და ერთი ზარბაზანი. ამათ შეხვდათ იმერთა რაზმი, მწარედ შეიბნენ, 20 კაცი მოუკლეს, 48 დაუჭრეს რუსებს, მაგრამ იმათ მაინც ქუთაისს მოაღწიეს. ამავე დროს კაპიტან სუხანოვის როტას დაეცნენ ბაღდადთან და დიდი ზარალი მისცეს. სათითაოდ ყაზახთა მოკვლაც გახშირდა. იმერეთი ზღვასავით ღელავდა. სოლომონ მეფე ივნისის დამდეგს მოვიდა იმერეთს ახალციხიდან ლეკების და ოსმალოს რაზმით; რამდენიმე მოკლულ რუსის თავი მეფემ მადლობის ნიშნად სწრაფად გაუგზავნა შერიფ-ფაშას, რომელიც სოლომონს მამას ეძახდა და ხონთქრისათვისაც სთხოვდა რამდენისამე კაცის თავს ფეშქაშად. რაკი საქმე გამწვავდა, გენ. ტორმასოვმა საჩქაროდ გაგზავნა იმერეთს კიდევ ორი ბატალიონი გენერლის ორბელიანის უფროსობით. სიმონოვიჩისა და ორბელიანის დამოკიდებულება ტორმასოვმა ვერ განსაზღვრა და ამით ჩამოაგდო მათ შუა შეუთანხმებელი მოქმედება.

ტორმასოვმა დაავალა ორბელიანს (ამას ბატონიშვილი დავით უწოდებს დიმიტრი ყაფლანიშვილად, — კაცი უმეცარი და „მზგავსი პირუტყვისაო“), მიემხრო სამეგრელოს და გურიის მთავრებიც იმერთა წინააღმდეგ; აჯანყებულთა შესახებ გასცა სასტიკი განკარგულება: ზოგი ციხეში დაამწყვდიეთ, საციმ-

და ადგილ-ადგილ ამბოხი, უმეტეს ზემო მხარსა შინა, რომლისა ამბოხის თავი იქმნა ქაქუჩელა აბაშიძე საქარველი. მაშინ დიანარალმან სვიმო-ნოვიჩმან წარგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი 200 სალდათითა და ზარბაზნებითა. მოვიდა იგი ზაქარას. წარმოიშვა ბრძოლაი, იძლიენენ რუსნი. („მასალები“, გვ. 20).

იხილეთ... ქართლ... ოს... მთავრებიც... დაამწყვდიეთ...

ბიროთ დანიშნულნიო და ზოგიც ჩამოახრჩეთ, თუ საჭიროება ამას მოითხოვდესო. რაც შეეხება თვით მეფეს, უნდა გამცემი პირი ეპოვნათ ახალციხეში და თვალი ედვენებინათ ყოველი მისი ნაბიჯისთვის. როცა ორბელიანის ჯარმა 29 ივნისს 1810 მოაღწია სურამს, შეიტყო, რომ ამას იქით წასვლა შეუძლებელია, რადგან გზა დაჭერილია აჯანყებულთა მიერ, რომელნიც გამაგრებულნი არიანო ლეკთა და ოსმალთა შემწეობით. იმ აზრით, რომ გაჰყოს მშინააღმდეგეთა რიცხვი, ორბელიანმა განიზრახა ორი გზით შესულიყო იმერეთში. ერთი ბატალიონი და ორი ზარბაზანი ჩააბარა მაიორს ტიხოცკის აღის გზით კარტოხდზე და ჩალუანზე წასასვლელად, თითონ მეორე ბატალიონით ვახანის ხევს შეუდგა. გზად მას შემოუერთდა ოთხი როტა მაიორის პრივილოგის კომანდობით. ტიხოცკიმ მიაღწია კარტოხს, თუმცა მწარე შეტაკება ვერ აიცდინა.

სისხლის ღვრა და შეუწყალებელი ბრძოლა მოხდა აღის ხეობაში. ოთხი დღე განუწყვეტელი სროლა იყო. რუსის ჯარი დიდად შევიწროვდა. დამარცხებაც არ ასცდებოდათ, რომ სურამიდან მშველელი რაზმი არ მოსწრებოდათ. 11 ივლისს დასვენებული ორი როტა ბორჯომის გზით შემოუერთდა ტიხოცკის რაზმს. ელაზნაურიდან მოვიდა თვით ორბელიანიც. დაშალოს ველზე 10 როტა რუსის ჯარი და ოთხი ზარბაზანი დაუხვდათ აჯანყებულებს. ოთხი ვერსის სივრცეზე მდინარე ძირულამდის ეცნენ ერთმანეთს მოპირის-პირენი. ხიდს იქით ერთი-ერთმანეთზე მოსდევდა იმერთა მიერ გამაგრებული ადგილები. ჯარის გატარება აქ შეუძლებელი იყო, ამიტომ ორბელიანი დაბრუნდა უკან სურამს იმ აზრით, რომ ვახანის ხეობით შესულიყო იმერეთს.

ორბელიანმა დაჰკარგა ამ ბრძოლაში 117 კაცი მოკლული და დაჭრილი, ხოლო იმერლებმა ამაზედ მეტი: მოკლულთა რიცხვში ერია აჯანყების მოთავეც—აზნაური გოდოზრელიძე. აღის ხეობაში რუსების დამარცხებამ გააძნევა მოძრაობის ბელადნი. მალხაზ ანდრონიკაშვილი და როსტომ წე-

რეთელი ულოცავდნენ მეფეს მტერზე „გამარჯვებას“. ტორმასოვი კი საშინლად გააფიცხა ამ შესახარავმა ამბავმა. საშინლად გაუწყრა იგი თავ. ორბელიანს იმაზე, რომ მან ჯარი ორად გაჰყო და ამით შეასუსტა თავის მისატანი ძალა. მეორე შეცდომად ის ჩაუთვალა, რომ არ შეიტყო რივიანად, როგორ ჰქონდათ იმერლებს შეკრული და გამაგრებული აღის გზა. ამ გაუგებრობის შედეგი იყო მაიორ ტიხოცკის ჯარის ხეობაში დარჩენა უწყალოდ და უპუროდ, შემდეგ მსხვერპლად გახდომა მიმალულთა თოფის ტყვიისა. ორბელიანი თავს იმართლებდა იმით, რომ მტერს მოელოდა იგი ვახანის გზით და არა აღის ხეობით. შეეცადა აგრეთვე ტიხოცკის მოქმედებაც გაეთეთრებინა და მისი განწირული სიძამაცე მთავარ-მართებისთვის გადაეშალა. მოწინააღმდეგის დასათრგუნავად ტორმასოვს ერთად-ერთ საშუალებად მიაჩნდა სწრაფი დაცემა. ორბელიანიც ამიტომ სთხოვს ახალს ჯარს აღის ხეობისკენ, რომ იმერნი მიიტყუოს ამ მხარეზე და თვით დაეცეს ვახანის ხეობით. ტორმასოვი, გაბრაზებული ორბელიანის თხოვნაზე, სწერდა, რომ რვა ბატალიონი, რომელიც მასა ჰყავს, საკმარისია, რომ მტრის ბრბო გაარღვიოს და დაამარცხოს იგი. რადგან ორბელიანის მოქმედებით გენ. ტორმასოვი უკმაყოფილო იყო, ამიტომ, ჭფროსობა ჯარებისა, რომელნიც იმერეთში იყვნენ გაგზავნილნი, გადასცა გენერალს როზენს.

ტორმასოვმა უბრძანა როზენს დაუყოვნებლივ წავიდეს სურამში, ჩაიბაროს ორბელიანისაგან მთავარ-მართებლის ინსტრუქციები და ფული და გაეშუროს იმ ადგილას, სადაც აჯანყებულთა შეკრებულებაა. მოწერილობით, ორბელიანს უნდა მოეცაძნა როზენისთვის სურამში, მაგრამ ქაღალდმა აქ ვერ მოუხწრო და იგი გასულიყო იმერეთისკენ ვახანის გზით. შვიდს ვერსზე სურამიდან რუსის ჯარს შეხვდა აჯანყებულთა რაზმი; ბრძოლის შემდეგ რუსებმა მიაღწიეს სოფ. ნებოძირს და მეორედღეს გავიდნენ მოლითის წყალს და დაუახლოვდნენ ზედუბანს. აქ მოუვიდა ორბელიანს ტორმასოვის ბრძანება როზენ-

ნისთვის მოეცაღნა სურამში. მაგრამ ორბელიანმა არჩია აჩქარებული ნაბიჯით გაეწია და 20 ივლისს ჩავიდა ლეღვანს. აქ გაიგო, რომ რუსების კომანდა ჩხერში მეტად გაჭირვებულია და ამიტომაც ორბელიანი გაეშურა მის გამოსახსნელად. გარნიზონს შეადგენდა 27 კაცი პოდპორუჩიკის შენშინ მეორის კომანდობით. თუმცა გარნიზონს სურსათი და წყალი შემოაკლდა და გარს ერტყა იმერთა რაზმი, მაინც არ დანებდა და უარი განაცხადა ციხიდან გამოსვლაზე. ციხეში სხვა გასაჭირს დაედო ავადმყოფობაც და ხმაც გავრცელდა, რომ ალის ხეობიდან რუსების ჯარი უკან დაბრუნდაო. ამ გაჭირვებიდან დაიხსნა ორბელიანმა, რომელსაც ციხიდან გაპარულმა ჯარის კაცმა აცნობა შენშინის მდგომარეობა. 22 ივლისს ორბელიანმა 3000 მემბოხენი ჩხერის ციხესთან დაამარცხა და გაჰფანტა. იმპერატორმა შენშინი და ჯარის კაცი, ჩხერში დამწყვდეულნი, უხვად დააჯილდოვა. ჩხერის ომში მოჰკლეს დიმიტრი აბაშიძე.

ამ ჩხერთან მოეწია თავ. ორბელიანს გენერალი როზენიც, რომელსაც ჯარი დახვდა დიდს არეულობაში. როზენი გაჭირვებულს მდგომარეობაში იყო: ერთის მხრივ, მან არ იცოდა ადგილის მდგომარეობა და მოწინააღმდეგეთა რიცხვი, მეორეს მხრივ—ორბელიანის ჯარი დახვდა დაქანცული და უსურსათო. დიდის მოფიქრების შემდეგ, როზენმა არჩია გაეპო მემბოხეთა რაზმი და ცდილიყო ქ. ქუთაისს შესულიყო. ქაიხოსრო წერეთელი გავიდა რაზმით ყვირილის წყალს და შეეცადა ჩიტურზე როზენი არ გაეშვა ქ. ქუთაისისკენ. ამ ბრძოლაში მოჰკლეს ოსმალოთა უფროსი სულეიმან-ბეი, იმერთაგან 200 კაცი და დანარჩენნი ქაიხოსროს წინამძღვრობით მიემშურნენ სოფ. მაღლაკს*), მეფე სოლომონთან. დიდი სიხარული გამოიწვია მთავრობის ჯარში იმ ამბავმა, რომ 25 ივლისს შე-

*) დავწრილებით ეს ომი აწერილი აქვს ბატონიშვილს დავითს. („მასალები“, გვ. 90—92).

ტაკების დროს განგმირულ იქმნა „მტერი რუსეთისა“ ქაიხოსრო აბაშიძე. მიუახლოვდა რა როზენი ქ. ქუთაისს 29 ივლისს, გაჰფანტა მემამოხეთა რაზმი და შევიდა ქალაქში. როზენმა გაგზავნა სიმონოვიჩი რიონის მარჯვენა ნაპირით სოლომონ მეფის შესაპყრობლად. სიმონოვიჩის მოახლოებაზე სოლომონმა დაანება თავი მაღლაკს. ამავე დროს მაიორ პრიბილოვის ხუთი როტა და 50 ყაზახი გაგზავნა როზენმა გელათისკენ. სოფ. რიონთან შეხვდა იგი რაზმს, რომელსაც წინ უძღოდა თვით მეფე. ბრძოლა გაცხარდა 4 აგვისტოს დილიდანვე ვიწრო ადგილში. სადამოთი პრიბილოვს მოეშველა ქ. ქუთაისიდან ორი როტა კიდევ. ღამით ჩუმად მიეპარნენ იმ ადგილს, სადაც შეკრებული იყო მეფის რაზმი, და გაფანტეს იგი. მეფე გაიქცა ნადარევეში. სიმონოვიჩი და პრიბილოვი ერთად დაედევნენ მას და გელათთან გამაგრებული მემამოხენი გააქციეს. მეფე ახლა შეეფარა სოფ. გოგს. აქედან გაგზავნა რუსების ბანაკში მიტროპოლიტი დავით პირობის დასადებად: თუ იმპერატორი აპატიებს საქციელს და საცხოვრებლად ბინას იმერეთში დაუნიშნავს, იგი უარს იტყვის მეფობაზე და ოსმალთა წინააღმდეგ სამსახურით თავის წინანდელს მოქმედებას დააფიწყებინებს. ამ წინადადებას ყურადღება არ მიაქციეს და მიაწერეს მეფის ვერაგობას. ამასთანავე მისდევდნენ ფეხ-დაფეხ და 17 აგვისტოს გაჰფანტეს იმერლები გოგს, შემდეგ განათავისუფლეს გარნიზონი, დამწყვდეული სოფ. ჩხერში, და გაჰფანტეს რაზმი იმერთა და თურქთა სოფ. ბაღდაღთან.

ენკენისთვის დამდეგს იმერეთი აღელვებულ რაზმთაგან გაიწმინდა. სოლომონ მეფე, თანამოზიარეთა მცირედის რიცხვით, გაჩერდა ხანის ხეობაში ოსმალეთიდან მომავალ ჯარის იმედით. ტორმასოვმა არ იცოდა, რა ხდებოდა იმერეთში, რადგან მისი კურირები დატყვევებულნი იყვნენ აღისა და ვახანის გზაზე. ერთის მხრივ იმერლებმა სამსახური გაუწიეს მთავარ-მართებელს,—რომ მის ქალაქებს დანიშნულებსამებრ არ მიალწვიენს,—იმით, რომ ტორმასოვის ზოგს ბრძანებას შე-

ედლო ორბელიანსა და სიმონოვიჩის შუა შუღლი ჩამოგდო და ერთუფლოზის მაგივრად რუსთა საენებლოდ ორუფლობა დამყარებულიყო. მხოლოდ სექტემბერში მიუვიდა როზენს ოთხჯერ ამაოდ მიწერილი და გზაში იმერთა მიერ დაჭერილი ბრძანება, რომლის ძალითაც როზენს კომანდობა უნდა გადაეცა ორბელიანისთვის და თვით დაბრუნებულიყო ტფილისს. ამ განკარგულებას მოუსწრო პეტერბურგიდან უმაღლესმა ბრძანებამ, რომ როზენი განთავისუფლებულ იქმნა სამართალში პასუხის-გებისაგან. ამიტომ ტორმასოვმა მიულოცა მას კეთილად მისი საქმის დაბოლოვება და დაავალა იმერთში უფროსად დარჩენა. მაგრამ გვიანდა იყო: როზენი ტფილისთან იყო მოახლოებული, ხოლო მის მოადგილედ იმერთა დასამშვიდებლად დარჩა სიმონოვიჩი, რადგან ორბელიანმა, ვითომ-და ავადმყოფობის გამო, უარი სთქვა იმერთში რუსის ჯარის უფროსობაზე.

აღელვებული ქვეყნის დასამშვიდებლად, ტორმასოვის აზრით, საჭირო იყო იმერთა რაზმების დამარცხება კი არა—თვით მეფის დამორჩილება. ამ მიზნის მისაღწევად სიმონოვიჩს ურჩევდა იგი ეხმარა საშუალებად მახვილი, ოქრო, ძალა და ყოველივე ხრიკი. ბრძანება ამგვარის შინაარსისა არა ერთხელ ჩაუვარდა სოლომონს ხელში და ამიტომაც იგი ექვის თვალით უყურებდა სუყველას, მშვიდობიანად ვერსად გაჩერებულიყო, ელანდებოდნენ გამცემლები და ორგულნი. იგი ერთს ადგილას არა დგებოდა, ბინას იცვლიდა ისეთის სისწრაფით, რომ სიმონოვიჩის ცდა—მოესწრო სადმე მეფისთვის, ამაოდ რჩებოდა. მეფე გამაგრდა ხანის ხეობაში; შესავალი ამ ხეობაში შეჭკრეს, დაბურული ტყე იცავდა მეფის სადგურს, რომელსაც 1500 კაცი ახლდა. სიმონოვიჩმა მაინც გაბედა მისი შეპყრობა: მაიორის უშაკოვის მოთავეობით რუსის კომანდა დაეცა ხანის ხეობას, მიანგრია შესავალი და გაჰფანტა მეფის მცველნი. თვით მეფე კი მაინც ხელში ვერ ჩაიგდეს და გაეპარათ: 25 ენკენისთვის მომხრეთა მცირედის რიცხვით იგი გაიქცა ახალციხისკენ. ასე გა-

თავდა ეს მეორე აღელვება იმერეთში. რუსებმა დაჰკარგეს ამ ბრძოლაში 20 აფიცერი და 392 სალდათი მოკლული და დაჰკრილი. ტორმასოვმა მანიფესტით გამოაცხადა იმერეთის შეერთება რუსეთთან და აშურებდა სიმონოვიჩის სწრაფად მოეწყობა იმერეთში გამგეობა, მსგავსად ქართლისა

ამავე დროს ტორმასოვი ზრუნავს განდევნოს იმერეთიდან სამეფო სახლის წევრნი, რომელთაც შეეძლოთ ხალხზე ცუდი გავლენით ემოქმედნათ. სოლომონ მეფის ცოლი მარია კაციას ასული, დაი მისი მარია (მაია), მეუღლე მელქისედექ ანრდონიკა შვილისა, და ქალი სოლომონ პირველისა დარეჯანი გაგზავნეს ვორონეჟს. დანარჩენნი წევრნი გადაიყვანეს საცხოვრებლად ტფილისში და, მათ შორის, ჭკუნაკლები ბატონი შვილი დავითიც, რომლის დარჩენა ქ. ქუთაისში ტორმასოვმა არ შეიწყენარა, იმ აზრით, რომ იმერლები მიუღდგებიანო მას და მიეცემათ აღელვების მიზეზი. გენ. ტორმასოვი აპირებდა აღელვების მოთავენი თავად-აზნაურთაგანნი გაეგზავნა ციმბირში, ხოლო მანვე პირნი გადაესახლებინა იმერეთიდან. მაგრამ ამ განკარგულებას წინააღმდეგა სიმონოვიჩი: ასეთი დასჯა ნაყოფს ვერ გამოიღებს და შემოერთებული ხალხის ნდობას დაეკარგავთო; ოჯახის მამის გაციმბორება აღძრავს მის შვილთა შორის უკმაყოფილებას და მანვე მოქმედების სურვილს გამოიწვევსო. ტორმასოვი დაეთანხმა სიმონოვიჩის წინადადებას და აპატივა ყველას, და ისინიც კი გაანთავისუფლა, რომელნიც მეფეს გაჰყვნენ და ოთხის თთვის განმავლობაში დაბრუნდებოდნენ იმერეთში. ვინც ამ ვადით არ ისარგებლებდა, მათი მამული სახელმწიფოდ დაიდებოდა და პატრონები სახელმწიფო მოღალატედ იქნებოდნენ გამოცხადებულნი. ერთი ნაწილი ჯარისა დაანარჩუნოს იმერეთს მშვიდობიანობის დასაცველად, ხოლო მეორე კი გაიგზავნა ახალციხისკენ, რომლის საზღვარზეც ტორმასოვი იდგა შეიარაღებული და საბრძოლველად გამზადებული.

მეფე სოლომონ გაიქცა ახალციხეს, რომ ოსმალთა მო-

შეგლე ჯარით დაბრუნებულიყო იმერეთს. ახალციხის ქალაქი ჩირაღდნით გაანათეს, როცა მეფე იქ მივიდა. ხაზინიდან ფაშას ეძღეოდა ფული *) მეფის დასახვედრად. მაგრამ რაკი რუსის ჯარი ახალციხის სათაშოში შევიდა, მეფე წავიდა ერევანს. ახალციხეში დარჩენილნი თავადნი, და მათ შორის ზურაბ წერეთლის შვილი სვიმონიც, არა სპობდნენ კავშირს მეფესთან და დაბრუნების იმედს აძლევდნენ. რაკი სპარსეთმა ვერაფერი თანაგრძნობა ვერ გამოუცხადა სოლომონს, იგი დაბრუნდა ახალციხეს და აქედან დირბის არქიმანდრიტის ბენედიქტეს ხელით გამოუგზავნა ტორმასოვს წერილი, რომლითაც სთხოვდა, — მეფის ოჯახი და იმერეთში დარჩენილი ნივთები ახალციხეში გამოესტუმრებინა. ამავე შინაარსის წერილი ტორმასოვს მოუვიდა თავ. ლეონიძისაგანაც. ამ წერილების მომტანმა პირადად გადასცა მთავარ-მართებელს, რომ სოლომონი თანახმაა დირბში მოვიდეს, თუ ტფილისიდან გაქცევისთვის არ დასჯიან და სრულიად ეპატივება იმპერატორისაგან წინანდელი საქციელი. ტორმასოვმა გამოუცხადა, ის უბედურება, რომელიც სოლომონს ეწვია, დაატყდა მას თავისივე ბრალითო. რაც შეეხება ნივთებს, მათ მოსაპოვებლად მიიღო ზომა. იმერეთში დაბრუნებაზე ტორმასოვმა თავ. ლეონიძეს კი გადაკიბვით რაღაც მისწერა და გადაწყვეტილი აზრი არ გააგებინა. ამ წერილებს მთავარ-მართებელმა დაადევნა პოლკოვნიკი ბელეცოვი და არქიმანდრიტი ბენედიქტე, რომელნიც წავიდნენ ახალციხეს, რომ მეფეს ჩააგონონ საქართველოში დაბრუნება. ბელეცოვი პირადი ნახვის დროს მას უნდა დაჰპირებოდა იმპერატორის წყალობას და წარსული მოქმედების დავიწყებას. ბენედიქტეს დაავალა მეფე მართალს გზაზე დაეყენებინა და გადაეცა მისთვის წერილი, სადაც იგი უწონებს სოლომონს სინანულს და არწმუნებს, რომ იგი მოუტანს მას ბედნიერებას. მთავარ-მართებელი არწმუნებდა, რომ მი-

*) „კრებული“ 1872 წ., № IX—XII, გვ. 29.

იღებს იგი სოლომონს ღირსეული პატივით და, თუ არ ისურვებს დაზავს, მის სახლის გარს არც ერთ სალდათს არ დააყენებს. სოლომონმა მაინც არ დაიჯერა ტორმასოვის დაპირება და აღთქმა.

დატოვებული იმ პირთა მომეტებული ნაწილისაგან, რომელიც მას გაჰყვა იმერეთიდან, დაობლებული თავ. სოლ. ლეონიძეს სიკვდილის შემდეგ (ახალციხეში), მეფე სოლომონი გამოვიდოდა ერთი საფაშოდან მეორეში და ეძიებდა ბედნიერების ვარსკვლავს. ახალციხიდან იგი წავიდა აზრუმს, სადაც სულთანმა დაუნიშნა მუდმივი ბინა. ხოლო შეწუხებული აზრუმელი ფაშის მიერ, ტორმასოვის ჩაგონებით, მეფე, შვიდი წლის ტანჯვის შემდეგ, 1812 წ. გამოიპარა ტრაპეზონს ღამით. აქაურმა ფაშამ ოსმან-ხაზინადარ-ოღლმ, რომელიც ქართველ თავადთაგანი იყო, კაი პატივით მიიღო, მაგრამ ბედმან არ არგუნა მაინც სამშობლოში დაბრუნება და სამკვიდრო სამეფოს დაბრუნება. 7 თებერვალს 1815 წ., იმერეთიდან ძალიან შორს, ოსმალეთის ქალაქს ტრაპეზონს, განუტევა მან ტანჯული სული 42 წლისამ. დაიმარბა იქაურს ბერძენთა ეკლესიის-გალავანში, სადაც უბრალო ძველზე ქართულად აწერია: „საფლავსა ამას შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლომონ, წელი ჩ ყ ი ე.“

ჰსაჯენ, უფალო, მავნებელნი ჩემნი და ჰბრძოდენ მბრძოლთა მათ ჩემთა. (ფსალ. 34).

„მომიხსენეთ მე, ძმანო, საფლავსა ამას მდებარე მეფე სოლომონ“.

მეორე გვერდზე დაახლოვებით ამოქრილია შემდეგი:

„განმეცარცვა მე პირველ ქმნილა სიკეთე და მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემული საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაცა ვითხოვ შენდობას. 7 თებერვალს 1815 წელსა (ქარონიკონი ჩ ყ ი ე)“.

ილარიონ ქართლელი მწარე სიტყვებით აგვიწერს მეფის უკა-

ნასკნელს დღეებს: თუმცა სულთანნი *) აღუთქვამდა ტახტის დაბრუნებას და ნაპოლეონის შეტაკება იმედს უღვიძებდა სამშობლოში დაბრუნებისას, მაგრამ იმერეთიდან მოსულმა ცნობამ გული აუცრუეა ტანჯულს მეფეს ეძია მოსვენება საქართველოში. თავად-აზნაურობა უთვლიდა მას ტრაპიზონს, რომ ნულარ იფიქრებს იგი სამეფოში დაბრუნებას ოსმალეთის ჯარით. და მეფემაც დალია სული უცხოეთში, დანატრულგბულმა სამშობლოს ცასა და თანამემამულეთა ნახვას.

ასე ტრადიკულად **) გაათავა თავისი სიცოცხლე მეფემ, რომელიც გამსჭვალული იყო სიკეთე მოეტანა ქვეყნისთვის და სამსახური გაეწია ხალხისთვის. თუმცა რუსული წყაროები სოლომონს ასურათებენ, როგორც სუსტი ხასიათის კაცს, ორგულსა და თავის მრჩეველთა ხელში სათამაშოს, ჩვენ მაინც საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იგი აღფრთოვანებული იყო საქვეყნო აზრით, გარემოებათა ვითარებას შეძლებისამებრ ებრძოდა, თვალთა საზარისი კარგად უჭრიდა და ძლიერ მოპირდაპირესთან შეტაკების შედეგი ნათლად წარმოდგენილი ჰქონდა. ამით აიხსნება ერთსა და იმავე დროს მისგან რუსებთან კავშირით შეკვრა და ოსმალეთთან მისვლა-მოსვლის გახშირება. ორს ცეცხლს შუა მყოფი მეფე გადაიხრიდა ხან ერთსა და ხან მეორე მხარეს, იმის მიხედვით, თუ საიდან გამოელოდა მეტს სიკეთესა და სარგებლობას. იგი ირყეოდა იმიტომ კი

*) სულთანს აცნობა მეფემ თავისი მოსვლა ტრაპიზონს გაპირების გამო, აზრუმის ფაშას სულთანმა თავი მოაკვეთინა.

**) ტრაპიზონში იმ ეკკლესიას, სადაც დაიმარხა სოლომონ მეფე, მან შესწირა ოქრათ მოქედილი ბერძნული სახარება, რომელსაც აწერია: „შეიწირე, წმ. გიორგი, აქა მდებარე სრულად იმერთა მეფე ძე ქართლისა მეორე სოლომონისა მიერ წმ. ესე სახარება“. მეორე გვერდზე, სხვათა შორის, მოხსენებულია მეფის მოძღვარი მღვდელი იესე ყანჩაველი, მონა და მოსამსახურე მეფისა.

არა, რომ ხასიათის სიმტკიცე აკლდა, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ დროთა ვითარების შესაფერს დასკვნას დასდგომოდა.

ნდობა და სიყვარული, რომელიც მოპოვებული ჰქონდა მას ხალხში, ამტკიცებს, რომ იგი არ იყო ჩვეულებრივი ბატონი, კერძო ინტერესით აღსავსე, — მას ხელმძღვანელობდა იმერეთის კეთილ-დღეობა, და თავის ძალ-ღონით, შეგნებითა და მოუდრეკელობით ემსახურა მას სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდის. დედა-აზრად მისის მოქმედებისა შეიქმნა სურვილი დამყარდეს ძლიერი შეერთებული სამეფო დასავლეთ საქართველოსა და შემდეგ განმტკიცებულის წეს-წყობილებით თავისი გავლენა გადაიტანოს აღმოსავლეთ ივერიაზედაც.

თუმცა დღენი თვისნი მან ბრძოლაში გაატარა — ჯერ ტახტის მამდიებელთან, კონსტანტინე ბატონიშვილთან, შემდეგ სამეგრელოს მთავართან და ბოლოს — რუსის მთავრობასთან, მაინც იგი პოულობს დროს ჩაუყაროს მტკიცე საფუძველი სახელმწიფო გამგეობას. ჩვენამდე მოღწეული დოკუმენტები მოწმობენ, რა დაწყობილება შემოიღო სოლომონ მეორემ სამსახურის საქმეში.

უფროსი პირი მეფის კარზე იყო სახლთხუცესი. ეს თანამდებობა ეკუთვნოდა ზურაბ წერეთელს. უპირველესი მისი მოვალეობა იყო გაწერა და მოგროვება სახელმწიფო ხარჯისა, რადგანაც მას ეკუთვნოდა მეთავედი ნაწილი. ამას გარდა, მებაჟენი მიუტანდნენ საჩუქრად ორსა ან სამ ქისსას *) წელიწადში. მეფის ნაბოძებიდან ყმათ სახლთხუცესს ეკუთვნოდა თითო კომლზე თითო ხარი. სახლთ-უხუცესობა რჩებოდა ერთს გვარში, თუმცა ხშირად მემკვიდრეობით იგი არ გადადიოდა მამისაგან შვილზე.

სახლთხუცესი გამგებელი იყო ყველა სახელმწიფო საქმეებისა. იგი თვალ-ყურს ადევნებდა მეფის შემოსავალს, რომელსაც შეადგენდა: 1) იჯარებიდან 1809 წ. 97 ქისსა, ანუ

*) ქისსა — 500 ოსმალური პიასტრია.

20,000 მან., 2) საურნე—თითო კომლზე ორი მარჩილი *), 3) საუდიერო—კომლზე ექვსი ბათმანი ხორბალი (ბათმანი=11 გირვანქა), ან-და 15 ბათმანი ღომი და 120 თუნგი ღვინო. მთელს სოფელს შეაწერდნენ აგრეთვე პირუტყვს ისე, რომ ათს კომლზე მოდიოდა ერთი ძროხა და რამდენიმე ცხვარი და ქათამი. სახასო ყმათ ეღვათ გადაუწყვეტელი ხარჯი, მათ შეაწერდა სახლთხუცესი „თავის შეხედულობით“. 4) მეფის შემოსავალს შეადგენდა აგრეთვე ჯარიმა: ქურდს ერთმეოდა ერთი—ხუთად. ამ ხუთი ნაწილიდან ორი შეირიცხებოდა სახელმწიფოდ, ორი წილი ეძლეოდა უხუცესს; 5) ქონება უმემკვიდრედ ამოწყვეტილისა შეირიცხებოდა სამეფოდ **). ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ კერძო საკუთრება მეფისა და სახელმწიფო ქონება როდი იყო განსაზღვრული—ორივე მეფის სარჩო იყო. დედოფალს შემოსავალი ჰქონდა საკუთრად: 12 ქისსა და 274 კომლი აზნაური და გლეხი. მისი შემოსავალი არ აღემატებოდა 2000 მ.; ბატონიშვილებს ჰქონდათ საკუთრება—საბატონიშვილო.

მეფის ქონების გამგებლობისათვის სახლთ-ხუცესს ჰყავდა თანაშემწენი: 1) ხაზათ-უხუცესი. ამ თანამდებობაზე ამოირჩეოდა ყოველთვის თავადი ნიჟარაძეთაგანი. ის იგზავნებოდა ხორბლისა და ღომის მოსაკრებად, თითონვე იყო მოვალე მის შენახვისა და ამ შრომისათვის მას ეკუთვნოდა მეთადი ნაწილი; 2) მეღვინეთ-უხუცესნი: სვიმონ წერეთელი და ერთი იოსელიანთაგანი; ესენი აგროვებდნენ და ინახავდნენ ღვინოს, რისთვისაც მათ ორივეს ერთად მიეცემოდათ მეთადი; 3) მე-

*) სოლომონ მეფის დროსაო,—უამბობს მოხუცი ს. მერკვილაძეს („რაქა“, გვ. 671),—გადასახადი თვითოეულ ოჯახზე ორი აბაზი იყო, მეტი ჩვენ არა ვიცოდით-რაო. მხოლოდ ხან და ხან სოფელზედ თითო თაინს (ძროხას ან ხარს) მოჰკრეფდნენ ხოლმე მეფის და მის ამაღის გამაპასინძლებლად.

**) ფურცელაძე. „Груз. двор. грамоты“, გვ. 54.

სტუმრეთ-უხუცესი: ამ თანამდებობაზე ირჩევდნენ იოსელი-
ანთაგანს, და ან საყვარელ მისთაგანს. ესენი მოაგროვებდნენ
პირუტყვსა, რისთვისაც მათ ეძლეოდათ ტყავი და თითო ბა-
თმანი ხორცი თითო ძროხაზე.

მეფესთან იყვნენ შემდეგი თანამდებობის პირნი: 1) მორ-
დალი ანუ ბეჭდის შემნახავი (ავალიშვილთაგანი). სიგელზე
ბეჭდის დამსმელს აძლევდნენ ხუთს მარჩილს კომლზე და იჯა-
რიდან თითო მანეთზე ოროლ გროშს; 2) მალფეთ-უხუცესი
(წერეთელთაგანი): მათ ებარათ სახელმწიფო ფული და ქო-
ნება; იღებდნენ მეთედს საჩუქრის გაცემის დროს *); 3) ფა-
რეშთ-უხუცესი (აზნ. აბაშიძეთაგანი). ებარა მათ საჭმელ-სას-
მელი მეფის სახლისა; ეძლეოდათ საჩუქარი მეფის ნებით და
მეთადი მეფისაგან ნაბოძები ტანისამოსისა, მეფის ძველი სა-
ლაშური ტანისამოსი, ქვეშაგები, ხალიჩები, ალთაფი, ტაშტი
და სხვ.; 4) მეჯინიბეთ-უხუცესი (თავ. აბაშიძეთაგანი): ეძლე-
ოდათ მეთადი მეფისაგან განსაჩუქრებული ცხენი; მეფის ჯო-
გიდან კვიცი და თვალ-წამხდარი ცხენები; მეფის ომში და
ნადირობაში გამონაცვალი ტანისამოსი და ძველი უნაგირი;
5) ბაზიერთ-უხუცესი (აზნ. ყოჩხევთაგანი): ამას ებარა მეფის
მიმინო, ქორი, ბაზიერი და სხვ.; 6) მეძალღეთ-უხუცესი (თავ-
დგირიძეთაგანი), რომელსაც ებარა მეფის ძაღლები. ამ ორს
მოხელეს ჯამაგირად ჰქონდათ მეთადი ფრინველისა და სხვ.
სტავისა, რომელიც გროვდებოდა ქორთა და ძაღლთა საზრ-
დოდ. რასაკვირველია, როგორც თავ. ზურაბ წერეთელი სწერს,
ჰქონდათ საერთო მოხელეებს სხვა სარგებლობაც, მაგალითად,
მომატებულს ხარჯს აგროვებდნენ და ან მეტად აფასებდნენ
მეფის ნაჩუქარს, რათა მეტი სარგებელი მიეღოთ, ხშირად ძა-
ლად აფუჭებდნენ ქეჩებს, და სხვ. სოლომონ მეფის დროს იმე-

*) დედოფლის მამულებს ყურს უგდებდა ბოქაულთ-უხუცესი ვახუ-
შტი წერეთელი, რომელსაც ამ თანამდებობიდან ჰქონდა დამტკიცებუ-
ლი შემოსავალი. („Двор. грамоты“).

რეთი ექვს მახრად იყო გაყოფილი. სამოქალაქო გამგებლობისათვის: ვაკე, ოკრიბა, საჩხეიძეო, არგვეთი, რაქა და ლეჩხუმი. სამოურავონი იყვნენ: 1) ქუთაისისა (თავ. წულუკიძეთაგანი), 2) საჩხერისა (თავ. წერეთელთაგანი), 3) ლომსიათხევისა (აზნ. მაჭავარიანთაგანი), 4) ხონისა (აზნ. აბულაძეთაგანი), 5) საპაიჭავოსი (თავ. ლორთქიფანიძეთაგანი), 6) საჯავახოსი (თავ. ლორთქიფანიძე), 7) საჭილაოსი (აზნ. კორძია), 8) ფარცხანაყანევისა (თავ. ნიყარაძე), 9) გეგუთისა (თავ. იაშვილი), 10) რიონისა (აზნ. მესხი), 11) ვარციხისა (თავ. წერეთელი), 12) სიმონეთისა (აზნ. კლდიაშვილი), 13) მუხურისა (აზნ. საყვარელიძე), 14) საზანოსი (თავ. ავალიშვილი), 15—16) საქარისა და კვარისა (თავ. აბაშიძე), 17) მანდისა და ხიდის-კარისა (თავ. ლეონიძეთაგანი), 18) გალულისა, ღერბისა, ჭადრათისა (თავ. ჯაფარიძე), 19) ჭყვიშისა (თავ. გელოვანი) და სხვა. დასახელებული მოურავნი ცხოვრობდნენ ან მეფის ციხეში, ან საცა სახასო ყმანი იყვნენ.

საეკლესიო მამულების მოურავებად ირჩეოდნენ ეკკლესიის ნება-დართვით. მოურავი შემოსავალს გაჰყოფდა ხშირად იმდენ ნაწილად, რამდენი ოჯახიც იყო იმათ გვარში. მოურავს შემდეგი სარგებლობა ჰქონდა: მოგზაურობაში სასმელ-საჭმელი ეძლეოდა მოუკლებლივ და სახლში ძღვენი. სარგებლობდა ამორჩევით ერთი სახასო გლეხით, რაც დებულება იყო. ქვრივების საჩქემო ეკუთვნოდა მას. მოურავს მოუხნავდნენ, დაუთესავდნენ და მოუმკიდნენ; ეძლეოდა მსახური და მეფის ნაჩუქარიდან მიეცემოდა რამდენიმე ნაწილი.

ქუთაისის მოურავს საზრდოდ ჰქონდა: იჯარების შემოსავალი მარილისა, თევზისა, საქონლისა, საქმის გარჩევისა. მას ეკუთვნოდა სარდლობის ხარისხი. სამართალს აწარმოებდნენ მღვანებენი ან სახლში, ან „ჩრდილოვან ხის ქვეშ“. სამოქალაქო საქმე განირჩეოდა ფიცით *): უნდა დაეფიცნა პასუხის

*) ფურცელაძე. „Груз. крестьянскія грамоты“, გვ, 104.

მგებელს რამდენიმე თანამოფიცარიოთა, რომელნიც თანასწორნი უნდა ყოფილიყვნენ მოჩივრისა ხარისხით. ათს მარჩილად ღირებულს სავანზე საჭირო იყო ერთი თანამოფიცარი, ოცს მარჩილზე—ორი და სხვ. ვინც ვერ იქირავებდა საჭირო რიცხვს მოფიცართა, ის გამტყუნდებოდა. შეადგენდნენ პატარა ბარათს და აქვე აძლევდნენ გამართლებულს მხარეს. როცა ირჩეოდა საქმენი გაცარცვისა, მკვლელობისა, ტყვეთა გასყიდვისა, მაშინ მდივანბეგნი მოიწვევდნენ მოწმეთა და ქეშმარიტების დასამტკიცებლად დამნაშავეს თავს ამართლებინებდნენ გახურებულის რკინით, მდულარე წყალითა და ხმაღში გასვლით. რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონით კაცის მკვლელს დიდი ჯარიმა ედვა ფულად, ამიტომ სხვანაირ მიუწყობდნენ: 1) ვინც წინაღვე განზრახვით მოჰკლავდა კაცს, მას დასწვამდნენ, ან ცოცხალს დამარხავდნენ და მოკლულის სასარგებლოდ ფულსაც ახდევინებდნენ. 2) ვისაც გაეკიდნა სამზე მომატებული ტყვე, მას ორივე ხელ-ფეხს მოსჭრიდნენ; სამზე ნაკლების გამყიდავს—ან ხელს, ან ფეხს მოსჭრიდნენ. ნაქურდალი ერთი ხუთად გადახდებოდათ. ქურდებისა და ავაზაკების პოვნა ვალად ედოთ ღვეისთავთ (თავ. ბარათაშვილთ), რომელნიც იღებდნენ ჯარიმის მეხუთედს. სამოქალაქო საქმე დაბოლოვებული ჯარიმის გამოართმევით აღსრულებაში მოჰყავდათ ბოქაულებს. ამათ ეკუთვნოდათ მეათედი მამულის ფასისა ან ჯარიმისა: თითო აბაზი მოფიცარზე, თითო ოჯახიდან საურის აკრეფაზე ცამეტი ფარა. ამ შემოსავლიდან ბოქაულთ-უხუცესი აძლევდა ნაწილს ბოქაულებს. უკმაყოფილონი დიამბეგთა განაჩენით, ჩივობდნენ მეფესთან. მეფე კვალად გაარჩევინებდა საქმეს და ხან თითონ აპატიებდა დამნაშავეს სიკვდილით დასჯას.

სოლომონ მეფის დროს იყვნენ სამნი სარდალნი. უფროსს მათ შორის, თავ. ქაიხოსრო წერეთელს, ჰყავდა განმგებლობაში ჯარი ახლადელის შორაპნისა და რაჭის მაზრისა. იმას ჰქონდა ორი ბაირალი: ერთი მწვანე აბრეშუმის ფარჩისა წმ.

გიორგის ხატით *), მეორე—წითელ ადგილიანი ფარჩისა და ზედ გამოხატული ჯვარცმა იესო ქრისტესი; ოკრიბის სარდალს თავ. აგიაშვილს ჰქონდა თეთრი და ჩალის ფერი ბაი-რალი, ზედ გამოსახული ჯვარით მზე-მთვარით; ჯარი ვაკისა (ქვემო იმერეთისა) ებარა თავ. სვიმონ წულუკიძეს თავის ბაი-რალით. ვინც ომში მოერიდებოდა სამსახურს, მას ყაბალახის მაგივრად დასურავდნენ ლეჩაქს; ვინც ახირებით უარს ჰყოფდა ომში წასვლას, მას ჩამოართმევდნენ ყმას. ღირსეულთ სამსახურისთვის ასაჩუქრებდნენ თოფით, ცხენით, თანამდებობით. მაგრამ ომში უფრო საშოგრისათვის მიდიოდნენ, დავლის მოსაპოვებლად, რასაც მეფე ვახტანგი დაწვრილებით განმარტავს. თუ წაღებული საგზალი თვითოეულს თავისთვის არა ჰყოფნიდა. მოჰკრეფავდნენ გარეშემო მდებარე სოფლებში, უთანასწოროდ, ვინც შეხვდებოდათ. მშვიდობიანობის დროს ჯარს დაითხოვდნენ და რჩებოდნენ მხოლოდ მეფის გუშაგნი. ზოგ-ზოგს ციხეში ეყენათ ჯარი და ზარბაზნებიც ბოლოს დროს იმგვარს ციხეებში, როგორიც იყო კვარის ციხე, ჩხერი, ნაგორევი, ხოტევი და სხვ.

ასეთი ცნობებია იმერეთის სამეფოს გამგეობაზე დაბეჭდილი ჟურნალს „ცისკარში“ (1860 წ., წიგნი პირველი).

სოლომონ მეფის სახელმწიფო მოქმედებას ასურათებს აგრეთვე ჩვენამდე მოღწეული გუჯრები და სიგელები. იგი ცდილობდა სიყვარული მოეპოვებინა დიდ-კაცობისა და ხშირად თავის ინტერესს ანაცვალებდა მათ გაძლიერებას. აჩუქა 1789 წ. თავ. ნიკოლოზ წერეთელს, სამეფო სახლის ბავშვობიდან თავგანწირვით მოსამსახურეს, ბერის ბართაშვილის მამული, რომელიც კანონით ეკუთვნოდა თვით მეფეს. ასევე მოიქცა 1792 წელს, როცა მერაბ ნიჟარაძეს გადასცა ზაალ ნიჟარაძის მა-

*) სტეფანოს სიუნიქელი, სომხეთის ისტორიკოსი XIII საუკ., ამბობს, რომ ივერიის მეფეს დროშა ჰქონდა თეთრის ფერისა წითელის ნიშნით, ხოლო ორბელიანთ გვარს—წითელი დროშა თეთრის ნიშნით.

მული, თუმცა იგი მეფეს უნდა რგებოდა, რადგან პატრონს მემკვიდრე არ დარჩა. მამულებით დაჯილდოების გარდა, სამსახურისთვის სოლომონმა ღირსებით ამიღლებაც იცოდა. ანდრია პარიამაშვილს, მოზდოკელს ვაჭარს, აზნაურობა უბოძა. 1806 წ. დაუმტკიცა აზნაურობა ვასილ ხუციშვილს, რომელიც 1780 წ. გაჰყვა რუსეთს კათოლიკოსს და სარდალს თავ. ზურაბ წერეთელს, მეფის ელჩებს იმპერატორის წინაშე. დიდი მწყალობელი იყო სახლთ-ხუცესის თავ. ზურაბ წერეთლისა *). ამას და ამის ძმისწულს სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს ჩამომავლობით დაუმტკიცა 1805 წ. ყმა და მამული რაჭის ერისთავისა. ყმების გადასახადის შემსუბუქებაზედაც უზრუნავს მეფეს. მან გაანთავისუფლა 1809 წ. გლეხნი ბერიაზალაშვილნი სახელმწიფო ჯარიმისა და ხარჯისაგან; ღვინო, ღომი და ფრინველი აღარ ედოთ ვალად მამის სუფრაზე მისატანად. მწყალობელი იყო იგი ეკლესიისა და სასულიერო წოდებისა: კარის ეკლესიის მღვდელს იესე გრიგოლაშვილს დაუბრუნა ცხენი, მოპარული ჩხეძისაგან, და ამასთანავე მოპარვისთვის დასაჯა ქურდი მით, რომ მისი ყმა და მამულიც მას უბოძა (1797 წ.). სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს 1800 წ. უბრძანებუ მეფე: „თუ გიყვარდე, ერთი მოჯალაბე უშოვი და აჩუქე დეკანოზს ოქროპირსაო“. 1797 წ. დაუმტკიცა იერუსალიმის ეკლესიას მამული და გადასახადი, რომელიც წინაპართ დაედოთ იმერეთის სოფლებისათვის. ასეთივე გუჯარი განუხლა ბიჭვინთის ეკლესიას. საყურადღებოა, რომ მეფე სრულს თავსუფლებას აძლევდა სარწმუნოების მაქადაგებლებს. 1803 წ. იგი აძლევს კათოლიკეთა პატერებს სიგელს, რომლითაც მათ ეძლევათ ნება მოაქციონ ჰაპის ერთგულად სუყველა, ვისაც კი სურვილი აქვს. ამგვარი მრავალღირსე-

*) 1803 წ. მეფემ გაგზავნა იმპერატორ პავლესთან აზნაური ნონია ბანდურაშვილი გამოსათხოვად ეკატერინე მეორისაგან ზურაბ წერეთლისთვის დაპირებულ 18,000 მან.

ბიანი მეფის სიკოცხლე მოისპო უდროოდ უცხო ქვეყანაში, პატივ-ახილი და დაეწყებული.

სათხოვარი მუხლები, უქვეშევრდომილესად წარდგენილი საჟმალღესო დასამტკიცებლად, შემდეგი იყო *):

1) მე სოლომონ, ბაგრატიონთა ჩამომავალი, მეფე სრულიად იმერეთისა და კანონიერი მფლობელი იმერეთის სამეფოსა, ამ აქტის ხელმოწერის დღიდან, ფიცითი დაპირების აღსრულების შემდეგ თვით და ყოველი ჩემი კანონიერი მემკვიდრეებით და სრული ჩემი სამეფოთი ვენდობი სამკვიდრო და ერთგულს ყმობას და ქვეშევრდომობას უმაღლესის სრულიად რუსეთის სახელიწიფოს აწ ბედნიერად მფლობელს უფუგანათლებილესს და უჟმორქმულესს დიდს ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პავლოვიჩს, თვითმპყრობელს სრულიად რუსეთისას და მისს მაღალს მემკვიდრეებს.

2) მეორე მუხლში სოლომონი ითხოვს, რომ იმპერატორმა წყალობა მოიღოს, რათა იგი, ძენი მისნი და, თუ მამრობითი მემკვიდრე არ მისცა ღმერთმა, მის შემდეგ ბატონიშვილი კონსტანტინე დავითის ძე და მის ჩამომავალნი უფროსობით აღჭურვილნი იყენენ იმერეთის მეფის უფლებებით და წინაშე იმპერატორისა ერთგულობის მოვალეობითა, რის დასამტკიცებლად გაბედნიერდეს უმაღლესი წყალობის წერილით (გრამოტით) როგორც თვით, აგრეთვე მისი ჩამომავალნი ტახტზე ასვლისთანავე დამტკიცებულ იყოს გურიის იმერეთისაგან ხელქვეითობა.

3) მეფე ითხოვს, რომ იმერეთის სამეფოში მას ეკუთვნოდეს სამარლთლის წარმოება და მიეცეს მას კანონი, რომლის ძალითაც დაისჯებოდნენ კაცის მკვლელნი, ტყვეების გამსყიდავნი, ქურდები და ავაზაკნი, რადგანაც სიკვდილით

*) ვთარგმნი რუსულით და მომყავს მუხლების შინაარსი წიგნიდან „Акты кавказ. археогр. ком.“, т. VI, дополн. и приложение ко 2 части, № 48. ეს ხელშეკრულება დაიდო ციციანოვის დროს.

დასჯა რუსეთში აკრძალულია, გენერალ ციციშვილის სიტყვითაო.

4) ითხოვს რუსის ჯარს იმერეთის მტერთაგან დასაცველად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

5) თუ ოქრო-ვერცხლისა და სხვა მადნების შემუშავება დაიწყება, ნუ მოაკლებს იმპერატორი მას იქედან შემოსავლის ნაწილის წყალობას;

6) ახალ გაშენებულ ქალაქის შემოსავლიდანაც ნაწილი მომეცესო.

7) ამ თხოვნის სანაცვლოდ ვპირდები ერთგულებას იმპერატორსაო.

8) რუსის ჯარს ვაღდებული ვარ ავუშენო და გავუთბო სახლიო.

9) ამ ჯარს უნდა ვაძლიოთ პური, ღომი, ქერი, თივა იაფ ფასადაო.

10) მადნების შესამუშავებლად იაფ ფასად ვუშოვნო მუშებსაო.

11) თუ იმერეთის ტყე გამოსადეგი იქმნება რუსის ფლოტისთვის, იგი არ აუკრძალავს ტყეში სარგებლობას იმ ხეებით, რომელსაც რუსეთის აფიცრები აირჩევენ. ხოლო ხეების მოსაჭრელი და გასატანი ცოტაოდენი უნდა მეფის სასარგებლოდ გადაიხადონო.

12) დადიანის სამფლობელოდან წამოყვანილ ტყვეებს დავაბრუნებ და მის მამულზე პრეტენზია არ მექნებაო.

13) გავწმენდავ გზას ქართლისკენ, ოდიშ და ფოთისკენ და კარგად შევინახავო.

14) კონსტანტინე დავითის ძეს ვუთმობ მამულს, რომელსაც ეწოდება საბატონიშვილო.

15) მეფე ითხოვს, რომ ბატონიშვილი ან ქართლში, ან რუსეთში გადაასახლონ, მისცენ შესაფერი განათლება და იმერეთს მოაშორონ მიზეზი აღელვებისა.

16) ნავთ-სადგურებიდან ქართლში იმერეთზე გატარებულს

საქონელზე ბაჟს არ აიღებს, ამის მაგივრად ითხოვს რუსეთის საბაჟო შემოსავლიდან დანიშნულს ნაწილსა.

17) გადასვლა იმერეთიდან ქართლში აკრძალულ იქმნას. ამ მუხლებს ხელს ვაწერ და ფიცით ვპირდები იმპერატორს ერთგულებასო.

ფიცი მასთან მიიღეს თავადებმაც, სახლთ-უხუცესმა ზურაბ წერეთელმა, სარდალმა ქაიხოსრო წერეთელმა და სხვ.

ახალი შეკრულობის მუხლები ტორმასოვის დროს იყო შემდეგი:

1) ჩვენ, მთელის იმერეთისა და სხვათა მეფე სოლომონ II, არჩილის ძე, მემკვიდრეობით მფლობელი უძველესის იმერეთის სამეფოთისა, ბაგრატიონთ შთამომავლობისა, აღვიარებთ უდიდებულეს რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორის ალექსანდრე I პავლეს ძის უზენაეს უფლებას.

2) პირობას ვსდებთ ახალის ქრისტიანულის ფიცით, რომ ერთგული ვიქნები მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობისა.

3) ამ ხელშეკრულობის დამტკიცების დღიდან, მივიღებ ფიცს თუ არა, ვიქნებით როგორც მე, ისე ჩემი შთამომავლობა, დიდის რუსეთის ტახტის ქვეშევრდომნი და მორჩილნი.

4) მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობის მოწყალებით, იმერეთის სამეფო ჩემს ხელში უნდა იქმნეს, და ჩემ სიკვდილის შემდეგ ჩემის შვილებისა და შთამომავლობის ხელში, ასე რომ, ყოველთვის, როცა-კი ტახტზედ ავლენ, დამტკიცებულ უნდა იქმნენ რუსეთის ხელმწიფისაგან და თან გამოცხადებულნი, რომ გურია—იმერეთის ნაწილია და ვერც ვერასოდეს განშორდება!

5) მის იმპერატორებითი უდიდებულესობის უხვის ხელის მოწყალებას ზოგიერთ შემოსავლის შესახებ არ ვიქნე მოკლებული, ასე რომ, თუ ჩემს სამეფოში რაიმე ოქროს ან ვერცხლის მადნები აღმოჩნდება, მათ დასამუშავებლად რაიმე

ქარხნები და ფაბრიკები გაიხსნება — შემოსავალში მეც ნაწილი უნდა მქონდეს.

6) პირობას ვსდებ, რომ ყოველივე მის იმპერ. უდიდებ. განკარგულება კრძალვით და მშვიდათ მივიღო.

7) თუ ჩვენს ტყეებში აღმოჩნდა ისეთი ხეები, რომელიც ხომალდების გასაკეთებლად ივარგებს, მაშინ არც მე და არც ჩემს შთამომავლობას არ გვექნეს ნება ფული ვითხოვოთ მხოლოდ მეუშის ფული, რაც ერგებათ, უნდა გადაიხადოთ და მასალას ჩემი ხალხი შავი ზღვის ნაპირას მოგუტანთ.

8) თუ რუსეთის შემოსავლიდგან რაიმე ნაწილი გვექნება მის იმპერ. უდიდებულესობ., მაშინ არც ჩვენ გადავახდევინებთ რუსეთის ვაჭრებს ბაჟს იმ საქონელზედ, რომელიც ქართლიდგან იმერეთში შემოაქვთ და ვაჭრობენ.

9) ჩემს სამეფოში ჯარი მხოლოდ 120 კაცი იდგეს, სადაც მე მსურს და როგორც თავ. ციციანოვის გადაწყვეტილობაც იყო.

10) ჩემთან ხელმწ. იმპერ. მხოლოდ ერთი მინისტრი იმყოფებოდეს, რომელსაც შეეძლება ჩემი ერთგულება დაამტკიცოს და შემდეგ ხელმწიფეს აცნობოს.

11) თუ ჯარს ესურვება ჩემს სამეფოზედ გამოვლა, მე მექნეს ნება ყოველგვარის ხარჯის მიცემისა მათთვის იმ ფასად, რომელიც უფრო შესაფერი იქნება.

12) დავადგენ, რომ დღესასწაულ დღეებში მოიხსენონ ჩემს ეკლესიებში აღექსანდრე პავლეს ძე და მთელი გვარეულობა მისი.

ამის მაგივრად უნდა მომეცეს:

1) ნება თავისუფალი მეფობისა, ღირსეულის ქვეშევრდომის დაჯილდოვება და უღირსთა დასჯა.

2) უსათუოდ დამტკიცებულ უნდა ვიქმნე მეფედ, მეფის ყოველგვარ კუთვნილებით.

3) თუ ვინმე ჩემს ქვეშევრდომთა შორის ან ჩემს ნათე-

სავებში მეფობის უარს ჰყოფს, — რუსეთის იმპერატორი უნდა დამეხმაროს და დამამშვიდებინოს იგინი.

4) თუ როდისმე მტერი დაეცემა ჩემს ქვეყანას და საჭიროებამ მოითხოვა ჯარის დახმარება, საქართველოს მთავარ-მართებელს ნება უნდა ჰქონდეს მომეხმაროს და მტრები დამძლევინოს.

5) ნება მქონდეს, როდესაც საჭიროება მოითხოვს, შიგრიკი გამოვგზავნო პირდაპირ ხელმწიფესთან, რომელსაც ჩემი წერილი პირდაპირ უნდა გადაეცეს. ნება არა ჰქონდეს არავის ჩემი გაგზავნილის კაცის დაკავებისა და ან გზიდგანვე დაბრუნებისა.

6) ჩემს მფლობელობაში უნდა დარჩეს ლეჩხუმი, რომელიც სისხლით მაქვს აღებული და რომელზედაც მაქვს ფიცით მიღებული პირობა თავ. ციციანოვისაგან.

7) ამ ხელ-შეკრულობის დიდგან არავის არა ჰქონდეს ნება უჩემოდ იმერეთიდგან ქართლში გადასახლებისა, აგრეთვე ქართლიდგან იმერეთში, თუ მთავარ-მართებლის ნება-ურთობა არ არ ექნება. ვინც გადმოსახლებულები არიან დღემდის, ისინი იქვე დარჩნენ, სადაც დღეს იმყოფებიან.

ამ ხელ-შეკრულობას ვათავებ ამით და ხელს ვაწერ, რათა ყველა აქ მოხსენებული მუხლი წარდგენილ იქმნეს მის იმპერატორებით უდიდებულესობის წინაშე და მიღებული შეუცვლელად *).

*) არქეოგრაფ. კომისიის აქტები, IV, გვ. 217.

„ცოდნა“-ს

წიგნის მაღაზიაში

ისეიღებ უოველ გვარს ქართული წიგნები და თხუხულებანი ჩვენი მკოსნათა და ძწერალთა, აგრეთვე სკოლებში სახმარებელი ქართულ-რუსული უოველ გვარს სახელმძღვანელოები.

აქვე ისეიღება: დარბაზის კეკლუცად მოსართავი, ქართველ ძწერალთა და მოღვაწეთა სურათები 30 კ.-დგან 50 კანკეკამდე.

მსურველთ დაუკონებლივ გაეგზავნება ფას დადებითაც.

მისაწართი: ტფილისი წიგნის მაღაზია „ცოდნა“.

მაღაზიის პატრონი **ზოსიკო შერვაშიაძე**,

46

№ 457/686

„სოღნა“-ს წიგნის მაღაზიაში ისყიდება:

სოლომონ მორკა მფხე იმეკეთისა	25	კ.
ართმეტეკის სახელმძღვანელო, ე. ზრამელაშვილისა	80	კ.
ართმეტეკული კრებული მისივე 1 ნაწ. ყლით	40	კ.
მეორე ნაწილი ართმეტეკული კრებულისა მისივე	50	კ.
ქართული წერის დედანი შედგ. ალ. მირიანაშვილის მიერ.	40	კ.
ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები ღ წერილები, ბიოგრაფიით	კ.	კ.
კრიტიკული წერილი ღ ივ. ზომარტლის ლექციით	40	კ.
ალექსი, (ზღაპარი ყმაწვილებისათვის)	10	კ.
ჭეშმარიტი სოციალისტი და ჩვენი სოც.-დემოკრატია	10	კ.
სადღიესო საუბარი სოფელელ მკითხველებს	20	კ.
მეთაურთა უმეტესობის უთაურობა ტ. ართმელაძისა	10	კ.
ქართველი გრიგორიანები შავშელისა	30	კ.
სამშობლოსათვის თავდადებულნი ბოლგარულიდან.	40	კ.
რუსეთის დამყარება საქართველოში ჰეტერ სურბულაძისა	20	კ.
ათი მოთხრობა ივ. მაჭავარიანისა	20	კ.
ხალხური ვეფხის ტყაოსანი შეკ. ს. მერკვილაძისა.	10	კ.
იაპონია ნ. ნიკოლაძისა	20	კ.
შილერის პოეზია ივ. გომარტელისა	20	კ.
სიმღერა აკაკისა სურათით	15	კ.
ლექსები ილია ჭავჭავაძისა სურათით	15	კ.
რაჭა (გზა და გზა) სოსიკო მერკვილაძისა	20	კ.
რაშია ბედნიერება? იასე რაჭველისა	10	კ.
სამშობლო და კაცობრიობა ივ. მაჭავარიანისა.	10	კ.
ბრიგად ორბელიანის ლექსები სურათით	20	კ.
კულტურა ლიპერტისა, ნათარგ. ყოფინისა.	50	კ.
რუსულ-ქართული ლექსიკონი მისივე	50	კ.
ქართულ-რუსული ლექსიკონი ბალაშვილისა.	50	კ.
ბაში აჩუკი აკაკისა.	30	კ.
თავ-გადასავალი აკაკისა	1 მ.	— კ.
ნათელა აკაკისა	20	კ.
დიდი ლექსიკონი საბა სულხან ორბელიანისა	3 მ.	— კ.
მოგზაურ. ერუსალიმს და წმ. ადგილებში კონქოშვილისა	1 მ.	— კ.
ცნობრება მეფე გიორგი მცამეტისა.	1 მ.	— კ.
რომელების ძველი ისტორია.	1 მ.	— კ.
ბაბრატ დიდი და სხვა ლექსები აკაკისა	10	კ.
ორი ქართველი ადამ ბებურიშვილი და ოთხი მესხი აკაკისა	10	კ.
მოდრავი ანბანი კარდონზედ გაკრული დიდი	35	კ.
კუბიკებზე მოძრავი ანბანი	1 მ.	— კ.

მანეთზე აბაჯი დათმობა.
ვინც ოც ტალს ჩვენ მიერ გამოცემულ წიგნებს ერთათ იპილის,

აქვე ისყიდება სოღნაში სახმარებელი სახელ- მძღვანელოები და ყოველგვარი ქართული წიგნები.

ვინც მოისურვებს წიგნების დაბარებას, დაუყონებლივ გაეგზავნება ფას დადებითაც.

მისამართი ფოსტით Тифлисъ, книжный магазинъ „ПОДНА“
მადაზიის ზეტრანი სოსიკო მერკვილაძე.